

Часопис за књижевност, уметност и културну баштину
Сврљиг, број 62, година XVIII, октобар – децембар, 2019.

ЦЕНТАР ЗА ТУРИЗАМ
КУЛТУРУ И СПОРТ

Бдење

Главни и одговорни уредник
Радослав Вучковић

Оперативни уредник
Милица Миленковић

Уредништво
Злата Коцић, Душан Стојковић, др Горан Максимовић, Обрен Ристић,
Русомир Д. Арсић, Виолета Јовић, Мирослав Тодоровић, Славиша Миливојевић и
Зоран Гавриловић

Секретар уредништва
Зорица Бранковић Басарић

Слика на корици
Владимир Цветковић, *Дукаш наг Сврљиом* (уље на платну)

Издавач
Центар за туризам, културу и спорт, Сврљиг

За издавача
Мирослав Марковић

Часопис излази четири пута годишње.

Адреса
Центар за туризам, културу и спорт, 18360 Сврљиг, Боре Прице 2
тел. 018/821-059 e-mail: bdenje_srg@yahoo.com

Часопис је уписан у регистар јавних гласила Министарства културе и медија Републике Србије под бројем 3416.

Издавање часописа финансијски су омогућили
Министарство културе и информисања и Општина Сврљиг

Штампа
Галаксијанис Луково, galaksijanis@gmail.com

ISSN 1451-3218

Славен Раговановић

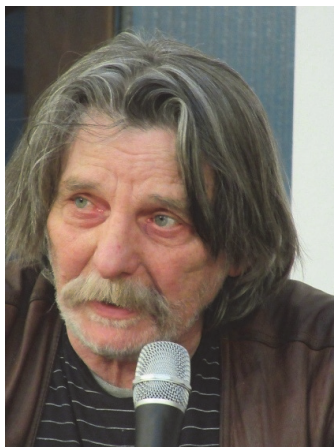
ДВЕ ПРИЧЕ О ЧАРЛИЈУ

ЧАРЛИ ЦАР ГОВЕДАРСКИ

Било је то за јесењих дана; оних дана прве јесени после оног душманског бомбардовања Србије од стране наших врлих савезника у нашој кукавној историји. Били су то дани у којима је човек тешко долазио до комада хлеба и до посла.

Пријатељ, с којим је Адам Адаммић годинама водио музичку банду, позвао га је на свадбену свирку. Чекао га је, такав је био договор, у Поћути, код своје куће. Поћута, нешто веће село од Гола, није била близу, па је Чарли упалио свој дрндави „Томос“ и у облаку дима и прашине кренуо да, после дужег времена, заради свој музикантски динар.

Кад је стигао у Поћуту, Чарлија је згромила вест: Његов пријатељ, бас гитариста, је с њиме, пре неких десетак дана, правио договоре око свадбарске свирке – а Чарлија је, ево сада, сачекала сва у црном старица, вероватно његова мајка, коју Чарли није познавао, развлачећи мокар веш у пустој авлији. Када је чула кога Чарли тражи – старица је пустила дуг пиштав лелек. Сахранила је Симу пре два дана. После синовљеве смрти, тако је рекла, у њиховој кући остала су само два пања. Чарли је успео да схвати (кроз старичин плач), да је ракоња прождрао његовог пријатеља и чињеницу која је требало да објасни брзину смрти: чистио је рушевине у „Крушику“ после бомбардовања; фирми у којој је био запослен. Чарли је био

скамењен; стајао је укопан, желео је нешто да учини али није знао шта? Закаснио је за изјаву саучешћа, није био на сахрани, додуше, нико му за њу није јавио. Пожелео је да уђе у двориште и да загрли старицу, али је и даље бесмислено стајао у месту стежући гуверналу мотора све док није осетио грч и оштар бол у шакама.

Врата на кући се отворише и на прагу се појави белоглави старац сав порушен у црнини. Препознао је Симиног оца; старима је изјавио саучешће, извињавајући се, помало немушто, што није био с њима када је Сими било најтеже. Позвали су га да уђе у кућу; али Чарли је журио, обећававши да ће бити с њима у повратку из Куница. Морао је што пре да нађе, због свадбе, још једног члана бенда – Коју званог Крвац. Био је специјалиста за нападне, пијане госте који су углавном тражили немогуће – да не наплате оно што су свирали и певали. Крвац је био висок преко два метра, громадног раста и свој бас није користио само као музички инструмент; већ је њиме витлао по кафанама и локалима учећи памети пијане силеције – махао је њиме као домаћица метлицом.

„Адаме!“ – повика старац с прага. „Врати се одавде, па крени преко Вујиноваче, то ти је најкраћи пут за Кунице... 'Леба ти, упитај дер Коју, што ли није дош'о на Симину са'рану? ...Чули смо да је и он у болници?“ – Адам Адамић окрену „Томос“, покушавајући да га упали, али мотор дваред закркља и угаси се.

„Ни мртав ти, мој Симо, не да да одеш а да не свратиш“ – добаци му старац с кућног прага, са изразом на лицу који је наговештавао смешак. Стајао је, тако се чинило Адаму, помало накривљен, као да је имао проблем са куковима. Старац је шакама гладио довратак, Чарлију је деловао као велики белоглави инсект који није био у стању да се спусти с прага.

„Ђаво те одн'о! Остави човека смирно!“ – завапи старица испод конопца с простртим вешом. Однекуд с брда задува лахгани ветар.

„А, ево јесење устоке! – гласну се старац с прага. Било је неколико дана лицем на Михољдан. Дан је био сунчан, али је подне већ поодмакло. Старица се извлачила испод опраног веша који је лепршао на ветру. Обраћала се Адаму, али он није разумео шта је хтела да му каже. Одгурао је мотор код њих у авлију, и запутио се у Кунице.

Није дуго ишао кад га је шчепала непријатна мисао: Зашто иде?, и куда то иде? То више нема смисла: музика, свадба,

нечија и сопствена срећа. Све је изгубљено, човек је једноставно мртав, умро је; није отишао у дужу шетњу па да га потражи или сачека. Ево, и Која Крвац можда је и он у болници, зар и он није чистио рушевине по „Крушику“? У магновењу схватио је сав ужас у коме се нашао. Окретао се око себе: Нигде живе душе! Нигде никог, Госпoде! Долазећи овде, само сам наишао на старца и старицу. Треба да пожурим, мислио је, мада више није био сигуран где? Посматрао је пуста поља око себе и непозната шумовита брда. У неколико наврата угледао би куће са својим окућницама, али било је немогуће доћи до њих ос силног трња и чкаља.

Чарли је стигао до места на ком се скреће за Кунице. Препознао га је по томе што ту није било табле са натписом села у које се улазило. Чарли је препознао место на кривини где је растао огроман, крунати орах, испод кога се налазио зарђали, излупани саобраћајни, једва препознатљив, знак. Он и Која, путујући из Ваљева код његових у Кунице, смејали су се том улубљеном и искривљеном знаку поредећи га са срећним животом народа ових крајева. После те кривине су уследиле ужасне рупе које су се, током зиме, претварале у праве каљуже. Све је исто као некада, помисли Адам, сетивши се успомене на то путовање с Којом у његовом „Фићи“. „Видиш ли какви су путеви у Србији, а Титовим скотовима не пада на памет да то промене...“ – чинило се Адаму као да је чуо речи пријатеља од пре четрдесетак година. На те речи на које је могао да постави питање: „Ето, нема више Ђопила, а путеви су исти?“ Али сада нема Које овде, али, и да га има, Крвац је увек био спреман на одговор, зар не би одговорио (помисли Адам) контра питањем: А ко је у власти? Па, говњиве титоње; човече, стигли су њихови унуци и прауници... ето ти, ко је на власти. – Тако некако би Која Крвац одговорио. Никада није био без одговора када је политика била у питању. Увек је имао решења. Било му је лако, могао сам и ја – помисли Чарли, бацајући расејане погледе по пустој околини – мени су одвели петнаесторо из ближе и даље фамилије на Сремски фронт; само се њих двојица вратило, били су деца од деветнаест година. Којини старији били су код Калабића у Горској гарди, завршили су четрдесет и четврте код Модриче...

Адам Адамић се укочи пред призором који му се указа: Недалеко од пута, уска бетонска стаза, прекривена туитамо изниклом травом, водила је до куће са два улаза. Кућа је зјапила празна: Све што је личило на врата и прозоре било је

поскидано. Кров је на неколико места био откривен без црепа. Из тих мрачних кровних отвора штрчале су напола извучене греде, као да је неко некада имао жељу да их извуче из кровних рогова, али је из неког разлога дигао руке од тог посла. На једној страни куће ћошак је би проваљен; чинило се да је неко имао намеру да што пре изађе из ње. У њеној близини био је паркиран „тамић“ – све што је преостало од пријатеља, али у исто време скаменио се од следеће мисли: где су му деца и жена?! Бавио се ситним превозом, не баш успешно, помало је свиручкао на гитари. Позивали су га на свирку кад баш нису имали избора. Адам је чуо његов глас, допловио је ко зна откуда: „Де си, Чарли, царе стари!“

Адам је имао жељу да баш сада види свог пријатеља, али свуда око њега је била пустош. Нигде живе душе. Сунце је лагано силазило ка западу. Нешто облака се појавило, али их је плавет неба преовладала.

После краћег пешачења Чарли се нађе на путу; одакле се назирала близина сеоског гробља. Требало је да прође то гробље и да се нађе недалеко од куће Које Крвца.

Приметио их је из даљине. Изгледали су као пет лелујавих сенки на ветру; ветру кога није било. Адам је погледао у небо на коме је било још увек дневне светлости, мада је дан поприлично одмицао. Дан је био краћи, прави јесењи.

Стао је запањен призором: Био је недалеко од њих. Три старице и два старца играли су некакву дечију игру. Били су на прашњавом путу изнад кога се назирало гробље. Неколико црних, накривљених дрвених крстова, вирило је из густог гробљанског корова. Чарли је још увек стајао запањен овим призором: Свих пет старијих људи имали су, тако му се чинило, преко четири стотине година! Стао је да се осврће око себе: помисливши да је нова власт отворила нову (своју) уставну за старе, болесне, напуштене или луде, да би доказала да је боља од претходне; мада су људи и у њој били они исти који су раније бесомучно грабили.

Право је чудо колико су ти акрепи матори били слични: као Сијамски близанци, али седих коса, полуголи, огрнути некаквим ритама – деловали су страшно, на, још увек, скамењеног Адама Адамића званог Чарли. Један од њих стајао је леђима окренут осталима. Био је тачно испод брешчића на коме су вирили крстови из траве.

Старац је подигао обе шаке изнад главе и злослутно закрештао: „Царе! Царе, говедаре! Колико је сати!?“ – онда се

муњевито окренуо према њима и ухватио ону групу у покрету. „Назад! Назад, ништарије! На почетну црту!“ – крештао је онај старац, док су се они, без роптања, враћали назад. Чарли је препознао игру из свог детињства. Тајна је била у томе да те не ухвати онај кад се окрене; што је могуће пре прилазиш ономе ко поставља питање Цару Говедарском. И, тада је направио грешку, покушавши да им нешто каже. Старица, чинило се, која га је прва приметила, окренула се и пошла према њему, а за њом и остали. „’Оће с нама да се игра!“ – крештала је старица, са рукама испруженим према очајном Чарлију.

Био је опкољен. Са свих страна били су око њега. Њихови додирани били су јаки и оштри. У први мах нису тако деловали Чарлију. А онда је осетио сав ужас овога света. Покушавао је да се измакне од њих. Али, његова стопала као да су била забетонирана за тло. Није могао ни да мрдне с њима! И Чарли је заурлао од страха.

Брујање мотора је обрадовало Чарлија. Лежао је склупчан на сред уског сеоског пута, испод гробља. Шофер малог раздрнданог „фиата“ спустио је стакло на вратима кола, узвикнувши у чуду: „Чарли, човече, шта ти радиш овде!?“ – и не сачекавши његов одговор, излете из кола и подиже га са земље. Адам се збуњено смести на седиште. Човек који је зауставио возило био је Која Крвац. Адам Адамић је помало био збуњен: Која му је изгледао двадесетак година млађи; изгледао му је као да је био млађи брат оног Које код кога је пошао. Када му је испричао шта му се догодило, Која је био љут.

„Поново излазе“ – рече, „сад већ и по дану. Нема ко да их спречи. Више ни звона на црквама не звоне кад долазе градобитни облаци... Литургију скраћују и мењају по папкарском, пљују и исмевају Косовску жртву, поновачују све што је свето у Цркви и јуре зараду као прави трговци. А ти, шта ти радиш?“

„Пош’о сам код тебе да саставимо бенд. Договарао сам свадбу са Симом и замисли... од његових пошао код тебе...“

„Па, шта је са Симом?“ – прекиде га Која.

„Умро је... помислио сам да ја и ти окупимо екипу. Пристајеш ли?“

„Чарли, не свирам више... шта да ти кажем? Једино што могу да те сада пребацам до куће...“

„Која, оставио сам мотор код Симиних...“

„Ма, пусти сад мотор, видиш ли да пада ноћ, а ја нешто слабо видим по мраку“ – одговори му пријатељ некако тихо и помало, учини му се, тајанствено.

Одавно је прошло Михољско лето; била је дубока јесен. Јутро је било тмурно, а низ голе гране дрвећа цедила се магла. Развљачила се споро по околним црним брдима, а дан никако да се пробије кроз њу и обасја.

У Голу, тога јутра, локални аутобус је стајао међу рушевинама зем. задруге и кафане; локална месна канализација била је напуштена и закључана.

Дежмекасти шофер аутобуса, избријане лобање, отворио је врата свог возила и позвао десетак путника да уђу у њега. Чарли се сместио напред, негде међу првим седиштима.

Сви су ушли. Мотор је био укључен и брундао је. У аутобус је ушао и Ђорђе, звани Ђорђија. Човек који се пре неких десетак година вратио са фронта. Имао је дубок кос ожиљак преко лица на коме није било једног ока. С његове лобање половина коже с косом била је сљуштена, а оно што је остало на њој било је упаљено, јарко црвено и прекривено модрим бојама. Ђорђија је прошао поред Чарлија и сео у шараге.

Аутобус се лагано спуштао, кроз маглу, путем препуним оштрих кривина. У једном моменту, Чарли је чуо иза својих леђа питање упућено Ђорђији: Где се упутио, овај је одговорио да иде у град не би ли купио понуде за умрли дан Које из Куница. Пролетело је његових десет година од смрти к'о десет дана нас живих.

„Како Која погибе?“ – јасно је чуо питање Чарли, иако је био удаљен од саговорника; у аутобусу је завладала тишина.

„Стао је на нагазну мину“ – одговори Ђорђија, „ништа није остало од њега... колико за један чанак. То смо допратили у лименом сандуку, био је лак к'о перце, а онолика људина, људи моји!“

Чарли се, код тих његових речи, скврчи у седишту; дође мали као дете. Зграбио је свом снагом гвоздену ивицу седишта испред себе и загнурио лице између шака. Око њега је све тонуло; било је мрачно као у гробу.

ЧАРЛИ И КИНЕСКО ПРАВОСЛАВЉЕ

Адам Адамић је дремуцкао заваљен у столицу на прагу куће у Кусој Торини. Било је то једно од топлих јутара, на прелазу пролећа у летње дане. Адам је столицу изнео на праг јер се у оцаклији осећао тежак задах из једне, од две, мале собе.

Водио је бригу о одузетом старцу, тетку његовог тетка. Чарлијев тетак се једном месечно појављивао у Кусој Торини. Где је тај чудни господин живео то нико са сигурношћу није знао. Чудно се облачио: било је дана у којима се појављивао беспрекорно обучен, али и оних дана у којима се појављивао у окраћалој одећи или са оном која је одавно била демодје. Нешто чудно се дешавало са Чарлијевим тетком: мењао се као и старац кога је Адам неговао. Старцу као да је глава вирила из гроба, али му се душа није предавала – била је чврсто везана за земљу. Толико чврсто, размишљао је Адам Адамић звани Чарли, да му се чинило, док га је купао и пресвлачио, да се старац лагано претвара у неко друго биће. А код тетка је такође долазило до промена: уважени професор-доктор, како је тврдио за себе, постајао је све неозбиљнији; тако да га је Чарли све теже подносио.

Јучерашњи дан му је стварно био гадан – старци су били неподношљиви, досадни и одурни. Дошло му је да напусти све и оде из Кусе Торине. Али, ето, не знајући ни сам зашто, остао је и тренутно је дремуцао у столици на прагу куће.

Кроз дремку Чарли спази на двадесетак корака од њега, у трави, вртлог. Деловало је као да ветар дува само у том малом простору вртложећи траву, лишће и танке гранчице на оближњем дрвету. У следећем моменту, као да је из тог вртлога искорачила необична прилика у дугој антерији, са потпуно ћелавом лобањом на којој је висео струк танког перчина. Кретао се с унапред избаченом брадом на којој се клатило пар дужих длака. Косоока прилика је уважено прилазила запањеном Чарлију који је седео на столици као да је био закован за њу. Па то је Кинез из мог сна о чаробним наочарима!, помисли у чуду Адам Адамић. Мада, како му је тај Кинез прилазио, Адам је стицао утисак да је врло сличан Мики Маусу, усвојенику покојног Ранка сајције и муж Злате Нијагаре с којом је својевремено био у аустралијском браку да би, после четрдесетак година, завршио у ваљевској прђији као брачни пуштеник.

Косоока прилика, дошла из ветрића, као од ниоткуда, прође поред Чарлија и, прешавши преко прага, добаци му: „Ја нисам тај из твог сна... тај је дух који се бави бизнисом са америчким демоноиманима и кинеским језуитима. „Дошавши до стола, Кинез скиде прекривку с предмета и спусти га на сто.

„Шта је то!?“ – узвикну Адам Адамић, испуњен зебњом, како ли ће реаговати проф. док. тетак кад ово чудо угледа на столу?

„Твој тетак је обична вуцибатина“ – Кинез му је и даље читао мисли, „његова новчана надокнада што му пазиш старог рођака је мизерна. А те његове титуле? Све говори да је један преварант...“

„Морам то склонити од његових очију. Није ми исплатио задњих пет плата. Чекам тај новац к`о озеб`о сунце... Рад сам да се упустим у извесне банкарске послове.“ – На такав Чарлијев одговор, Кинез се насмеши кроз танки прорез испод очних капака и са наклоном му показа место за столом, као да је Адам Адамић био гост у сопственој кући. Чарли брзо седе, помисливши, не без страха, како му опаки жутаћ чита мисли. Потом, уместо питања, замуца показујући прстом предмет од гипса и малих комадића шперплоче.

„То је макета пагоде, шинтоистичког храма са ашрамом у Кини. Овакав храм је некада давно подигнут код нас од даске, негде у Сава мали, али није имао крст на кубету. Спалили су га за време немачке окупације.“

„Али, зашто ова има кубе с крстом?“ – запита Чарли.

„Ово је будући храм за Кинезе у Србији.“ – Чарли слегну раменима и одмери, испод ока, Кинеза помисливши: Какве све будале и ванземаљци заглављују код нас у Голу*. Али, истог момента жутаћ се заврати од смеха; његова антерија и широки рукави направише полумрак у Чарлијевој кујници: „Ванземаљци! Слушај ти сеоски бубњару!... После страшног светског рата, једино ће овде и по планинама Србије бити Срба, а најсигурније везе и путеви биће, у бескрајним просторима европских рушевина, реке – по Рајни и Мајни; па Дунавом и Савом, све до Беча па до Солуна са пола сомунa за пола дана! А на обалама, међу рушевинама, тих река неће бити живе душе; у тим временима кад човек види човека молиће га да мало поразговарају... И шта мислиш, ко ће да гради те силне насипе и речне бране ако не Кинези...“

„То, ко ће им то допустити?“ – добаци му кисело Адам.

„Ко ће то да их пита? Ко данас пита Муслимане што гладни наваљују на Европу? Ко је то могао да претпостави? Ко ће спречити Србе да граде своје цркве патње и очаја у јамама из рата са усташким зверима; олтари тих малих црквица биће на остацима костију мртвих Срба!“

„Ти говориш као да си дошао из будућности...“

„Не, ја само показујем оно што долази преко сигнала и знакова; догађаји постоје у целости и чекају своје време оди-

гравања, ништа не може да се заустави ни да се промени... Кинески шамани, пре осамстотина година, говорили су да ће Кинеза бити свуда по целом свету... па јесу ли? На далеком истоку, премошћен је Амур; прешло нас је као што прелазе жути мрави преко великих вода или облаци скакаваца. Већ нас је око пет шест милиона око Николајевог на Амuru: пагани, атеисти и сатанисти спалили су једну кинеску православу цркву посвећену светом Јовану Шангајском!... Али, видим, теби се ово не свиђа...“

„Чуј, бојим се, ако тетак види ову макету... удариће му пена на уста, он ово мрзи, пада у хистеричан бес... И неће ми исплатити заостале плате.“

„Тетак ти је новодобац, требао си да направиш уговор с њим.“

„Како? Па он ми је тетак, а и одбијао је било шта да потпише...“

„Ако ти је он тетак, нису вам кесе рођаке.“

„Знам, али тетак је мало луд кад је добитак у питању... Воли да ми се обраћа речима: `Мали, ја морам да ваљам!`“

„Момак! Шта ми наприча, др. проф. је један обичан кеса-рош“ – процеди Кинез и затури се у столицу.

„Тетак има њушку за капитал, чим је почела криза у држави, рекао ми је: `Адаме, за две недеље кутија шибица биће пет милиона динара!`“

„Шта је био пре петнаестак година твој тетак, чиме се ба-вио?“ - упита га жутолики.

„Радио је у једној ваљевској основној школи као директор и био је заклет противник капитализма и стицања капитала“ – одговори Чарли.

„Видиш ли, како је јачи од језуитске перфидије. Дању комуниста, а ноћу се бави изучавањем западних финансија... За мене ће бити право чудо ако твој тетак није учествовао ни у једној ликвидацији? А?“ – упита Кинез.

„Ма, пусти то човече, кад би ме чуо... Један професор из ваљевске техничке школе је убијен... помињу и мог тетка да је умешан.“

„Е, с таквим биографијама траже они који су у тминама света иза завеса...“

„Шшшш, чујеш ли? Мора да је тетак“ – узбуђено је шаптао Чарли, са прстом на уснама.

*Скраћеница за назив села: Горње Лесковице

*

Десетак минута престали су са причом. Загледавши се међусе; ослушкивали су као зверчице. Шум комешања стапао се са нечијим јечањем и уздисањем. Допирало је из оне собице у којој је лежао болесни старац. Потом се зачуло запомагање – неко је у тој собици умирао лагано и болно.

Врата на старчевој собици била су отшкринута, њих двојица су, лагано улазећи, само их одгурнули.

Унутра је било полумрачно, загушљиво и све је деловало крајње запуштено. Нешто се назирало на уском лежају а што би требало да буде људско биће. Скомољано створење међу изгужваним чаршавима и ћилимом који се својом половином вукао по поду.

„Чарли, да упалимо светло?“

„Не! Тад урла, свестан да се неко налази поред њега... имам миликерц требало би отворити прозор и навући завесу...“

При лаганом струјању ваздуха пламен свеће се повијао а завеса је треперила. Напољу је падала вечер, што код Чарлија изазива непријатан осећај. Тако је брзо пролетео овај дан, помисли Чарли. Држао је високо изнад главе упаљену свећу. На малом сточићу, у углу собице, стајало је неколико мањих стаклених судова. Били су испуњени крвљу и инструментима који су вирили из њих. Адам Адамић се примаче лежају и, из гомиле згужване постељине, искези му се лице старице.

„Где је старац!?“ – узвикну Адам Адамић и брзо изађе из мрачне собице.

„Чарли, седи и смири се. Тетак ти ради огледе с људским органима. Можда и тргује с њима, тако је то кад човек има смисла за послове.“ Адам Адамић зари своје лице у шаке: „Јесте, на мењању полова зарад модног тренда...“ – Кинез устаде и примаче се Чарлију, а онда уносећи му се у лице: „Шта видиш?“ – упита га. Чарли устукну пред овим изазовом, али Кинез је био упоран.

„Зуби су ти криви, огромни и ружни, али то иза њих? Човече! Као да те је правила ајкула! Читав низ зуба танких као игле!“

„Наградићу те новим сазнањем! Дај ми шаку и прићи.“ – Кинез га ухвати за руку: „Стави ми шаку између рамена на леђима... Тако... шта осећаш?“

„Нешто се миче...“ – промуца Чарли.

„Нов живот, осећаш ли како се креће? А горе, мало више, одмах испод мога врата величине је крупније јабуке. Знаш ли шта је то? То је глава плода у расту...“

„Ко си ти!?“ – упита га Чарли уплашено.

„Ја сам онај који носи ново биће у себи за ново време у свету. Ко је бољи ми или газде твога тетка?“

„Врбујеш ме? То ме питање не занима. Између вас двоје? Не опредељујем се. Једном, давно, у мојој раној младости, док попине – лопине нису имале приватне возне паркове и куће веће од кућа Господњих, био сам на проповеди аве Јустина у Ђелијама; он је говорио о вама, он вас је препознао, одавно, кад још нисте били оно што сте данас. Ви сте један исти пакао са два лика.“

„Ето, овакав одговор убија и најмању шансу за мојим покајањем. Нити да испросим опрост за грехове које сам чинио према првим православним Кинезима у области Шангаја. Ја сам тај проклетник који је прогањао и уништавао трагове које је за собом оставио свети Јован Шангајски... Стигли смо стотине хиљада нас жutih, као у Јовановом Откровењу, са русте стране Амура; у Плодопитомнику и око целог Благовјешченског. А кад сам поставио питање Русима: `Зашто пред овим придошлицама из Китаја тајите о светом старцу Јовану Шангајском, као да они који су дошли код вас не знају о њему? Мене су протерали... Желео сам пред мојима да се удостојим да будем Весник, али није ми дато... Човек не може ништа значајно да учини јер је биће кратког времена... Подигни лице док ти говорим! Видиш она собна врата и она кроз која смо ушли у кућу. Прођеш кроз једна и изађеш на друга, ето, толико траје људски живот.“

Адам Адамић је пажљиво посматрао свог госта. Просто невероватно, дође му мисао, како овај жутаћ беспрекорно говори србски¹ као да је рођен на Брезовом Брегу? Чинило му се да се Кинез смањује? Очекивао је да се појави вртуљак; све јачи и јачи ветар и да гост једноставно нестане. Али није било тако. Кинез је седео мирно, као кип, без покрета, без и једне гримасе; погледа прикованог за отворена врата: Напољу где је бивало све мрачније и мрачније.

*србски – по аутору. (прим. ур.)

¹Зато што нисмо земља српова; земља нам се зове Србија а не Српија, ми смо Срби а не Српи. Одбацујем измишљотину: која се, у овом случају, назива једначењем сугласника по звучности. Коју остављам Илирима и ватиканској ујдурми.

1 Прим. аутора

Зоран М. Мандић

ЛИЦА

ЈА
(Антибиографске цртице)

Пре свега
ЈА сам ЈА
Који никада не жели
Да буде неко други
За кога је његова
Поезија
Његова ствар
Ја сам онај који верује
Да негде у васељени
Постоје одређена
Преклапања
Макар једног делића
Мога ЈА
Мене
Неупућеног баш у све
Божије трикове и
Намештаљке
Због тога и пишем тако
Како и колико
Осећам своју несигурност
Стваралачку
Филозофску
Логичку
Метафоричку
Егзистенцијалну
Политичку
Не верујући да ћу икада
Савладати да се
Савршено изражавам у
Свему

ТИ

Ти си онај
Наспрам
Неко
Са акредитацијом
Коју ти је као
Свим осталим
Појединцима и
појединкама
Издао
Уред за становништво
Пролазности а
Оверио јавни бележник
Или нотар
Један од свих
Света који се без
Заустављања врти у каљави
Круг
Другима се неке ствари
Допадају код тебе
Мада је много
Ужасно много више
Твојих недопадања
За која си сам крив
Не зато што упорно пијеш
Америчку кока-колу
Пушиш џоинт и марихуану
Што ти непрестано расте
Стомак као трудници
Већ зато што ниси
Ни пола од пола од
Оног што мислиш да јеси
Због тога си
Одавно почео да
Нервираш многе око себе
Познанике и непознанике
Али пустимо сада то
Када се зна
Да нико не може никог да
Мења
Нити има право на то
О чему је веома суптилно
Говорила наша мајка
Док смо одрастали

Брат Душан
Ја и наши идеали
Што се брзо праметнуше у
Љигаве илузије
Али не бој се да ћемо те икад
Оставити на цедилу
Чак и онда када се буде пуцало
Са свих страна као на
Кошарама и Паштрику
Не бој се
Нисмо ми рођени и одгајани
За издајнице
Ми волимо ЂИРИЛИЦУ
И њену СЛОЖНУ БРАЋУ од
Тридесет слова
Са квачицама и без њих
ТИ си ТИ
С нама и без нас
Чувај то јер се
За то не стаје двапут у ред

ОН

Он нас увек
Посматра и
Не да нам да се
Опустимо
Да непотребно
Спустимо поглед
Мислећи да смо
Занемарени
Да се неко прогурао
Испред нас
Да смо могли више
Од оног
Што нам је припало
Као и свима осталима
Од данас
Од пре
Од сутра
Једнако
Без примедби на вагу
На којој је (из)ваган

Наш појединачни део
Он нас неуморно
Подсећа и учи
Да редовно бришемо музге
Са стакала кроз која гледамо
Јер у уфлеканом свету
Свака нова флека је
Неподношљив терет
Који се тешко помера
Од једне до друге тачке
Спаса

МИ

Ми нисмо диносауруси
Нити би нам пасовале
Њихове одевне коже
Више смо месождери
Него биљоједи као они
Много смо мањи
Због сулудих трка за
Каријерама
Славама
Паркинг местима и
Сновима за
Бесмртношћу
Наш квар је у
Незнању и немоћи
Да престанемо да будемо
Ми
А они су показали
Одлучоност
Када су повукли обе
кочнице
ножну и ручну
и склонили се са
мапе фауне
свог времена.
Диносауруси су ипак
Безбрижније живели
Без пасоша
Текућих рачува и
Возачких дозвола
А заљубљивали су се и

Волели у својим
Заједницама
Много искреније него
МИ

ВИ

Ви ретко говорите
Као пријатељи
Рођаци или комшије
Углавном се понашате
Као психијатри
Који нису студирали
Медицину
Који у односу на њих
Имају много заједничког
Него што су раличити
Најсличнији онима које
Стално испитују они други
Притајени међу
Расходованим сенкама
Господо
ВИ
Због вас је свет крцат
Гомилама информација
Које више ником не требају
Ни псима луталицама
Поготово данас када се више
Не пишу историје догађаја
Исхода
Резултата и болести

ОНИ

Они
То смо
Ми и
Ви
Бројке
Које бележе
Уносе и разврставају
Бирократе и бирократкиње

По бројним владиним и
Министарским агенцијама и
Уредима
ОНИ
Постоје најизразитије
У оквирима заједница
Својих незадовољстава и
Алавих вибрација
Највећи део њих су
Окорели материјалисти
Који поред онога
Што им је мили
Бог дао
Непрестано цандре и
Ћапају од других
Слабијих од себе
Чине то
Као крволочне звери
Изелице
Они
Више ништа не читају
Као да су неписмени
Са гађењем заобилазе
Зграде и прилазе
Библиотека и центара за
Културу
Понешто се разумеју у
Тачскрин телефоне
Потпуно несвесни њиховог
Ухођења
Све у свему остаје и чека се да
Бог приступи реконструкцији
Ликова једнина и множина
Својих својих радова и рабкиња
Макар на неколики сати
Пре него што огласи фајронт и
За сва времена угаси светло и
Спусти ролетне мрака
На свим вратима и прозорима
Живота

Милица Јефѿимијевић Лилић

И ЈЕСТ И ДА БУДЕ

Свешћој Анастѿасији, мајци Св.Саве

У блаженству снатрећи далеки сан
 док носила с поносом си бременитост ту,
 сви анђели привиђали ти се
 све херувимски гласи миловали те
 у наговешају дивном!
 И жезло и путир указивали ти се!
 Знала си доћи ће велики дан
 кад све узвисиће утробе твоје плод
 да, ма како страдао, устаће наш
 у нове победе њиме вођен род,
 Да најумније чедо даде ти Бог за
 часно служење Твоје
 дому великог Ти Мужа,
 Немањин била си штит
 пред људима
 пред душманима
 Њим самим,
 Умног га Твоја тиха
 Смиривала, и у најжешћој љутњи
 стао би кад очи Ти божанске спази
 видевши да иза обала света
 знање Ти сеже,
 да видиш долазеће,
 то што за будућност нас веже.

И кад у јарости на пут Сину стати хтеде
 Немоћан да родитељски смири бол
 Ти далековида знаде
 да Господ одреди то,
 Пут његов да има безвремени смер!

Пред Сина клекнувши рече му:
 Познах још у утроби да носим Божји знамен
 Благосиљам Те за службу нову.
 За нови вере камен!
 Темељ дубоко постављаш Србљу
 Да опстане у вери својој
 За коју плаћаше крвљу

Јер дође час кад Дете учитељ
Родитељу поста!

Мајчински тронута мудра
У бољи посла га свет
Где светлошћу се мери
Свака изговорена реч, помисао
У дело прераста трајно
А бол мајчиног срца
заувек тињаће у крви тајно
Јер из њеног никуд не одлази скута
То што под срцем ношено би
Благословено за цео род
Да правим иде смером
Да притиснут тамом не залута.

Ана, и кад у Анастасију поимени се,
У службу Сину крену,
Одору нову узе
Да ближе буде њему
И Богу захвалност ода
Што узвиси јој Сина
те Дом духовни дарова роду –
Да не изгуби се, тражећи слободу!

Богом дат за вечност умножи нам труде
Син Твој мезимац Растко – Сава
Навек вођа и Отац нас свију,
И јест и да буде му слава!

У МОСТАРУ, У СНАТРЕЊУ

Алекси Шантићу

„Поноћ је, лежим а све мислим на те“
А знам далеко си иза седам гора и мора
И нема бродова да ми те врате
Ни моста да споји нас опет
Мада и сама мостове зидах,
А дуго сам била ти
„Мила ко златно небо пошље туче“,
То често говорио си ми –
Памтим као да било је јуче.
Ал' време нове мостове кује, разграђује
И сад овде под сунцем Мост

над реком замишљено бди,
 Где сам сад ја, питам се, где си сад ти,
 Где су сад сви из Песникових снова
 Из Града предака му и Дома његова!
 Град исто име с поносом носи и сад
 Но исти одавно није, то виде сви...

Тек много воде протекло је
 Рекама, морима, изворима
 Са тамним талогом бола
 Што однеле су лица, куће, народе
 Са обе стране и никако
 Ни после много векова
 Никако празнична ноћ да нам сване
 А безгранично жељни „васкршње ноћи“
 Бдимо над собом у нади да бол ће проћи
 Да сјај кандила опет собу нам озари
 Да најзад здружени кликнемо чило:
 „Осана велики заветни дане“
 Кад опет стаћемо на свој праг
 И име своје поносно рећи.

„Ми знамо судбу и све што нас чека“ ,
 Ал' како знати шта Демон смера
 Кад никад ништа свето му није!
 Здружујмо се ми по духу исти
 Јачајмо вољу, и понос и част
 Нек путоказ увек буде нам исти
 Стари да не заметне нам се траг!

„Од мајке своје ко ће наћи бољу
 А мајка наша земља нам је ова“ ,
 Где свака стопа животом одзвања
 Где дух предака животворно струји
 У још увек зеленом нам Пољу
 Божур бокори, зове, опомиње
 Из свести лековито израња.

И овде у Мостару, о том духу снатрим
 Надомак храма „ у хладу старе крушке оне“
 Из слике песме што о срећи збори
 Ћудљивој несталности њеној,
 Кад само љубав нам се снила
 Са свима с којима делисмо небо
 Но, и небо злоћудно већ поста,

Много туге видеше очи овог Моста
Ко да љубављу никад не такосмо друге.

Премда све се у неповрат збегло,
Пред спомеником Твојим усамљеним
Срце ми се издајнички стегло
Као да невоље још нове слути
Нестала сва жива предака нам сила,
Само се песма и Твоја и моја,
Свељудски топла што је слово крије,
под небом овим
Још обистинила није.

Мостар, 5. 10. 2018.

МОСТ САМ У ВРЕМЕНУ

Браћи Соколовић

Ја, Мехмет паша Соколовић, по вољи Божјој,
И мом удесу худом, високи отомански часник,
Српски син у зло доба рођен,
И у временима злим не заборављам ко сам,
Себе роду делима приносим туђину служећ,
Ал' не мирим се с тим!

Слатка и горка кап матерњег млека
Још на усни живи док молитве нове шапћем,
У срцу исти глас Оченаша одзвања ми
И дом свој први видим
И сусрет последњи с Богом отаца ми.

И веровах мирнији бићу
Кад мост завичају предам
Што над Дрином бди
Ко ја над мојим скровитим бићем српским
Знајућ да мост и сам сам
Међ' народима, међ' вековима,
Да путоказ сам у временима,
Док благо љубави даривах
Посредно, не тајећ корен свој ни дуг
Мада недужан свој крст примих.

Но, благодаран на почастима у Дому новом,
На верност заклев се,

Ал' никад себе не одрекох се,
 Молитву Богомајци немо сричућ.
 Кад успињах се у борби тешкој ка слави у Порти
 Увек с поносом мишљах на претке своје,
 Славу њихову чувах у срцу, у двојству живећ.

Путоказ љубав завичајна беше ми
 И брат мој Макарије потпора би ми
 У молитвама патријаршијским пећким
 Што сањах је навек јер жижак кандила,
 Титрај свећа и бруј молитве наше
 И док езан учач, бол умањиваше ми.

И рекох себи, часно је човек бити
 Мисију до краја испуни што Бог намени ти,
 Ал' и кад злом сапет си,
 Себе не одрекни се,
 Пут свој делима добрим поплочај,
 Нек капија у вечност буду на коју улазиће се
 По светлост, окрепу, по утеху и наду...

На корист роду свом буди
 Напред води га, свесно ка циљу корачај,
 Мајчино име у срцу чувај и кад далеко си,
 Мајчин завет испуни и кад поробљен
 И кад везан си, и кад име ново дају ти –
 Веру сачувај у срцу јер у њој је све што јеси.

На Видовдан, Вишеград, 2018.¹

СИМФОНИЈА МАЈСКЕ НОЋИ

Елки Њајоловој

Овде у скровитој лепоти бугарске земље
 Проврелој из исконске жуди,
 Све слави излазак сунца.
 Славуји химнично поздрављају дан,
 Хиљаде гласова прихвата литургију живота
 Захвални за јутро, звук којим га најављују.
 И паун тим мноштвом изазван, закрешта

¹ Песму сам написала пред пут за Вишеград не знајући да ће им тог дана тамо бити откривен споменик!

Реметећи склад, свако се призван тргне
На благи позив Творца,
Безброј цврчака узвраћа кликтаво
Наздрављајући у име новог дана,
Среће због буђења живота.
И певци се ревносно огласише орни
Јер део су савршене симфоније Творца.
Са истим жаром, надмећу се и песници,
Жубори словенско мноштво,
То вино целебно у нашој крви,
Вечни сродници, грлимо се
У име давних душа тим језицима
Исказаним, незаборављеним.

Блистале су очи древне виле
На Елкином прелепом лицу
И све се баш склопило по вољи Творца
Чије смо огледало, нежна флаута душа
Што васкрсавају кроз наше речи,
Давни звук племените крви
Што неутаживо шуми вековима,
Та свемоћна славјанска жеђ за трајањем
И из нас сија.

Као завереници испијамо свесловенску жудњу,
Раскош трпезе опушта, греје светковина ума.
Светлост се прелива с чела на чело.
О, јесмо ли ми они давнашњи, само почело,
Што творе пркосно, смело, то што од искона сине,
Солунске браће следбеници,
Део велике истине
Што ври у вечности цела,
А сведочимо је собом,
То тело вере, лепоте духа
Да потврди се изнова Божје дело,
Оживи Слово прво,
Да Љубављу здруженом орошено
Крене ко из моштију свето миро
Ка новом дану источено,
Словенско језгро обновљено.

Разград (Бугарска), 18. 5. 2013.

Слободан Лазовић

КОМУНИЗАМ ТРИ КРАЉА

КОМУНИЗАМ БОЈЕ

Надире лето: врућине, лубенице.
Комунизам се врзма по башти,
црвени плодови парадајза одају га
и хапсе будућу салату са луком.

Замишљам како ћу после смрти
наново имати зелену боју
– узреваћу унатраг, ка идеји.

У собу би, к мени, и башта,
вревом врежа, (в)лишћа, (в)мириса.

Унатраг би и комунизам, оглед
који од зелене боје сазда зелену.

Соба и самоћа беле су боје.

ПОПОДНЕ АВ-АВ СКАКАВЦИ

Поподне, поточић таме,
успављујући сећање
ставља под замишљени јастук
немир из мисли
надмећем се са досадом.

Пас уједа свој лавез.

Ав-ав скакавци ме нервирају.

Ка океану, ноћи, настанку,
носи ме барка у мојој кожи.

Ој, потопе , село моје равно...

ЧАШЕ
МОРАВА

Ћутим, говорим, корачам, лежим.
Ово су чаше у које
сипам свој живот.
И пијем, пијем, попићу све.

Суза је прва посуда води.
Потоку, реци, мору, океану;
док се, шарена, не сакрије
у лед, облак, кишу.

Капљи, чашо, на мене,
и то ће се измаћи.

Водо моја из Мораве.

ПАПИРНЕ МАРАМИЦЕ
ДАНИ

Пожуду летње температуре
да се једначи са топлотом тела
бришем папирнима марамицама;
у зноју цеди се и со, прах
који опширност скупља у семенку.

Амали марамице брзо се уморе,
терети што их живот лучи
потопе их изнутра оклоп
остављајући да пуни видик.

Врућине прогоревају и воду.
Бујице поводње искона.

Развејана од санти севера и југа,
од испарења из полутара сутона,
магле уснуле између рта и залива,

до гејзира, бегунца пред утробом,
до росе, капљица ознојених цветова,
водене ограде око прелепог,

вода је дани утекли кроз кожу
множену древним зовом сунца.

ВИШЊЕ
ПОКЛОН

Вишње невеликог првог рода
занемарили смо прошле године.
Чаша са тим данима пролила се,
у својој посуди сећање има тек кап.

У ту кап набрао сам нови род.
Време је здушно радило на себи
и исцедило пет литара сирупа.
Густ, боје одане плоду вишње.

Довољни су килограм осећања
и тегла меда да допуне укус.

Били би сувишни да садницу
добијену од времешног пријатеља
није прихватио скрајнути део тла.

Скрајнут у омаленом дворишту.

Скрајнут као два прста сирупа
у пуној чаши воде – напитку
чијим капима се храбрим у жези.

ТРИ КРАЉА
ШПАЛИР

Другачије је са купином *Три краља*.
Нема костију коштица.
Онеспкојавајућа црна боја.
Коцкарски недостаје четврти краљ,
више слаткиша и меда.

Али иста два прста сирупа,
можда она што траже реч,
јављају се плоду узрелог,
доливам их свежом водом.

Иста је и чаша, испијање,
навика да тело подупирем
слатким штапом врлих шећера.

Неко такође свој штап
упире у сорту *Три краља*.

Неупоредиво је више три
од три пута један краљ.

РАСТ
ИМЕ

Раст се поиграва мноме.
Упорни су нокти, коса.
Стомак обилним обимом.
Вијугаво обујмљивање борама.
Одсутно продужење костију.
У раскош се нижу године.

И други венци расту.
Ваза са успоменама.
Повијање усправности.
Велики хлеб од речи.

Све више је
прецртаних контакта
са изгубљеним рођацима,
одлуталим познаницима,
замонашеним пријатељима.

У јату птица селица
све мање је јата.

Туге и самоће
насељавају квартове,
кожом под којом су
плаћају станарину.

Само име, чувар, белег,
стоји изнад самога себе.

Александар Сшаменковић

УЈКА МИЛУТИН

Та кућа и данас, оронула, стоји при дну једне од пиварских радијала, оне која се од кружног сквера Нове Колоније спушта равно на пругу, избијајући на јарак испред пружног насипа, одакле се наставља пешачким мостом преко колосека и паралелног јарка, према широј водоравној улици, пруженој између размештених кућа и тараба, све док не избије на стари јагодински друм. У летње дане ова се перспектива губи у хладу липових крошњи, преобилних јарким и прашњавим зеленилом над кривудањем асфалтне равни за оједене углове кућерина.

Са ове стране пруге, последња на радијали, на самом углу са успружном улицом, која Пивару пресеца линијом исток-запад, стоји, велим, на свом високом темељу, јер га овде све имају услед ранијих, али и потоњих поплава и клизишта, једносратна, тачније беспратна вагон-кућа, испране боје гњилих мушмула. У њој више од три деценије нико не борави, по свој прилици да нико ту и не улази.

Напукли прозори зјапе на искрзаном зиду, крезубим окнима у испуцалом раму. Ситна киша сада упорно добује по њима, а у углу једног од њих, на испусту рама са унутрашње стране, стоји гумени Пинокио у живим бојама плавог шеширића и шпилхозни, жуте кошуље и меснате боје лица, подлактица и цеваница, којом поручује да је раније ткиво цеванице непреложно онтолошки унапређено у инервирани сложај људског племенитог меса.

О чему би ова играчка у прозору могла да сведочи? Призор је послужио као речита скери-локација, чији плотер на изложби треба да дочара мизансцен књижевне вечери у Дому омладине за *Ноћ музеја*. Отуда га је Анамарија, супруга мог пријатеља Волдемара, одмах и усликала андроидом, живнувши када га је угледала. Та жена има танани нерв и готово цикнувши, наредила ми да зауставим ниву пред кућом, што је нагиб улице чинио нелаким поработањем, али под сигурном руском кочницом ми се уместисмо. Волдемар, даровити ТВ водитељ, средовечна новинарска зверка, који је ово организовао, поделио је одмах расположење са супругом.

Да је знао колико је у праву!

Поред Пинокија, о ономе што се иза напуклих прозора ове куће збило, током ноћи која је предвојила 83. и 84. годину прошлог века, могу да сведочим лично...

Тог намрштеног каснопролећног поподнева, надобованог упорном и још упорнијом кишом, обавивши фотографисање скери-локација на десној обали Лепенице, које ће осванути на изложби у свом тонираном лику на плотерима, завршили смо у Воледемаровој кући, у улици Цара Лазара.

Ту, у њеном смиренем староварошком салону, Анамарији и Воледемару сам, уз црвени коњак и цигарилосе, приповедао збитија у пиварској кући са играчком Пинокија у прозору, последње ноћи 1983. и првог јутра 1984. године.

1

– Дакле, те јесени 1983, пошао сам у другу годину гимназије. Похађао сам природнонаучни смер, прецизније нашао сам се у одељењу природнонаучног предумерења заједничких основа средњег усмереног образовања, што ће рећи да мој интелектуални развој није ишао у смеру мистицизма, натприродног, парапсихолошког, још мање према ономе што означавамо појмовима магије, сујеверја, мистерије... Из тога, наравно, не следи да моја природа није била на подобит, можда и склона заумљу, како год, захтеван програм наставе, са додатним предметима теорије еволуције, поред основног програма опште биологије, органске хемије уз општу неорганску и астрофизике преко обавезне механике, као и исказног рачуна формалне логике подруку са свим невољама логаритма и тригонометрије, клесао је гранитни лик позитивизма.

Заиста, ни у какве натприродне појаве нисам веровао, ни пуку логичку могућност њихову нисам узимао у обзир. Било је то раздобље моје ране младости када ни у Бога нисам веровао, барем на речима, декларативно, дакле, као и толики други незрели атеисти. Мој светоназор склепала су учења француских енциклопедиста, механички материјализам Ла Метрија и Пола Холбаха.

Но, да скратим причу, са подсмехом сам слушао о наводним случајевима ликантропије у породичној историји. Причали су, готово полушапатам, о извесном ујка Милутину, који се давно одселио, а који је наводно био ликантроп. Говорили су да је његову жену убила жена Александра Ранковића, тамо негде шездесетих, док је ујка Милутин био начелник поште, ваљда генерални директор или управник целокупног ПТТ система, како се то већ звало.

Видите, ја сам тог ујка Милутина упознао, баш тада, пред сам крај 1983.

Анамарија уздахну, гледајући ме искоса. Очи јој севнуше тамносмеђом неверицом. Волдемар ме нациљавао сивоплавим

деконцентрисаним погледом преко цигарилоса, напола подсмешљиво.

– Да – продужих – баш тако! Уосталом, не рекох вам, ујка Милутин рођен је, па управо у оној кући на Пивари, оној са Пинокијем на прозору...

– Дај, ложиш нас! – огласи се Анамарија тремолом.

– Стивене Кинже – насмеја се Волдемар грубим и чистим слоговима – Приземаи га мало! Ходаш улицама Крагујевца...

– О томе се и ради – рекох – Шта мислите? Па овај је град своју прљаву и да кажем подземну историју нагурао испод својих плочника, ћушнуо је под асфалтне тепихе...

Ето, рецимо, Капислана! Шта друго знате, осим да су од октобра 44. до јанура 45. комунисти ликвидирали неколико хиљада људи? Наравно, ништа, нити праву, да не кажем пластичну слику о томе имате.

2

Него, да се вратим ујка Милутину. Ево како смо се срели. Сада ћете да се смејете и дајете једно другом очима знаке како лажем и измишљам, али се, веровали ви мени или не, тај наш сусрет догодио на гробљу. Да, на гробљу! Нашем, варошком...

Не знам тачно шта сам тог дана тамо тражио, било је хладно, сиви дан без снега, пред саму Нову годину. Седео сам на клупици завареној за унутрашњу страну оgrade породичног гробног места. То вам је од прочеља капеле лево, оном стазом према Бубњу, па тамо, скоро до саме оgrade стадиона *Шумадије*. Ту се ми, Симеуновићи, сахрањујемо. Тамо леже моји преци, тада их је под парцелом те земље било мање него данас. Нико не беше скорије укопан, чак ни нечија годишњица или какав посебан датум. Тако сам, без уочљивог разлога, седео ту и пушио, гледајући бели породични споменик са уклесаним овалним фото-портретима упокојених предака и црним словима њихових имена и година рођења и смрти. Мала капија на огради парцеле шкрипнула је и окренувши се, угледах постаријег човека у изношеном смеђем оделу чудног, старинског кроја. На омаленој глави подшгуцаних бркова, носио је шешир из неког пређашњег доба. Из цепа под ревером сакоа вирио му је тругао испеглане марамице. Чекињави образи беху му упали, јагодичне кости наглашене, виличне танке, састављене у заобљени шпиц браде. Био је мршав, готово сама кожа преко скелета. Посан врат оштрине Адамове јабучице извијао се као опруга из круте крагне беле кошуље испод сакоа. Услед кракатости, смеђе одело изгледало је на њему за број-два мање, окраћалих рукава и ногавица, а предуга стопала у тамним мушким чарапама, какве

одавно више нису правили, у разгаженим, проједеним мокаси-нама, са избоченим курјим очима.

Да, ишао је тако оскудно одевен за тренутну температуру ваздуха и годишње доба, што је захтевало јакне и капуте, те сам седео ту у тек набављеној, по нимало повољној цени, перјаној јакни, какве су тек улазиле у моду.

Померио сам се према ивици клупе, не бих ли му направио место да седне. Ћутке, загледан у споменик, сео је поред мене. Не пратећи погледом своје покрете, извадио је из џепа сакоа картонску кутију цигарета, какву још од детињства нисам видео, ону светлозелену кутију нишке *Мораве*, без филтера. Извукао је кратку цигарету и вратио кутију у џеп, одакле извуче старински бензинац и кресну га, припаливши цигарету, на тренутак умирену у плесању између танких, модрих усана под штучаним брковима. Запахну љути дим око њега, а онда спусти са споменика сиве очи тачкастог црног језгра зенице право на мене.

– Симеуновић, дакле?

Климнуо сам главом, тражећи жуте вучје зени у његовом погледу, оштро усмереном у шта год да је гледао.

Наравно да нисам веровао у то како је он некакав вукодлак, али однекуд сам знао, још у часу када је бануо, да је то управо ујка Милутин.

Анамарија и Волдемар се насмејаше, једновремено, као да су то увежбали. Волдемар наточи црвени коњак из четвртасте ниске флаше од дебелог стакла у витке дугуљасте децилитарке испред мене и себе, онда се завали у фотељу. Анамарија склопи лаптоп на својим крилима и сада је, завалена на троседу, са супротне стране стола од Волдемара, гледала у мене потпуно сабраним погледом.

А ја продужих:

– Шта је смешно? Мислите како невешто лажем? Па, не лажем, заиста, знао сам одмах да је то ујка Милутин, а то сам могао на основу описа из породичних прича, при чему није искључено да сам га раније видео на некој фотографији, а можда, као мали, и упознао. Уосталом, одмах се и представио, не баш уобичајеним начином. Питао ме, некако сугестивно, знам ли ко је он. Умало да одвалим: *знам, вукодлак*. Међутим, не, наравно, само сам скромно изустрио *ујка Милуџин* и то је било све. Он се насмејао, повукао дим, погледавши ме искоса, онда се окренуо према споменику и издувавши, климнуо на њега:

– Симеуновићи – рече – Страдалници. Ови твоји. Богомољци. Њему – ту показа на мог деду у овалном раму – био сам шурак, а њој – на нану – брат. Твоме сам оцу ујак. Његова је мајка од Витковића, према томе ја сам Витковић. Милутин Витковић, пензионисани управник поште и телекомуникација.

И вукодлак, кажу неки, хтедох да додам, али суздржах се. Онда ме упита како ми оно беше име.

Рекох му. Да, одговорио је на то, по деди, нема шта. Добар ти је, рече, деда човек био, домаћин, кућу кућио, у цркву ишао, постове држао, са женом је у епархијском хору певао, а и она, сестра његова, моја нана, жена кућаница. Заједно су били у Богомољачком покрету владике Николаја и доле се, код брата Станка, у згради црквене општине окупљали.

– А отац ти је – рече ми потом – код мене у Београду становао, док је био на студијама. Живели смо тада, Косара и ја, код Ботаничке баште. Примео сам га кад је био бруцош на Правном факултету. После је сам отишао. Из неког разлога није ме подносио. Неће, каже, да живи код ујка Милутина, неће, па Бог! Оде од мене, где, само он зна, а није факултет ни завршио. Вратио се овамо и запослио. Отворише после и овде Правни факултет, чуо сам да је хтео да настави студирање из радног односа, ванредно, али да није стигао даље од испитне пријаве.

3

– А ти? – пресече ме погледом – Гимназијалац?

– Аха – одговорих – Друга година, природнонаучно одељење.

– Зар? Она мала, што је од Шћепановића, добра ти је прилика...

– Шта? – запањих се – одакле знате моју другарицу Шћепу? Ујка Милутин се насмеја углом усне и крилом брка, не и очима.

– Салома Шћепановић, је ли тако? Идеш ли код ње на дочек?

– И то знате? Не схватам! Да, идем на дочек...

Пробадао ме језгровитим зеницама као чиодама, чинило ми се, кроз саме синусе.

– Али, не идеш због ње, него због њене сестре Зумрете Бурцовић...

Љуга слуз скупи ми се у грлу.

– Чак и то погађате – рекох – Тачно је, свиђа ми се Зузи, Шћепа је само покривач, одскочна даска, ако хоћете. Али, шта је вама до тога?

Ујка Милутин поћута оборене главе. Скинуо беше шешир, те га окачио на ковани крин стуба капије. Просењено теме лобање промера рукометне лопте ружно је избијало на студену обданицу, непријатно јасно у сваком, па и овлашном, рубном и успутном погледу на њега. Поцрнелим ноктом ишчачка жар са

врха опушка, а овај хитну прецизно у гробљанску канту поред оградe. Онда ме поново набоде на чиоде погледа.

– Погађам, велиш? – насмеја се, поново само углом усне и нарoгљеним брком – Ја! Да погодим и ово: Саломина мајка, Алма, од Бурцовића је, кћерка Саладина и Санеле Бурцовић. Њен рођени брат Исмаил, Смајо Бурцовић, Зумретин је отац. Алмин муж је Шћепан Шћепановић, отац твоје другарице Саломе...

Схватих, напoкон, да ујка Милутин ништа не погађа, још мање нагађа. Однекуд је упућен у родослов и родбинске односе ове две зетске виле.

А њих две биле су недосежна уобличења тинејџерске аниме, на слатку муку моје малoдобне душе обе у мом одељењу. Салома Шћепановић, у тај мах моја најбоља другарица и њена сестра Зузи. У обе коса беше кудрава, боје кестена, с тим да је Салома имала на рамена оборену лављу гриву, док се око Зусине насмејане главе не мање густа кудеља посвуда равномерно локнала, а из тог шашавог клупка светлוצала су два црна ока са лица које би могло припадати пре Црнкињи него Црногорки.

Али, сва моја настојања у правцу Зуси цвикао је неодрљиви мачоизам мог одељењског друга Гордана Прашиновића, кога смо звали Прашина. Та горда прашина младићке охолости, висока у свом ковитлању још тада преко два метра, била је кошаркашки ас генерације, првотимац кадетске екипе крагујевачког друголигаша, којем се смешила чаробна каријера у београдском *Партизану* или загребачкој *Цибони*. Тај је био такав кулер, као да је перманентно на седативу. Беше довољно да каже само:

– Зузи! – својим мелoдичним, мужевним мутирањем, па да се слатка мала млађа сестра Лоле Фалане нађе насмејана у његовом крилу, искричајући бесмисленом срећом, док ја у њеним очима престајем да постојим.

4

– Ви њих познајете?

Ујка Милутин се на час немо загледа у мене, онда окрете поглед према споменику.

– Ти си потомак ових мученика – климну главом на споменик – и не би требало да се дружиш са њиховом децом...

– Њиховом?

Ујка Милутин се нагло окрете и поново ме прободe сјезгреним погледом.

– Ти, наравно, не знаш ко су они које сам поменуо.

Баш тако, са интерпункцијом тачке, јер ово није било питање, него констатација.

– Шта би требало да знам?

Помало је почињало да ми буде језно од овог разговора.

Свест да се о ујка Милутину шапуће као о вукодлаку, негодно се кристализовала. Неконтролисано сам уздрхтао, што он није могао да не опази, те се поново насмејуљи, овог пута готово презриво.

Међутим, одмах је повратио устаљени израз лица, израз, рекао бих, мргодне озбиљности, са нечим сувопарним у себи.

– Да – рече, напокон – Ово би, заиста, требало да знаш. На првом месту то, да је кућа у коју одлазиш на дочек моја кућа. Она у којој сам рођен.

– На Пивари? Саломина кућа?

– Њена је по праву, на основу којег би могла да буде и твоја или ма чија. Могуће да се и она родила у тој кући, јер ми је њу одузео њен деда по оцу, Мираш Шћепановић.

Чуо си за оно што у твојој школи зову *ослобођењем*, да се догодило у октобру 1944, на дан стрељања баш. Па, јесте, управо тако, али ја бих то мало другачије назвао. Ослободиоци ме шчепаше. Зашто? Они су знали, ја нисам. Знаш ли где је капислана, тамо у Војној фабрици? Верујем да ниси ни чуо. То је одмах испод Пиварског брда, у његовом подножју, иза Громовићевог улаза. Ту ме стрпаше, у некакав подземни ходник, што су га још Немци ископали и бетонирали. У хелију са решеткама. Било је тих хелија дуж целог ходника, са обе стране. У свакој по нас двоје-троје, у понекој можда и више. Ја сам био затворен са Ранком адвокатом и Гидром Колонцем. Прекопута нас били су Тошке Главоња, Мицинац и Љуба Гргеч. До нас Панта млекација, Барлов и трговац Матић. Дијагонално, сећам се, Вуле Царић, фудбалер, Драги Марић, содација и Лаза Прасе, печењар. Доле, испод њих, Лолинац, Душко рабација и берберин Коста Црноглавац. Уосталом, теби ова имена ништа не говоре. Упамти само да су то били честити људи, од свог рада текли и од своје муке живели. Понеком се и заимало, Богу хвала! А ови нас прогласише некаквом буржоазијом и стрпаше у те тамнице, у име народа. Рекоше још и то, да смо издајници, народни непријатељи и сарадници окупатора. Па, и јесмо били, уколико је избегавање немачких војника и патрола на сваки могући начин сарадња са окупатором.

Добро знам чему вас уче у школи. Али, ти сада слушаш неког ко је то доживео, живео тада и преживео. За време окупације, ја те шумце нисам вермао, били четници, били партизани. У Недићеву стражу оде пука сиротиња, убоги, сељаци-надничари, варошки шљам без хлеба и са хлеба, они што су и Богу тешки. Ја нисам морао. У љотићевцима предратни збораша, а онда и најцрња фукара, на челу са оним Марисавом, чуо си за њега. Нису то били људи са којима бих ја било где скупа ишао, уколико не

морам, а како нисам морао, ни њих нисам вермао. За време окупације, ја сам гледао своја посла.

Ујка Милутин застаде с причом, не би ли припалио нову цигарету. Сада се усправио, као да има колац у леђима и снажно повлачећи дуге и дубоке димове, загледао преко клесане перспективе надгробних споменика према бубањским зградама.

– Али, за њих, за ове што дођоше да нас ослобађају, испадох ја непријатељ и окупаторски слуга. И право доле, у подрум, иза решетака. Прође дан. Прођоше два, три, четири, нит нас ране, нит поје, нит ко да провири доле. Нас тројица серемо сви у једну кофу, као и остали око нас, ту и пишамо, а не празни је нико. Нема воде макар да руке оперемо. А и шта ће вода и хигијена онемо који само чека на свој ред... Сваке су ноћи неког одводили, по једну ћелију празнили, понекад и две, и то не редом, него како им се ћевне. То је почело пете ноћи. Одведоше Лолинца, Душка рабацију и Косту Црноглавца. Наредне ноћи Вулета Царића, Драгог содацију и Лазу печењара. Онда ове пекопута нас, Тошкета, Гргеча и Мицинца. Чујеш штекће митраљез негде иза зида, да ли горе, да ли у равни са ходником, не можеш да одредиш. Међутим, споро им је то ишло, изгледа. Није текло по плану.

Ујка Милутин сави се и наслони лактове на голени, и даље оштро загледан према Бубњу.

– Кад ти једне ноћи бануше њих двоје, у пратњи неколико стражара. Санела Бурцовић напред, у кожном шињелу, са лугером у шаци. Саладин иза ње, исто у кожном шињелу, са маљем у наручју. Стражари са машинкама на готовс.

Ујка Милутин ишчачка жар са опушка, на исти начин као и прошли пут и једнако прецизно пронађе опушком канту поред ограда. Наслони се на клупу, трљајући длановима натколенице.

– То што је Саладин Бурцовић држао испред себе, није био маљ, него мацола. Санела маје оним лугером и виче „Вамо, банду! На ходник!“ Жарко кључар, који је ишао са њима, узе да отвара ћелије. Стражари нас држе на нишану и наређују да се постројимо низ ходник испред ћелија. Тако и урадимо, шта можеш друго? Није нас много ни остало, али довољно да Санела крене одоздо, уз мој ред, па једног по једног, лугером у главу. Цев на слепоочницу и бам! Саладин је у стопу прати, за њим два стражара, супротним редом. Ови аутомате о раме, дохвате несретника, савију га, а Саладин оном мацолом по темену, трас! Или одоздо, по челу, исто тако. Прсне глава као зрела лубеница. Овај не стигне ни да писне, одапне без гласа. А Саладин урла: „Брата сте ми убили, мајку вам четничку!“

Ујка Милутин поново застаде и сада смири руке. Поћу-тавши, окрете ми се и набоде на свој језгровити поглед.

– Стаде Санела испред мене и наслони ми цев на чело. Када смо схватили шта раде, неки су од људи почели да плачу, да цмиздре, као жене, неки да моле, цвиле, преклињу... Шта ћеш? Ко не би? Али, видиш, ја нисам. Двојица полетеше да беже, али стражари их покосише рафалом. Нисам, међутим, покушао ни да бежим. Један, чини ми се Барлов, да, баш он, скочи на Саладина. Јак је био, боксер пре рата, смаче ону двојицу са руку, па Саладина држ за шију, пре него што овај стиже да га млатне мацолом. Али, стражари смакоше аутомате са рамена и с леђа га изрешеташе, све кроз бубреге и карлице, да не пробије метак, којим случајем, на Саладина.

Кажем, дође Санела до мене и упери ми лутер у главу. „А, не! – рече – Овога ћемо у говна!“ Зашто? Ни после толико година не зам. Углавном, стражари ме шчепаше, увукоше у хелију и набише главу у киблу, ону говњаву кофу где смо вршили нужду. Шта су хтели? Да ме удаве у говнима и пишаћи, појма немам. Изгубио сам свест, а када сам дошао себи, лежао сам на поду хелије, сам самцит, умусан од гована. Хелија отворена, као и све остале. Нигде никог. Оне побијене већ су били одвукли некуд, остала само крв на ходнику и парчад мозга оклоло по зидовима и решеткама. Како сам дошао себи, исповратим, а шта, Бог Свети зна, јер нисам јео данима. Негде петог дана поподне, када су почели да одводе, почеше да нам доносе воду, тек да не поцркамо пре егзекуције, баштенска канта, кључар Жарко у пратњи стражара протне цев канте кроз решетке, а ми на цев па лапћи, колико стигнеш. Али, за јело, ништа. Још боље, јер тако ни гована у оној кофи није било довољно да ме удаве.

Провирим напоље, видим нигде никог. Кренем ходником, клецам, али идем, једва, али гурам, немам куд, шта ћу? Попнем се степеницама, куда су ме ономад спровели. Горе, на улазу, опет никог, а улаз откључан. Изађем, хладно напољу, снег нападао, целац, чист, не видим трагове да је неко скорије туда пролазио. Окренем се, а онамо, на супротну страну, све крвав траг у снегу, али већ бледуњав, није од малопре. Дакле, лежао сам доле онесвешћен ко зна колико дуго. Сад, куда ћу, ја према Громовићевој капији. Ту застанем и зароним њушку у снег. Истрљам снегом лице и одело, да којекако сперем смрад са себе.

Да ли сањам, питам се. Или сам, можда, већ одапео, па видим онај други свет? На Громовићевом улазу нема никога, капија зева пуста. Изађем, никога да ме заустави.

Притајим се горе у пиварском парку, да сачекам ноћ, ускоро ће, зимско је доба. Ноћ ускоро и паде, а ја пођем до Тоше Сарачевића, мог побратима, да се окупам и пресвучем. Њега нису привођили, како им је претекао, не знам, али није му фалила длака с главе. Он је седео у Старој Колонији, дугачка барака

више Соколане. Одем њему, тада му жена Савка још била у животу. Спреси ми бању, каду с врелом водом и сунђер с прашком. Бацим оно говњаво одело, истрљам се прашком, окупам. Да једем, нисам могао баш ништа, једва и воду да пијем. Ноздрве ми још увек пуне гована, као да сам тек изронио главу из оне кофе. Кренем исте ноћи, у Тошином неком оделу мени ни на пола, натраг на Пивару, кући својој. Нисам хтео да ме Косара и кћерка Живана виде онако говњавог. Зато сам прво побратиму ишао.

Кад ја на кућу, а оно на вратима, шта мислиш ко?

– Не могу ни да претпоставим – рекох.

Ујка Милутин се насмејуљи, само на час, онда врати израз лица у сувопарну строгост.

– Наравно, одакле би и могао? Па, ко? Мираш Шћепановић, деда твоје другарице Саломе, он главом. И каже: „Ово је сада моја кућа, а ти буди сретан што си доле само говна јео!“ Где су ми, питам га, жена и кћерка. Шта, каже, ја знам где су теби жена и кћерка. И залупи врата.

Ујка Милутин заћута.

5

Нова струја зебње проби ме, а потуљена дрхтавица за њом, овога пута са мутним, али злокобним осећањем да ујка Милутинова исповест баца све кохерентнију сенку опасности на Зузи и Салому, можда све нас планиране за новогодишњу журку у његовој родној кући... Сенку чији се тавни плашт над нама вихори својом напредујућом густином...

– Па, шта је било са њима? – усудих се да отањеним гласом прекинем његово ћутање.

Ујка Милутин ме погледа, готово грозничаво, јер му се чиоде зеница укочише као усијане.

– Живана је, као буржујско дете, одведена на принудни рад. Сеча шуме, у сред јануара, нек осети буржујче како изгледају гуке и поткожна задебљања на длановима, нека спозна пуцање доњих кичмених пршљенова, ваља да стекне та ваздашња пролетерска искуства. Само, Живана је била дете слабих плућа, тек задовољчена, а већ грудоболна. Није дуго потрајала искушавајући трудбеничку свакодневицу. Још пре пролећа допремише је натраг у сандуку. Косара и ја, Тоша и Савка и њихов малолетни син Зоран, сахранисмо је овде на варошком, ено доле, на оној страни, испод капеле – ујка Милутин на кратко махну главом у смеру свог приповедања – без попа, без опела. А знаш ли зашто? Наравно да не знаш, јер ти, кладим се, ни твоји код куће нису причали. Па, ни једног свештеника у тај мах није било на служби. Неки су чамили у њиховим подрумима, заједно са твојим дедом и другима који се нису одрицали цркве. Тоша је знао неке

од тропара који се певају током заупокојених молитава, те је он којекако опоја. Али, ко је рукоположио Тошу Сарачевића?

А, да! – трже се ујка Милутим, као да се нечег нагло присетио – Питаш ме где су њих две биле оне ноћи? Па, ту, недалеко, с друге стране Метиног брда, у Белошевцу, седела је баба Пелагија, Косарина тетка по оцу. Када их је кабадахија истерао из куће, код ње су се склониле. Тамо сам их пронашао.

А, онда – ујка Милутин запали нову цигарету и кроз дим набоду на поглед наш породични споменик – Мобилизација! Фронт отворили, горе у Срему. Дигоше Зорана Тошиног, цаба што је малолетан, има седамнаест, а то је било довољно старо и зрело и сасвим се лепо најивело, да се њиме нахране швапске хаубице. Куми ме Тоша, пријави се Милутине, иди с њим, због њега, чувај ми га, јединац је! Као да не знам да је јединац! Тоша за војну службу неспособан, душтабанаш и полуслеп. Додуше, слали су они тада и грђе од њега, али ето, заобиђоше га, а када им је сам закуцао на врата, мал те га не стрелаше као провокатора.

Но, да скратим, пријавим се ја и одем, испаде у истој јединици са Зораном Тошиним. Мали испрепадан, не зна пушку ни да држи, немоли да залеже, нишани и пуца. Деран, све што је од рата видео, биле су немачке и зборашке патроле по Крагујевцу, онда комунце и Русе после њих. Чим је од Бумбаровог брда загрмела руска артиљерија, Тоша се са Савком и њим склонио у Драчу, у манастир, Савка да помаже калуђерицама око домаћинства, он да цепа манастирска дрва, а био им добродошао и као црквењак, јер су им црквењака удесили Чолићеви четници, ко зна због чега. Тако су само слушали из подрума манастирског конака каћуше како грувају и то беше све од рата што је Зоран чуо и видео. Вратише се у град кад је све било готово. И сад, онако мршав, женсколик, мекан као девојка, плашљив као зец, право на фронт, без дана обуке. И, наравно, оде првог дана, такорећи чим је стигао на линију, разнесе га шрапнел. Није га било ни за колико да се у пола сандука сакупи. И боље! Да није погинуо, полудео би...

Међутим – ујка Милутин застаде и повуче дуг дим – Међутим, ја ти се одозго вратим као заставник. Још ми и медаљу дали. За храброст. Цукеле! Па ми овде и војну каријеру нуде, зашто се ти, веле, не активираш, добијаш одмах чин потпоручника, сталну службу и плату, са тим иде и стан, ево већ их градим и градили су, јер се рат, у међувремену, завршио и прво што су зидали, били су ти њихови официрски и војни станови, то су ти ове ружне, сиве зградурине – и повуче руком у којој је држао цигарету по перспективи бубањских кутијастих зграда, мада ни једна

од њих није била војна – онда, веле, жену ћемо одмах да ти за-
послимо. Само, прво у партију, онда све друго, по реду. Пу!
Пизда вам матерна! Ви да ми жену запошљавате, ви да ме у
ваше станове усељавате, пошто сте ми кућу узели и ту исту жену,
са болесном кћерком, из куће на снег најурили, а потом нам и
кћерку, наше једино дете, убили! Али, видиш – чачкајући нок-
том опушак, ујка Милутин ме изнова набоде укоченим погледом
– У партију се учланим – лице му не промени израз – Не да бих
деловао изнутра или нешто слично, па ја им нисам ни био про-
тивник, политика ме ич није занимала. А они мени главу у говна,
као милост, уместо метка у чело. Али, добро, велим. Знам ја како
се код њих напредује и та њихова кадровска ствар преко ноћи
изокреће, врти се као луди рингишпил на вашару. То сам јасно
видео и лепо сагледао и схватио четрдесет осме. Е, рекох, можда
ћу ја једног дана Санели Бурџовић главу у киблу...

Ујка Милузин хукну и обори главу. Поново разлиста дла-
нове на голенима.

– Е, па, не освану тај дан. Предухитрише ме. Њу је, тамо, на
Светом Гргур, педесет и друге, у говнима удавила, како сам чуо,
Бетика Романо лично!

У то доба још увек нисам ништа знао о овоме што ми говори,
нити су ми имена, попут Бетике Романо и места као што је
острво Свети Гргур ишта значила. Но, схватао сам толико, да се
о крупним зверкама и страшним местима ради.

– А шта је било са Саладином? – упитах, једнако у власти
оне зебње и злокобног предосећања.

– Њега је управо она друкала или он њу, свеједно, јер тако
је то код њих ишло. Унутрашња чистка. Гвоздена метла. Како то
све нису звали. Тамо је муж слао жену, жена мужа, брат брата,
сестра брата и обрнуто. Да би се оданде напокон вратио, неко
твој, али проверено близак, морао је да те онде замени. Међу-
тим, оданде се нису вратили ни он ни она.

А овде им остали Алма и Исмаил. Мираш се о њима старао.
Алма се удаде за Мирашевог сина Шћепана и дуго деце нису
имали, све док им се, исте године када и ти твојима, не роди Са-
лома. С друге стране, Исмаил, Смајо, красан момак израсте. За
зубара учио, наочит био, варошке га девојке меркале. Али, јок
он! Доведе из Пазара или Тутина неку Фатиму. Шест година у
браку, без порода, она лагу на њега и побеже са неким камион-
џијом у Шведску. Чуо сам да се горе прокурвала, а овде је, по
Крагујевцу, на згражавање чаршије, у фереџи ишла. Међутим,
Смајо оде у Црну Гору, те се оданде врати са Амином. Амина као
сан, црноока, црнокоса, вижљаста, сећам је се. Добише Зумрету,
твоју вољену Зузи и није чудо да си се у њу зателебао. Каква би
и била од онаких родитеља, него лепотица? А она горе, знам и
то, што је Исмаила за бездетност кривила, деце нема.

Овог пута ћутање ујка Милутиново потраја дуже. Тако је, замукао, целу цигарету попушио, стрељајући кроз дим чиодама погледа некуд преко гробљанске оgrade. Моја зебња чвршће се конкретизовала око Зузиног лика и више нисам сумњао да је управо у опасности, мада не и тачно каквој. Чекао сам да ујка Милутин настави са причањем, смишљајући како ћу брже-боље, још истог поподнева, да појурим Зузи, не бих ли је обавестио да се причува. Но, све је то још увек било нејасно, магловито клупко без одмотане нити, којом би се распетљало.

– Видите – рекох тада Анамарији и Волдемару, који више нису очијукали сигналима и смејуљили се – Ствар је у томе што ујка Милутин тада на гробљу, тог дана, тог часа, није изгледао као некакав ликантроп. Тачније, беше у тај мах вукодлак, као и нас троје што смо сада. Не! Био је још како обилан сасвим људским, овоземаљским виталитетом, наоко здрав да здравији у својим годинама није могао бити. Барем је тако изгледало. Али, слушајте наставак приче.

Наравно да беху спремни за наставак, дотле, да је Волдемар заборавио на коњак, те морадох да га опоменем, махнувши празном чашом. Тргао се и здепаста, стилизована коцка од дебелог кристала поново се вину у његовој руци. Рубински спирт кратко је заклокотао у мом и његовом тамностакленом тулипану на виткој, ломној стабљици.

Сркнувши, Волдемар се завали у пређашњи положај, док Анамарија уклони лаптоп са скута на ниски сто испред себе. Онда засија лепим очима на мене, а ја, отпивши коњак, наставах:

– Ма, опростио бих ја њима – рече најзад ујка Милутин, пренувши се из укоченог мука – Бих! И Живану и кућу и што сам по говнима ронио... Али, видиш, ђаво не да! Можда си чуо како је моја Косара завршила?

– Јесам – рекох истину.

– Н, да! Шездесет и четврте, у Београду, на Топличиним венцу. Уби је колима жена Александра Ранковића. И ником ништа! Ова није, да кажеш, побегла са места несреће, ма јок! Зауоставила се и изашла из кола. Видела је, наравно, шта је урадила, али није губила главу. Присебна, најприсебнија од присутних, чак је из најближе говорнице хитну помоћ позвала. На жалост, мојој Косари помоћи више није било. На месту мртва. Ранковићева жена, наравно, није одговарала, као да је куче убила, као да

је својим тристаћем ту на самом пешачком прелазу неку цумару звизнула.

Ја сам тада био управник Главне поште.

Е, нећеш га мајци! Зарекох се. Дакле, пази мали, ја сам се тада налазио на моћном положају, као човек од поверења, њиховог неупитног поверења. То што су ме ранили говњима и што сам захваљујући томе избегао њихов метак, док је рат још трајао, па, сахрањено је са онима који су ми то приредили. Са Бурцовићима, Санелом и Саладином, тамо, чуо си већ...

Ујка Милутин махну главом преко рамена, као да су та острва одмах иза његових леђа.

– А за нове, оне после њих, ја сам био чист као невестина свадбена кошуља, мало више од тога, носилац херојског ордена, борац, проверени кадар. И сад, замисли, какву сам прилику имао, најпожељнију, рекло би се, као што и јесте тачно. Мислиш да ми се Ранковић извинио, позвао да изјави саучешће, он или његова жена? Да су дошли да ме обиђу, да виде како сам, понуде нешто, макар топлу реч и кајање? Јок, море! Брига њих за моју Косару, као што је и Бурцовиће и Шћепановиће било брига за нашу Живану...

Са овим његовим речима подмукла игла зебње гадно ми се зарила у неко неодређено место, које као да је уједно било и део мене и негде одмах испод мене. Постајао сам све нестрпљивији да потекнем и пронађем Зузи...

– Али – настави ујка Милутин – Нисам успевао да смислим баш ништа! Као да ми је глава од дрвета, а унутра, уместо мозга, туткало. Истовремено, хватао сам себе како почињем да верујем у ствари, у какве не да никада нисам веровао, него сам их држао за бапске приче. Помишљао сам да се обратим Заводу за ментално здравље, али би у том случају сваки иоле вешт психијатар открио праву мотивацију мог сујеверја, а за то се тада губила глава. Ако ме разумеш?

Нисам ја почео да верујем у бапске приче зато што је моја природа сујеверна или зато што ми је васпитање такво. Успут, ја сам инжењер, човек техничке струке. Нисам, чак, ни религиозан био, као, рецимо, твоји Симеуновићи и моја сестра са њима. За цркву, једноставно, нисам марио. Дакле, ако већ у Бога не верујем, зар ћу, са својом памећу и образовањем, у бапске приче да поверујем. Замисли психијатра, клиничара, како ништа лакше него открива узрок мог сујеверја у немоћи да се осветим. И то коме, а? Не знам колико заиста можеш да будеш свестан тога? Како год, то празноверје кипело је у мени, гнојило из дана у дан и на крају ме прелило као неко огавно, немогуће тесто, љигаво неко тестиште из некакве непојмљиво велике вангле.

И тако сам се, напokon, повео за бапским причама.

Само што то, ипак, нису бапске приче... Нимало...

Помислих, тада, да је овај човек луд, ништа друго до лудак и то опасан.

– И ја сам тако мислио – трже ме ујка Милутин – Да сам лудак. Опасан лудак или да, у најмањем, то могу лако да поставим. Али, била то лудост или не, медицинско лудило или које му драго, више нисам имао куд.

И тако сам једне ноћи прескочио високи зид који одваја зоо врт од калемегданског предњег шеталишта, што сам у оно време и ондашњим годинама својим као од шале учинио, а да ме нико не опазе. Мислим на чуварску службу, наравно, као и на евентуалне згубидане који глуваре по парку, парове који се ваћаре на клупама или по околном жбуњу. У парку није било никога, ни парова, ни војера, а ни пијанаца, скитница и других ноћних птичица, што је чудно, јер ноћ беше осветљена месечином. Баш каква ми је и требала, према мојим новим уверењима. Пун ме сец!

Наравно, животиње су се огласиле, звери, птице, кенгури, егзотична говеда и друга живина која ту у кавезима обитава, свако својим немуштим језиком, али то оглашавање не диже узбуну, јер унутра током ноћи и квоца и завија и лаје и мјауче и риче и брунда и урла и муче и све се то разноси околу, све тамо до Бека и трамвајске окретнице, те нико на то не обраћа пажњу.

Лако сам пронашао кавез са вуковима. Протнух леву шаку кроз решетку. Сива женка, крупна као теле, зарезала је, откривши очњак. Севала је жутиим очима на мене. Онда је режала све тише. Спустила је њушку преко чељусти. Зли поглед прели јој се разумевањем. Схватила је... Пришла је мојој шаци, чији рукав од сакоа беше повучен скоро до лакта. Лагано ме угризла за месо испод малог прста, врелим чељустима, тихо зацвилевши као да шапуће, само колико је било потребно да очњаци пробију кожу. Онда је отклопила чељуст, а ја сам повукао ка себи своју окрвављену руку. Ову руку!

И као да је кренуо да ме одалама, ујка Милутин укопа испред мог носа своју леву, црним маљама обраслу шаку, повукавши рукав сакоа више чланка.

Занимљиво, на тој руци носио је сат златне брзетле. Једва уочиво на длакавој површини, тамнела су се два ожиљка од вучјих зуба.

Ујка Милутин повуче руку, срозавши рукав сакоа и манжетну кошуље испод њега на златасти одсев ручног сата.

Гледао ме, сувишно је да стално понављам продорно и пробадајуће, тачније речено набадајуће, али овог пута као да је својим оштрим зеницама рударо за неверицом, што и није морао, јер ми се она лако читала са лица. Но, као да је и нема, ујка Милутин је, готово лежерно, наставио:

– Извукао сам се из зверињака једнако неопажен, као и при уласку. Сада сам прескакао зид са супротне стране, дуж трамвајске пруге. У то доба, рекох ти, становао сам код Ботаничке баште. Твој отац беше одмаглио из Београда још пре Косарине погибије. После Косаре, нисам хтео да доводим другу жену. Јебавао сам курве са Штајге и бруцошкиње без пара из дома *Вера Блајојевић*. У стану сам живео сам. У целом Београду без ближих пријатеља, партијских или оних кафанских, а родбине никакве. Услови, рекох, па идеални! Тако, самцијат, чекао сам на свој први преображај, без имало сумње да ће се догодити, да се такве ствари, ипак, догађају, шта год да вели наука коју сам учио, коју смо сви учили. И, шта мислиш?

– Не знам – скоро да сам процокотао, а ујка Милутин ми се на час унесе у лице, тако да сам кроз љути задах крце осетио слаткасту апу црног лука.

– Догодило се! – светлуцао је иглама очију, наједном тако зацакљеним, као да ме, гледајући у мене, уопште не види.

Онда се, Богу хвала, одмакао и наједном смирио, хоћу да кажем, у њему је напетост расла и цело тело са све кракатим удовима постајало грч неке, рекло би се, електричне неурозе, али сада се наскроз опустило, при чему то сплашњавање из грча ни по чему споља није било видљиво.

Загледан пред своје мокасине, наставио је да поведе:

– На следећи уштап, догодило се... Осетио сам, још тог поподнева, грчеве у стомаку, као да сам добио упалу желуца или стомачни грип. Температура ми је скочила на четрдесет са осам. Презнојавао сам се, трљао комовицом, назувао сирћетом натопљене чарапе напуњене пројним брашном. Ништа. Још увек сам веровао да сам негде покупио некакав вирус. Било је пролеће, доба идеално за заразу. Само, знаш шта?

Окрете ми се, а ја се инстинктивно одмакох од њега.

– И јесам покупио вирус! Само, не некакав вирус, него *вучји* вирус! То сам схватио када се уштап појавио, светлећи пуном куглом, тако јасно, да су се његови континенти и кратери разговетно распознавали кроз прозор мог стана. У том часу снашла ме таква главобоља, да сам помислио како ће да ми прсне глава. У животу нисам имао нападе мигрене нити боловао од ма чега у глави, ни од трулог зуба. Онда као да су нечији челични палци узели да ми растежу лице, цепају уста и ноздрве, чупају капке. Вид ми се мутио. Осетио сам како ми пуцају кичмени пршље-

нови, како ми се кичма кида. Невидљиви ленгер истезао ме, попут витла. Нокти су ми прокрварили, прсти се искривили, деформисани, распрскавали се у зглобовима.

Утроба ми је горела, ако тог часа нисам имао, не четрдесет и два, него целих педесет Целзијуса. Неконтролисано сам повратио, бацајући млазеве на све стране. Када сам испразнио желудац по зидовима, каучу и тепиху, наставио сам да избацујем млазеве, прво воде, затим млазеве... Крви! Бљувао сам крв на све стране и једном шикнуо у сам прозор, тако снажно, као да су са његове ролетне одозго управо заклану свињу скинули. Онда почех и сам да се бацам на све стране, урличући као бесни ђаво. Потреба да урлам није престала ни када су болови и тегобе уминули, те сам урлао и даље. Уз то и режао. На крају почех да завијам, кроз крвави прозор, право на месец.

Како ме суседи нису чули или ако јесу, зашто су остали мирни, правећи се да их се то не тиче, не знам, али је свакако боље што је тако било.

Када сам стао пред велико огледало у предсобљу, сагледах свој нови лик...

Ту ујка Милутин поново заћута. Фиксирао је погледом земљу испред кљунова мокалина, као да је огледало у ком овог часа поново види тај свој нови лик.

Онда полако подиже главу, са длановима и даље разуђеним изнад колена, и упери поглед некуд више Бубња.

– Да – тихо рече – Постао сам ликантроп. Вукодлак, у нашем предању. Вучица ми је уједом пренела вирус. Шта је тај вирус, није ме занимало. Да одем на некакав институт за вирусологију, да ме сместе на неко инфективно одељење, где би ме испитивали, па нисам луд... А преображај је долазио сваког уштапа. Одлазио бих у то време некуд у дивљину, дан два раније, на Ртањ, на Хомоље или Тару, Кобаоник, Дурмитор, Јахорину, Шару. Ишао сам и до Словеније, све до Љубеља. Као управнику републичке поште није ми представљало никакав проблем да нестанем из установе на неколико дана, слободних или службених дана, ко ме проверава? А тамо, у дивљини, ловио сам зверчице, тргао их. Било је и оваца, јагњади, крава. Људе нисам дирао, а њима стоку вуци у тим крајевима и онако кољу, као и пашчад што је чува, док за звериње нико и не пита. Уосталом, што се дивљачи тиче, ту је и криволов...

– А јесте ли се... Мислим, светили? – намуцах

Ујка Милутин ме пресече погледом.

– Знаш шта се по фамилији о мени прича – рече – Знаш и то да си већ чуо о мени, ово што сам ти управо рекао. За тебе биће довољно да знаш зашто ти све ово говорим. На тај дочек, у ту кућу тамо, моју родну кућу, гледај да не идеш...

Сада баш лепо уздрхтах. Кад кажем *лејо*, велим одозго, одозго, унакрс и попреко, по свим правцима простирања себе, телесног и ментално сопственог. Клупа пода мноштва постаде леденица.

– Видите – рекох тада Анамарији и Волдемару – Није ствар у томе, нити би ваљало тако закључити, да ујка Милтин у стању преображености не би разликовао ко је ко, те повредио, унаказио, можда и убио мене, који сам му рођак. Не! Уколико каже да је боравећи у дивљим планинама људе избегавао, ловећи стоку и звериње, онда итекако може себе да контролише у том стању и да добро зна шта ради. Не! Хтео је да ме поштеди онога што је намеравао.

Анамарија затрепта и шакама устрља голе надлактице. Волдемар спусти на сто испражњену чашу и пунећи је поново, погледа ме искоса.

– Не сери! Шта је намеравао?

– Па – рекох лежерно – Оно чему сам, упркос његовој жељи да ме поштеди, ипак присуствовао...

8

Лежерно, рекох, да, тада у салону Волдемарове куће тако је звучало и тако сам, заиста, изговорио, али оног поподнева и потом, био сам далеко од лежерности. Чекало ме искуство, какво ће, можда, поново постати део моје свести и памћења, уколико заслужим да угледам пакао.

– Још истог поподнева – наставио сам – Отрчао сам до Зузи, да је опоменем.

– Али, како си се извукао, како те пустио? – упита Анамарија у неверици, трљајући и даље надлактице и рамена аrome запеченог шећерног прелива на добош торти.

– Лако – одговорих – Заправо, он се дигао и отишао, после оних речи, опомене, готово претње да не идем на дочек. Устао је, покупио шешир са ограде, укочио на мени значајан поглед, пун неке суве сугестије, онда се окренуо и изашао кроз капију.

Одјурио сам на *Аеродром*, Зузи је тамо становала, у једној од нових бетоњерки. Остало беше два дана до Нове године, довољно времена да се цео план промени.

Затекао сам Зузи саму у стану, њен отац Смајо, ми смо га звали Смајл, јер је вазда био осмехнут, али не исцерен, него тако, доброћудно осмехнут и мајка Амина, згодна бринета средњих година, познавао сам их преко кћерке и добар стојим да су ме готивили, мислим да ме Смајл, донекле, капарисао за будућег зета, добро, серем, углавном истог су поподнева отперјали на Копаоник, у тек отворени *Караван*, на дочек. Имало се код њих у кући, Смајл је био зубар-протетичар, приватник, у оно време

и за тадашње прилике велебуржуј. Госпа Амина радила је као педијатар специјалиста у Клиничком центру. Одликаш-вуковац, Зузи је по завршетку гимназије требала да упише медицину, мада је, ценим, више склоности показивала за друге ствари, рецимо за српски језик и књижевност, писала је песме и била члан литерарне секције. Уз то и спортисткиња, играла је одбојку у *Радничком*. Имала је генетски потенцијал да се развије у расну девојку, а одбојка је њено тело додатно извајала и подигла у висину за који сантиметар.

Треба ли да кажем да је Зузи била од мене готово за главу виша, дакле скоро Прашиновићевог стаса. Али, ја сам се у то доба ложио на њу као млад мајмун.

Ух! Како ме тог поподнева дочекала! Њена уцоклана полукратка коса, оно буцмасто лице са два црна окца, усне напућене, то мило лишице као чоколадна пуслица. У прегрејаном стану, зграда је имала сопствену подстаницу, те су радијатори беснели, као да пркосе кртој сувомразици напољу, Зузи је на себи имала смеђу припијену мајчицу, таман у складу са теном и тесан бели шорцић. Дугих, јаких, мало пунијих и савршено глатких ногу, ноктију налакираних розе, била је боса у некаквим кућним сандалама. Увела ме у дневну собу, сада када матори нису ту, послужила лимун-водком са ледом. Сама је узела вотку са кокаколом, сећам се, у некој допола пуној, високој чаши.

Да, у њиховом троипособном стану, за свега трочлану породицу, од намештаја до свакодневног посуђа, све је било некако чудно и неовдашње. Смајл је са женом често путовао у иностранство и доносио оданде, те чаше, те сервисе, вазе, пиккле, графике, стоне лампе и друге такве ствари, па је стан одисао несвакидашњим хабитусом неке светске еманципованости. Имали су видеорекоредер, када га је мало ко у Крагујевцу имао, такође и велику стереолинију са грамофоном, тјунером и деком. Сећам се и некаквих уврнутих барометара и термометара у тамној ишчашеној дрвенарији по зидовима.

Утишани, загасити тонови преовлађавали су у стану и Зузи унутар на тај начин артикулисане свакодневице деловала је на мене као краљица иза седам гора, која се на час умилостивила да обрати пажњу на моју микроминималност, баш ту, у средишту својих одаја. Наравно, не да претерујем, него баш серем. Зузи је у основи била једноставна девојка, отворена и донекле недопустиво простодушна, уз то није ми била ненаклоњена. Не уображавам како сам јој се допадао и да сам могао да је смувам, али на неки начин јесте ме готивила.

Саслушала је моју причу, а да буцмаста, локнама уоквирена цаклоока пуслица њеног лица није емитовала ни страх, ни чуђење, ни неверицу, чак ни забринутост. Могла је и да се наљути,

али није. Седела је преко савијеног божанства своје обнажене ноге, испруживши близаначко према поду, тако да се лакираним ноктима играла сандалом, одижући је са тепиха и намерно, потом, испуштајући, са чашом кола-вотке у висини образа и гледала ме као да не разуме шта јој говорим.

Али, разумела је, што сам схватио када је напослетку проговорила:

– Слушај, брига ме за вукодлаке из твоје фамилије! Шта су моји деда и баба радили и како су завршили, ја са тим немам ништа. Ова журка је јединствена прилика да се смувам са Прашином и ти си, једностано, љубоморан. Ниси ли?

Ту се засмејала, кликтаво, циктаво, али без злобе и наједном ме гледала као да сам јој ужасно забаван.

– Зузи, молим те! – завапио сам, на ивици суза – Тип је веома опасан. Не знам да ли говори истину, не знам да ли се преображава у вукодлака, али може да упадне са неком кухињском ножагом и све нас масакрира...

– Ма, дај! – Зузи преврте очима – Каква ножага, какви вукодлаци! Ниси, ваљда, толика кукавица? Немој да ме разочараваш! Уосталом – уздахну, погубивши поглед изнад чаше, коју умести испред лица – Ту ће бити Прашина, да ме брани...

И отпи подужи гутљај.

– Дај, Зузи, Прашина је гованце, он би први збрисао, само ако може. Ти појма немаш који је то покварењак, ја га знам од првог основне. Њему је само да те искористи, па после да прича окол, да се хвали...

Зузи се поново слатко закикота.

– Па, кажем ја да си ти љубоморан! Хајде, дођи седи овде поред мене.

Седео сам на фотељи, она на софи. И једно и друго било је пресвучено сомотом са некаквим индијским мотивима слонова, махараца под турбанима и егзотичних лепотица откривеног пупка, са змијама око голих руку.

Устадох са фотеље и посадих се поред Зузи. Она се удобније намести на савијеној ноzi и загрли ме оном руком у којој није држала чашу. Њена кожа мирисала је као премазана неком смешом од какаа и ваниле, врела и мека. Њене усне сјајиле су розе кармином, а дах јој је мирисао на јагоду. Само их је овлаш спустила на моје чело.

– Ево ти печат – рече слађушним тоном – Печатирао сам те.

Био сам начисто с тим да треба да останем миран. Знао сам да ово што ме посадила поред себе, овако присно, не значи оно што бих ја желео да значи, те да самим тим неће имати ни жељене последице, у правцу којих уколико бих кренуо, могао бих једино да је разјарим и отуђим од себе за сва времена.

– Видиш – поче Зузи озбиљно, обешена руком о мој врат, загледана у чашу, коју беше спустила до карличног предела – Ја волим Прашину и ти, дечко мој, не можеш ту ништа да промениш, колико год да се трудиш.

– Зузи! – прекинух је нервозно.

– Шшшш! – принела је чашу мом лицу, не би ли ми положила испружени прстић на усне – Олади! Ја сам Прашинина, не твоја, знаш? Извини што ти то овако кажем, али нека друга би те завлачила, возала около наоколо, али не и ова овде, не и Зузи! Разумеш?

Искобељах се из њеног загрљаја, устајући са софе.

– Зузи, молим те! Схвати да ти говорим озбиљно!

Био је то последњи покушај, безнадежан.

Зузи се пружила према сточићу да спусти чашу, онда и сама устала.

Без речи сам пошао према вратима. Пре него што их је откључала, Зузи ми положи длан на груди.

– Слушај, ако не можеш да поднесеш, онда је боље да на журку не долазиш – гледала је низ мене, онда подиже поглед – Поготову ако... Салома ти је поручила да не долазиш, уколико планираш да се напијеш. Чула је да пијеш и то јој се не свиђа. Немој, ако не будеш могао да ме видиш у Прашинином наручју, да се налочеш и направиш неко срање.

– Нећу, Зузи – одговорих безвољно – Поручи Шћепи да оно што чује о мени није увек истина, барем не цела. Утуви да ти ово нисам говорио из љубоморе. Боли ме уво за Прашину, као и за то с ким ћеш ти да се смуваш. Одакле си сигурна да бих те хтео, чак и да пристанеш?

Зузи се презриво осмехну и откључа врата.

Испратила ме без поздрава.

9

– И отишао си на дочек? – упита Анамарија, забезекнута.

– А шта мислиш? Наравно да јесам. Макар из радозналости, мада, наравно, деловао је јачи мотив. Уосталом, ујка Милутин или не, нисам хтео тек тако да се одрекнем Зузи и препустим је Прашиновићу.

– Па шта си радио у та два дана до дочека? – наставила је Анамарија раширеног погледа.

Волдемар је пио једну за другом, а на мене у том погледу беше заборавио. Али, не и на моју причу. И он ме гледао укочено, али некако упалим погледом, не као код људи са ситним очима, него иза неке преко зеница раливене скраме.

– Шта сам радио? – рекох – Појма немам. Више се не сећам. Углавном, за то време, сигуран сам, Зузи, а ни Салому, као ни оног смрада Прашиновића, нисам видео. А на дочек сам, видите, отишао.

Убацио сам се у своје речито хеви метал издање. Црне мартинке, труле фармерке, местимично просењене и на два места поцепане, црни дукс са искеженом ђавољом главом на грудима, црна кожна јакна, мотористичка рокерица наубадана сребрнстим шиљцима, са нитнама, закивцима и две стотине сребрних рајсфешлуса, црвене фатиране поставе, тевтонски гвоздени крст на ланцу око врата – оригинал Вермахтовог ордена из Другог светског рата, са црне берзе, наравно. Распустио сам, у то доба смеђу, пуну, увијену косу, да ми као клупко пацовских репова пада на рамена у кожи. Лице сам обојио неком белом кевином козметиком, а око левог ока нацртао креоном тамноплаву звезду, као онај баја из групе *Кис*, гитариста-фронтмен. На руке навуккох гумиране црне рукавице са челичним бодљама дуж прстију. Те силецијске рукавице беше ми поклонио тадашњи вођа крагујевачких бајкера, *Друмских анђела*.

– Знам! Слава Звонце – одазва се Волдемар.

– Тачно тако! Нисам сумњао да знаш – рекох – Него, наспи и мени једну, кад смо већ код тога.

Волдемар ми накапа коњак, било га је у централи кристалне коцке таман толико, да окваси стаклену илузију продубљења тупипана низ сужену шупљину сопствене стабљике.

– Решио сам да те рукавице никако не скидам током вечери, као да сам намеравао да напуцам Прашиновића у погодном тренутку. Показало се као добро што их, заиста, нисам скинуо, мада Прашину нисам напуцао.

Кренуо сам из Ердоглије око пола девет, Даничићевом, тада Браће Хаџић, до Прве гимназије, одатле десно, кроз пијац, преко горњег моста, па поред ВИШ-а, уз Косовску, до пружног прелаза. Онда, лево, уз пругу, до пешачког моста и Саломине куће. Током пута дизао сам поглед к *чистиом ведром небу*, као Ваистина слуга у песми *Мусић Стеван*:

Је ли јасан месец на заоду?

Је л' Даница на исиоку звезда?

Месец, пријатељи моји, није био *на заоду*, наравно, још је било вече, први део ноћи, а звезду Даницу нисам ни тражио. Међутим, месец беше пун, савршено округао и магловито-сјајан у студеној, прозирној ноћи. Од тог призора, језа ми је заривала своје крте, гребенасте нокте међу леђна ребра и цијукаво повлачила по њима, као да тим ноктима гребе унутрашње стране зарђалих олука.

По граду се још од раног поподнева разносила пуцњава. Петарде, ракете, топовски удари, које су у то време крали из карсариони они што су тада служили војску, а управо у овакве сврхе. Могуће да су, по обичају, тамо у војном насељу, иза Скупштине, цепали рафале са тераса, из аутоматског оружја марке *Застава АП-70А*, што је, као што знамо, *Калашњиков* и ништа друго.

Међутим, ту, на Пивари, царевала је тихота. Тек однекуд удаљено затрешти хармоника или се зачују гласови ТВ водитељског пара. Са једног отвореног прозора севао је одблесак црно-белог екрана и уњао дует браће Бајић.

Као да је само Саломина кућа како ваља изнутра озвучена. Четири прозора који гледају на бочну улицу, светлуцала су сребрним срмама из накита за јелку, свићкала повезаним шареним лампицама, а у том веселом бљеску, на другом прозору, тамо где и данас стоји, плануо би Пинокио од гуме, са својим шпилхознама и шиљатим шеширићем.

Ноћ је била, рекох, језиво хладна. Снег се отопио још половином децембра, а нови не беше пао. Организатори Олимпијаде у Сарајеву, која је требало да почне за мање од месец дана, већ су паничили где ће и за које паре да навашају вештачки снег. Као што знате, не знам ти, Анамаријо, али Волдемар зна, то неће бити потребно. Пар дана након Божића нападала је најдебља снежина коју у животу памтим и одржала се преко два месеца.

Али, те ноћи зацарила је зацакљена голомразица.

Друштво се беше већ окупило. Дочекали су ме радосним поклицима, а Прашина ме плесну по рамену, игноришући челичне бодље. Тај сам побратимски, подјебавајући, сељоберски поступак нарочито мрзео, што је он знао, па је намерно тако чинио. Рече:

– О! Ево нам га Биф Бајфорт!

Да, знали су за моју слабост према *Саксону*. Усхићен, Прашина настави:

– Кладим се да целе ноћи неће да скине јакну!

Као што и нисам. Али, шта човек са њим да ради? То је као када ти тренер натовари на врат да чуваш противничку десетку на предњој линији, само да би овај пред пуним стадионом од тебе правио волину, како му се прохте, а ти мораш да обављаш свој задатак у игри. Па, гледај шта ћеш.

У свом умивеном шминкерском издању беле кошуље на дијагонално закопчавање, бледих тексас пумпарица са опуштеним репићем белог каиша, надбијајући ме за читаву главу чистог лица под испегланом талијанком, Прашиновић је био изразито расположен да ме подјебава, али и то тек онако, узгред.

Рекох чистог лица. Можете да замислите моје, какво је тада било? Имало је такву концентрацију бубуљица, да сам могао да

статирам у Марковићевој *Вариоли Вери* без икакве маске или шминкања. Бели козметки креч преко тога, те вечери, ствар је учинио још грђом, јер су се црвене акне и митисери помањали кроз премаз као џомбе и каменице сеоског макадама.

Но, не марећи за то, Салома ми се снажно обесила око врата, у рвачком загрљају.

Салома је била ортак-риба, како смо онда говорили за тај отворени, другарски тип девојке. На супротној страни скале налазила се ња-ња, она што се пренемаже и фемка. Салома је била хајдук-женска, да је мушко, мислио сам у оно време, била би, не бандит, него вођа банде или на челу злогласне бајкерске групе, какви беху *Друмски анђели*.

Распуштене, предуге смеђе косе, подигнуте минивалом, тако да је њена глава гледана од позади стварала утисак сестре-близнакиње главе Роберта Плента, извијала се и чашила у роботизованим покретима брејкденса, одевена у рубинцрвени боди светлуцавих шљокица, високо разведен над карлицама, одакле су гмизале смртоносне питонке ногу у црвенкастосјајном свлаку зимских грилонки, утичући у беле чизме сара подигнутих преко колена. Руке јој од рамена севаху голе, премазане некаквим светлуцањем по надлактицама. Није личила на Зузи, била је другачији тип девојке, кошчатог лица и некако четрвтасте виличне кости, дугог танког носа и помало оборених очију. Зенице јој беху лешник-зелене, чело више од Зузиног, ноге тананије, фигура вижљастаја. Па, иако није била лепа, барем не колико Зумрета, када данас, са ове дистанце, погледам на ствар, закључујем да је Салома била куд и камо ближа мом обрасцу жене, него што је то била Зузи. Уосталом, ако ме Зузи само другарски готивила, како рекох, код Саломе нисам могао да погрешим. Једноставно, осећао сам неки јачи флуид или барем могућност да бих, евентуално, некад негде у повољној прилици, успео код ње. Па, шта ћеш повољнију прилику од ове о којој говориш, знам, рећи ћете. Али, пријатељи моји, није било тако суђено...

Да додам још и ово, Салома је била моје висине, мог стаса. Шкорпија, такође, што се са мном уклапало. Зузи је била проклети близанац, увек ни тамо ни тамо, или на обадва места истовремено.

– Немој да скидаш јакну! – узвикнула је Салома – Пусти овог баскетарског морона. Сјајно ти стоји.

Салома се није бавила спортом, за тако нешто није марила. Мада нам се музички укус није поклапао, она је била одушевљени дискофил, у то време брејкденсер, разумела је мој металски одијум према испразним ритмовима са синтисајзера програмиране меморије, као и потребу да вриштим уз *Саксон, Мејден, Меновор* и Ингви Малстина, млатиглавом разбацујући косу наоколо.

Салома је, заправо, била друга половина моје јабуке. Да сам то онда схватао, можда бих успео у томе да ове вечери, овог дочека, не буде. Али, било је...

Зузи је исто на себи имала боди, само смеђ и са мање шљокица. У грилонкама ноге јој дођоше мало пуније но иначе, али услед висине, беле наполеонке стајале су јој боље него Саломини.

Она ми рече само *ћао* и посла пољубац прстићем, заузета ђускањем на средини огромне просторије високог стропа.

Не знам како је изгледао распоред просторија у овој кући док је ујка Милутин у њој живео, али су Саломини родитељи очигледно пробили преградни зид и направили вагонску дневну собу, са четири прозора на бочном и два на фронталном прочељу, по кубатури равну сали за састанке СОУР-а каквог привредног колектива, како се у оно време говорило.

Прашина се, поздравивши ме, одмах завалио на софу и са подлактицом на танком металном руконаслону, гледао Зумртин брејкденс, чинило ми се, са неким подсмешљивим одобравањем.

Сточићи, сталци и слични предмети бежу одмакнути у стране према окићеним ормарима и зидовима, са чијих су молераја боје кала, још из времена када се ова кућа налазила у власништву ујка Милутина, падале срме, спирале бојених папирних трак, закуцани украси од јелке на узицама, низови лампица. На сточићима и комодама стајале су шатуле и чиније са грицкалицама и коцкама чоколаде, на сточићу овал са сендвичима и паштетама, а на комоди при зиду наспрам бочних прозора кристални тањир на постољу са добош-тортом исеченом на коцке. Испод фронталних прозора налазио се музички стуб, јединствена стеро формација са свим могућим елементима и носачима звука оног доба, снаге 2 пута 70 W. Јелке није било. Као ни алкохола.

Једини сам пушио и одмах запалио. Салома ме сањиво погледала.

– Где су ти матори? – упитах је.

Одмахнула је главом, плуснувши ми косу у лице, што је уједно био и одговор на сувишно питање, као и позив на дивљи брејк.

Нисам умео да брејкујем. Нисам умео ништа друго, него да вриштим, урлам, режм, млатим главом, бичујем косом и имитирам гитаристу или певача. Салома за то није хајала. Зграбила ме у стискавац и као да са стереа, који је стајао тамо где рекох, на једној плиткој витрини, не бупа то што бупа, него свира некакав валцер или танго, почесмо да се ломимо одсечним корацима, испод шљаштеће звезде окачене о лустер.

Чудим се и сада да ми је Салома, чак и у таквом тренутку, деловала некако далеко, попут нечег *што не би требало да буде, никако*, а зашто, Бог свети зна. Некако сам убедио себе да ми се не свиђа довољно или, пре, да није за мене.

У једном тренутку Салома се одвоји и испружи руку према прозору:

– Гледај онај дебилизам – рече, показујући на гуменог Пинокија – Донела ми Зузи за Нову годину.

И забаци главу у махнитом смејању.

Међутим, ја нисам видео Пинокија на дасци окићеног прозора, како се распламсава жутом кошуљом, плавим шпилхознама и шеширићем, својим оживелим ружичастим месом, по ђуди веселих лампица. Видео сам софу испод прозора, на њој заваљеног Прашиновића, а на његовом крилу успаљену Зузи како му се беси о врат и грицка уво под таласом талијанке. Његово бестидно, готово цинично миловање гмизало је њеним облинама, утегнутим у боди и грилонке, док је удобније намештао на свој понос у фармеркама...

– Опрости, Анамаријо, не желим да будем вулгаран, али ради потпуније слике тог безвезног типа, додаћу да се хвалио како има највећи у разреду, у целој гимназији.

Анамарија ништа није рекла. Волдемар се цинично закикота.

– Ваљда је хтео да јој га демонстрира, док му је на крилима – наставио сам – Е, глупа Зузи!

Утом ме Салома узела за руке и повукла прстима преко челичних бодљи на рукавицама.

– Слушај, немој случајно да правиш глупости овде – рече.

– Ма, не брини! – одговорих јој – Него, нема ничег осим кока-коле?

Салома се загледа у мене упитно, заставши са ишчашеним њихањем. Онда одмахну главом и рече:

– Има, у подруму. Торма је алкос. Штека доле. Има чега хоћеш – потом додаде, провлачећи танану линију разочарања кроз тоналитет свог јаког, грленог гласа – Иди доле, ако хоћеш...

– Хвала, Шћепо – рекох, полазећи према подруму – Не брини, нисам дошао да ти правим срања.

Можда, ето, због оца алкоса, Салома није трпела кад неко од њених другова пије. И једино се тај детаљ није уклапао у њен портрет, што су га моја сећања, свих ових година, вајала.

Окренух се на излазу из велике, свечарске собе. Тамо, на софи под прозором, у ком би Пинокио, обасјан чаробним лампицама, плануо, Прашина је љубио и мазио Зузи, држећи је у крилу. Она се похотно врпољила, намештала и узвраћала грабљива миловања и пољупце у грчу. На средини собе Салома је остала сама под осмокраком звездом од колачарске хартије на лустеру, да се ломи у неприродним, геометријским трзајима брејкденса.

Када сам за собом затворио врата, нађох се у тутумраку кухерине, у који се, отупљен, пробијао брејкденс једним те истим бупе бупе ритмом. Кажем за ту тмину *шушумрак*, јер није иста као она, што бива када се током ноћи погасе светла у стану у некој згради или солитеру. Или у новијој кући. Ова тмина је као и тмуша, некако прашњава и потуљена, настањена наказним утварама, осадржена неисказивим ужасом, док је оно што по њој од уочљивих ствари тути, носећи најбаналније називе, разбацано и редовно прашњаво комађе кознакадашњих фурнитура, острањено кривудавам бондрук-зидовима углувелог молераја и стропом чији каратаван урања у претеће плаштите аветних сенки, налик на ваздушасте пешеве црног реденгота или претерану пројекцију развијених крила слепог миша. Тај тутумрак обавезно смрди на мемлу и базди на ужеглу прашину, ма колико, можда, предмети и њихово физичко упросторење зидовима одисали уредношћу редовног пајања и пребрисавања.

Привикнувши очи, пронашао сам врата од подрума. Поред рагастова, напипах старински прекидач за светло. Шкљоцај изведе трошно степениште на утуљено светло, свега пар оједених степеника заправо, јер се није радило о правом подруму. Рекох вам, усталом и видели сте, да су ове старе пиварске куће на тој страни подизане на високом темељу, због честих поплава и појаве клизишта. Услед тога, правог подрума ту није ни могло да буде. Пре се радило о некаквом сутерену, чији су прозори под стропом избијали читав метар изнад уличног тротоара, барем тамо где се линија кућног пода, односно раван високог приземља, уздизала на највишу тачку изнад уличне радијале, која је опадала према пружном насипу.

Доле сам истим таквим прекидачем упалио шкиљаво светло сијалице под орђалим абажуром, која није могла да има више од 40 вати. Угледах редове дрвених полица са уредно наслаганим теглама зимнице, заптивеним целофаном и гумицама. Ајвар, туршија, кисели краставци, зелени парадајз, фефероне, жућкасти бокори карфиола. Изнад њих стајале су тегле са џемом и слатким, а сасвим горе зелене флаше од киселе воде са соком од парадајза. На средини подрума или, ако хоћете сутеренске просторије, ширило се бело пластично буре са главицама киселог купуса у розикастом расолу.

Где ли Шћепан држи пиће, питах се, шарајући погледом околу. Доле је било, ух, лед ледени. Кућу су грејали у оно доба популарним ТА пећима, али оне су издувавале топлоту искључиво у просторијама где чељад обитава, не и овде.

На супротној страни од оних полица, угледах некакав сулундар, згужвану ћебад или шта већ слично томе, некакве сандуке, основу бицикла без точкова, две при зиду сложене фосне, савијену ужад, по зиду извешан различит алат, од малих грабуља и ашовчића, до маказа за сечење ивице травњака и маказа за сечење печења.

Флашу са ракијом, гајбицу пива, картон вина, флашу вотке или вињака, из тог асортимана не угледах ни један специмен. Није ли ме Салома преварила, презриво упутила у ледени подрум, да глуварим овде и ударам главом о плеснаве зидове, као у игри тутумиша, зарад епитимије, јер сам се усудио да покварим наш плес. Можда је она хтела те ноћи, ласкам себи, мене да смува?

Изненада нагазих нешто што крцну под мојом мартинком. Ништа нарочито, розе пластични лавор за растварање кречног праха, спуштен или бачен испред белих овалних кутија са бојом за кречење.

Осујећен, окренух се да изађем из подрума, када у рагастову опазих прилику.

Био је то ујка Милутин.

– Не сери! – огласи се Анамарија широким тоном, разјавивши поглед – Преображен?

Волдемар одмахну руком и направи покрет целим телом, као да хоће да напусти салон. Онда се опусти у фотељи, завртевши главом.

– Ви сте обоје луди – рече, као да полаже оружје – А ја још луђи кад седим овде и слушавам ово.

Сачекао сам да се обоје умире.

– Причај! – заповеди Анамарија узбуђеним гласом.

Осмехнух се на израз стрепње, у који се сложише меке црте њеног лепог лица.

– Не, Анамаријо, није био преображен. Био је потпуно исти као два дана раније на гробљу, у истом оном демодираном, изношеном и краћалом оделу...

Са том разликом, да се сада указао без шешира. Проћелава глава била му је слепаљена од зноја, који се крупним капима светлуцао са његовог лица у грозници, а и оно одело тамнело се испод пазуха од натопине. Набоде ме на свој укочени поглед, у ком улових титрај неприродне напетости, неке запаљености сличне лудилу или потпуном нервном растројству, као и горчину прекора, али не и изненађења што ме види. Уосталом, рече:

– Знао сам! Будало!

Глас му је одјекивао на глумом светлу сутерена као бат мацоле по камену, осећао сам како неприродни немир бије из целе

његове појаве, попут некаквог ваздушног таласа распада и консеквентног урушавања целокупног његовог сопства, физиолошког и душевног. И још нешто...

Од ујка Милутина разносио се немогућ вучји смрад, као да се стотине варги наједном нашло доле, ту где смо стајали. Познато вам је како се кроз устајалу мемлу, плесан, ужеглу прашину и ледену непроветреност јаки мириси, нарочито они оштрог карактера, проносе као да имају сечива и просецају сопствене тангенте кроз синусе.

– Ујка Милутине! – готово завапих – Немој! Они нису ништа криви!

Упркос снажној вучјој дуји, која је морала да делује попут паралишућег шока, а уједно у складу са његовом причом на гробљу, тражио сам у његовим рукама или негде под сакоом кућињски нож широког сечива, онај за свињокољ, какавим је намерио да их масакрира, али његове шаке беху празне, као што ни испод сакоа ништа слично није извиривало.

– Бежи будало! – викну тада на мене – Почиње...

Уклонио се из рагастова да ме пропусти, а ја устрчах горе.

Улетео сам у свечарску собу, треснувши вратима за собом.

Салома се укопа у свом брејковању. Зузи и Прашина подигоше главе из пољупца. Сво троје загледаше се у мене.

– Ту је! – викнух ван себе – Доле је! Бежимо! Сместа!

Онда се погледаше међусобно.

Салома врати зачуђени поглед на мене.

– Ко је доле? Зашто да бежимо?

– Он је луд – зачух Зумретин глас – Пусту га, молим те!

Тада прискочих софи и повукох Зузи за руку.

– Бежимо, људи, док још можемо!

Викао сам. Зузи слете са Прашининих крила и бупну на под.

– Јаој! – врисну – Шта ти је, морону један? Јеби се!

Окренух се Саломи и њу повукох за руку.

– Шћепо, кидај! Побихе нас све!

Међутим, Салома отрже руку и загледа се у мене, овај пут прекорно.

– Не знам шта си нашао доле. Матори је све то лепо сакрио или барем мисли да је лепо сакрио. Изгледа да није...

– Шћепо! – повиках – Нисам нашао никакав алкохол!

Ништа нисам окусио!

– А рекао си да нећеш да ми правиш срања – прекиде ме грубим, равнодушним тоном.

Међутим, нечије снажне руке гурнуше ме ка вратима.

Био је то Прашиновић.

Да, Прашина је скочио чим му је Зузи слетела са крила.

Сада ме гурнуо према вратима и исправио се испред мене, без икаквог гарда, са капиталом презира према челичним бодљама на мојим рукавицама.

Ух! Како сам мрзео те робусне типове са бејби фејсом, те силеције децјег лица, какав беше Гордан Прашиновић.

Стајао је на недопустиво кратком растојању испред мене, пуцајући од свести да може да ме среди једном и то левом руком.

– Ајде, креле, губи се! Испаравај!

Погледах Зузи, која је умала са пода и презриво ме одмеравала.

Ма, шта презриво? Са чистим гађењем.

– Сада ће да дође његов рођак вукодлак и да нас растргне – рече и прасну о одвратан, али заиста одвратан смех. Затресла се прво од неког кикотавог штуцања, онда окренула према Саломе и развукла јак грлени зацен, какав се, можда, чује у ноћи вештичијег сабата.

Сећам се добро да се Саломе није смејала. Гледала је Зузи, као да је не познаје, онда се са изразом леденог прекора окренула према мени.

Тада ме пуче о леву страну главе, више слепоочнице, ћушка.

Бар да је била ћушка. Прашина ми је опалио чвргу, обичну чвргу, на шта се Зузи још јаче зацени.

– Магла, бре, мајмуне! – дрекну Прашина гласом који је наговештавао наступајућу хистерију, а било нам је свима познато како уме да буде незгодан када га обузме та изнагљена хистерија на кошаркашком терену, али не дај Боже и изван њега и он је то добро знао...

Врелина ми јурну у очи и без речи изјурих из Саломине, ако хоћете ујка Милутинове куће, на залеђену, суву улицу.

Хтео сам да бежим, да не станем све до Ердоглије, да оставим све ово иза себе заувек. Бесна немоћ шчепала ме за грло. Ни гласа да вичем више нисам довољно имао и у један мах помислих, ма шта ме се тиче, нека их унутра, али само што сам истрчао на улицу, зачух иза себе проломан, нељудски крик из сутерена куће.

Урлик, налик грмљавини, сједињен са сопственим понорним одјеком.

Укопао сам се и окренуо према кући.

Кроз окићене прозоре ништа се јасно није видело, али се дознавало некакво промицање и гужвање. Тада се огласише и другачији крици. Урлици, вриштање, запомагање женских гласова, цепање женских грла. Потом и један пренеражени, претрављени дечачки урлик, јадно очајничко цепање дечачког

пискутавог гласића, који је нетом одзвањао самоувереним муљевним мутирањем. Потом се зачуше тупи ударци, некакво коматање, нејасна ломљава, а о прозор шикну тамни млаз и слину се низ светлуцаво стакло.

Крв је шикљала у окна, по украсима, ударајући о стакло, које се потресало и није то била само крв. Стајао сам прекопута, на супротној банкини улице и тога се лепо сећам: неодређени, безоблични парчићи ударили су са распљуснутом крвљу о прозоре. Једино је онај Пинокио неким чудом остајао нетакнут, њега је пљуштање крви некако заобилазило.

– Јеботе! – огласи се Анамарија и поскчи на каучу.

– Дај, не сери више! – огласи се и Волдемар.

– Добро, хоћете ли да чујете до краја?

Нису одговорили. Ја, једноставно, наставих:

Наједном је све престало. Утихнуло. Низ заплъуснута, искићена окна, сливала се крв, тамноцрвена, смеђа или скоро црна, гледано са места на ком сам стајао, крв са аморфним комадима, а чега другог, ако не покиданог меса, дроба, опилъцима раскршених, почупаних костију. Међутим, унутра се више ништа није помицало, нити се оданде ишта чуло, поред углувелог брејкденса са стереа.

Град је у даљини, у свом центру, тамо преко реке, освитао ватрометом, који се распрскавајуће проламао над усивелим вертикалама солитера и силутеама антенске прашуме на кровним плочама зграда, у рубинским бојама, проблеснут бљештавобелим експлозијама и тренутним светлоснозеленим галаксијама. Рафали петарди, а можда и прави рафали из аутоматског оружја, разносили су се над аветним контурама градских насеља, утонулим у некакву искричаву глацијалну измаглицу, брисали кроз њу с караја на крај пуном месечином обисерене ноћи, као да је рат, као да се у том од пијанства и ждрања побеснелом граду, са хиљадама својих попаљених станова у виду светлосних квадрата посејаних водоравном геометријом зграда и уз репре солитера, збрканим гомилама кућа и чатмара низ валовите падине окоља, бије нека битка, попут оне из октобра `44.

Стајао сам одузет, скамењен, не на сопственим ногама, погледа укоченог на заплъуснутим окнима ујка Милутинове родне куће. Веселе лампице, разведене при њиховим горњим крајевима и даље су свићкале, рубинизирајући сливање крви на час, чинећи да се растаче стаклом попут неког гушћег рубинског светла, али и даље светла, а не твари. Ти сливови, бирајући путање по сопственој ћуди, ометани су згрушаним тамнијим залепинама, које су објаживали и надливали местимично. Напокон, неколико паралелних токова засвело је и самог Пинокија, насталих од распрскавања о окно изнад њега.

Подигох поглед на кров куће. Горе се указа силуета коју нисам, уочивши је, могао себи одмах да објасним. Изгледала је као неки огроман вук, али вук у људском, мушком оделу, чији су штепови попуцали, те у виду сопствених покиданих пешева, рита и фронтли поставе, виси одасвуд са његовог трупа. То створење имало је јаке вучје ноге, са шапама и канцама, као и чељуст и главу шпицастих ушију, њушку и све друго вучје, обрасло тамним крзном. У једном тренутку подиже главу на бисерносајни уштап над Метиним брдом и усук а отегнути, језиви крик.

Погледах на ту страну, неспособан да свом разуму и свести положим рачун о овоме што видим, али тек тада озбиљно посумњах у своје ментално здравље.

Горе се, на скверу, као да шишти из котла, бесно око себе окретала ваздушна приказа, ковитлајући се тако махнито, да се од артикулисаног облика разазнавала тек глава под некаквом дроњавом капуљачом и канце које израстаху из муљавог шиштећег дима, који се на махове дознавао, можда, као подерани плашт, или, на трен јасније, као кожаста крила срасла са тим канцама као сопственим рукама и делом своје безбожне анатомије. Али та утвара намах и нестаде, одшиштавши бесно, баш као из прегрејаног неког котла на граници експлозије, некуд увис, где се развеја без трага. Међутим, одозго, од *Бриона*, низ улицу потече поворка некаквих сеновитих прилика. Изгледали су као људи, у мушким оделима каква су се носила пре готово пола века. Али, то нису била бића од твари, од уобичајене материје, а ни њихова одећа. Свака од тих приказа изгледала је сатворена од кондезоване паре. Међутим, кретали су се низ улицу као да имају нормалну тежину. Заправо, деловали су попут правих и потпуних људи, у неком свом ваздушастом одливу.

Дошавши до куће, погледаше на звер на њеном крову. Вук у поцепаном оделу тада вештим, снажним скоком прилеже на улицу и крену пред њима, вучјим својим ходом, дакле четворношке, режећи, завијајући, а они за њим, као за својим лидером, расуше сребрнстом илуминацијом уштапом обмивене улице хор гласова, ваздушастих, баш какве су биле и њихове појаве.

Повукох се дубље у сенку куће прекопута, мада на мене нико од ових никакву пажњу није обраћао, као ни вук у поцепаном оделу, њихов предводник.

Помислих тада да су ове ваздушне авети, заправо, страдалници из лагума капислане, мученици иза Громовићевог улаза, сени непојаних покојника. У погледу тога ко их предводи, за ким иду, ни на тренутак се нисам налазио у недоумици. Животиња се лако успентра уз степениште пешачког моста над пругом. Авети су неке пошле за њом, неке, пак, зађоше кроз врзину према насипу. Изгледало је да ништа из материјалног света за њих не представља озбиљну препреку, као ни за звер која их

предводи. Ова је већ силазила низ супротно степениште моста и грабила мрачном пиварском улицом, док се за њом поворка утвара формирала неким својим природним редом од оних што су за вуком силазили с моста и од других, који прегазише пружни насип и врзину супротне обале.

Одлазили су према центру града. Куда или коме? Бог ће знати. А центар је грмео у веселом бесу, славио, праскајући ватрометом у глацијално небо, уз одјеке рафала и појединачне детонације.

11

Повратио сам се и утрчао у кућу. Боље да нисам, јер то што сам унутра, у свечарској соби, затекао, тешко је испричати. Могу се, заправо, поређати сви детаљи, по њиховим тачним описима, са којима су се углавили у моје сећање, али утисак са каквим су себи ископали у том истом сећању своје вечне раке, готово је немогуће изразити.

Ипак, рећи ћу вам, барем то, како је изгледало, шта сам тачно видео.

Прво ме на поду дочекала Саломина откинута глава, исколчених очију, положена усправно, као неки трофеј на сред собе, тачно испод оне украсне звезде што је висила са лустера и поред ње приказ њене из самих карлица ишчупане ноге. Остатак њеног тела лежао је нешто даље према комоди са стереом, расеченог грудног коша. Крв и ткиво натапали су боди са шљокицама, а зјапина ишчупане ноге зевала је под абдоменом, чинећи бесмисленом даровану јој богату привлачност карличног дела и сада само једне бутине. Изломљене руке биле су састављене са трупом, заувек заустављене у деформисаним покретима, ишчашено су лежале размакнуте на поду натопљеном крвљу са сунђерастим кнедлама њених покиданих плућа. Чини се да сам могао да видим и житки зализак срчаног мишића у грудној процепини, непомичан и сада сасвим бескорисан.

Погледах на софу. Прашиновић је лежао потрбушке, истргнутог кичменог стуба са све ребрима, врата поломљеног, главе смрскане о метални руконаслон софе. Са ње се цедила крв у бару по којој су се гњецали парчићи његовог мозга. Метална ручка наслона била му је заривена у главу кроз смрскану чеону кост, дубоко, тако да су се нос и распрсле очи из којих је текла црна слуз, као и укочено разјапљена уста са целим испалим језиком налазили испод ручке, облепљене пенастом масом његовог роизикастог мозга, док је теме са косом налегло заглављено на њу. Кошуља му беше сва у натопљеним фронтлама дуж про-

цепљених леђа и истрганог низа пршљенова с ребрима све до појаса. Бескорисне руке падале су, изгребане, али не и поломљене, изгубљеним шакама у локву крви под софом, као да врховима беживотних прстију повлаче по њој. По прозору више њега, по зидовима, по украсима и разапетој срми, цедиле су се грудвасте залепине његовог раскомаданог ткива. Свићкањем лампица дуж прозора, његова истргнута кичма израњала је из разјапљених леђа по идиотском ритму брејкденса, који је још увек бупао у кутијама звучника, подрхтавајући њиховим мембранама.

Потражих погледом Зузи. Бачена на зид супротно од софе, на ком је оставила сливајући траг, лежала је строваљена испред комоде, одбачена падом са њене равни, покршивши сталак са тортом и зделе са грицкалицама, које су се на поду натапале у њеној крви, у којој се основа са парчића добош-торте разгважала, претварајући се у нешто налик на розикасти кох. Зузи је лежала на боку, главе неприродно изокренуте, тако да јој је доња вилица стајала нормално у односу на врат, док горња са носем и остатком лица беше окренута на горе, према комоди, као да има тежак фацијалис. Једно око стајало је нормално, мада замрло, без сјаја. Друго није имало зеницу. Једноставно, нестала је негде под челом или слепоочницом. Али, оно што у њеном случају беше најгоре, то је просута дроб из распореног стомака, од подгруди, па све до стидног дела. Њен смеђи боди понајмање од све одеће на њима беше натопљен крвљу, распор је зјапио тако прецизан, као да је дело хирурга. Из њега су на под куљала њена црева, житка, крвава и пуна гована, тако да се подизао немогућ смрад. Изгледа да се Зузи пре него што је звер дохватила, унередила, јер су врло мало окрвављене грилонке низ бутине захватиле натопине другачије боје и природе.

– И немојте да вас сада шокирам, запрепастићу и не судите ми преко, али ћу вама, као пријатељима, рећи шта сам у том тренутку, сагледавши распорену Зузи, помислио: *Како је мојуће да се човек уојишће заљуби?* Ево, рецимо, ово створење, за којим сам жудео са свим немирним латицама у абдомену, исто тако говњавом, изнутра је сам смрад и фабрика гована. Немој тако да ме гледаш, Анамаријо, а ни ти Волдемаре! Била је то само тренутна, самоникла помисао. Наравно да сам био згрожен, ужаснут и да ми је било, мало је рећи жао или томе слично. То је био свепрожимајући, скрозирајући шок. Викнуо сам што сам грла, даха и плућа имао:

– Ујка Милутине, стрвино проклета!

И истрчао, изјурио из уклете кућерине.

Трчао сам, помахнитао, све до Ердоглије. Моји нису били у кући, него негде на дочеку. Имао сам присебности да се скинем, да бацим одело са себе и побегнем у кревет.

– Сереш! – одсече Волдемар – Како си могао да заспиш?

– Види, овако – рекох – Мој матори је боловао од хипертензије и узимао гомилу лекова, међу којима је било и јаких седатива. Знао сам који су лекови седативи, мислим да се тај који сам попио звао *аиаурин*, нисам сигуран. Свеједно, шинуо сам троструку дозу и онесвестио се, дрхтећи под јорганом, у року од десетак минута.

– За то време си могао да позовеш милицију – примети Волдемар.

– И шта да им каже? – улете Анамарија ватрено - Дошао мој рођак, ликантроп, пардон, по српски *вукодлак*, и све их искасапио?

– Баш тако – заврших мирно, а Анамарија се, задихана, загледа у мене.

– И? – подстаче ме нестрпљиво.

– Не знам колико сам дуго био у тој несвести, дубоком сну, каталепсији, кроз шта сам већ прошао, међутим, током тога до-био сам, не знам како, такву грипчину, да сам лежао наредна два месеца. Како су ме матори пред зору, када су се вратили са дочека, затекли ту, а већ сам, кажу, био врео као ТА пећ која није издувала акумулирано, закључили су да никуда нисам ни одлазио, да ми је још исте вечери било толико зло, те да сам, узевши погрешне лекове, на које сам у бунилу набасао, бацио себе у такву хибернацију, што су лекари дијагнозом формализовали, а ја првом самосвесном приликом потврдио. Дакле, на дочеку код Саломе нисам ни био, уосталом, на моју срећу, претходних дана нисам ни помињао тај дочек, нити су ме они, мислим родитељи, питали код кога идем и идем ли где. Рекох вам да рукавице, оне са бодљама, нисам скидао целе вечери, те тако никакве отиске тамо нисам оставио. Изгледа да ни мартинкама нисам ни у један траг крви угазио, а како је напољу било суво, нисам ђоновима ни блато у кућу унео, по онако ниској температури ни прашину, наравно, а како ни снега није било, нисам нигде ни око куће, нити, пак, низ улицу трагове корака оставио. Јастук, који сам измазао умуљаном маскармом, није на себе никакву пажњу обратио, па тиме ни ма какву запитаност. И, ето. Верзија коју сам накнадно чуо, адресирана је на трагедију изазвану детонацијом ручне гранате, који је неко, највероватније младић присутан на журци, прокријумчарио из неког од војних магацина, о чему ће повести истрагу.

Каква, црна, истрага? Јасно је да ту никакве експлозије није било, чак ни обичне петарде. Па, кућа би морала у том случају да плане, да изгори до темеља! Случај је заташкан, није једини у оно доба и то је то.

– А њени? – упита Волдемар, завиривши у празну кристалну коцку, на чијем се дну црвенео суви траг коњака – Мислим Саломини родитељи, наравно и Зузини?

– Да? – подржа га Анамарија.

– Све што знам – рекох – чуо сам касније. По повратку у школу променио сам смер. У другој години то се још могло. Прешао сам на друштвеноекономски, што је била сјајна солуција да у трећој трајно побегнем од математике. Одељење друштвеноекономског предусмерења ишло је у супротну смену, тако да ову пређашњу екипу више нисам ни виђао. А чуо сам да су се Шћепан и Алма одселили још те зиме. Куда? Нико није знао. Смајл је полудео, смештен је, ваљда, у Ковин, где се и сада налази, уколико је још увек жив. Амина се вратила у Црну Гору и доле, ваљда, преудала, шта знам.

– Јебем ли ти! – огласи се Волдемар, после краће станке – Мајке ти, како да у граду нико не сазна за то? Ево, ја први пут сада то чујем?

Поглед му је светлуцао напола или начетврт шеретски, као да емитује двојну поруку, у смислу да сам све ово налагао. Међутим, Анамарија ме гледала искрено потресена. Она је била убедљиво млађа од нас, уз то Крушевљанка, од скора у Крагујевцу, тачније од када се удала за Волдемара, те сведок доба у ком се дешава ово што сам испричао није ни могла да буде.

– Е, јеби га, Волдемаре! Рекох ти да је случај заташкан и то, по свој прилици, брижљиво. Није се радило о макар коме... Пазили су да случај не доспе у новине или на телевизију, да се што пре заборави. Није то било као данас, када не можеш да избројиш електронске и писане медије, када не успеваш да похваташ све могуће информативне агенције, кабловске и сателитске програме, да не говорим о нету, бежичном на првом месту, него два програма државне телевизије, исто толико радијског програма, десетак дневних листова и неколико недељних ревија. Уосталом, сети се тих времена. Ерозија система на свим нивоима, светрано и одасвуд, незадржива. Економска криза која галопира, лавина национализма већ грми на утакмицама и тутњи, мрвећи све пред собом, а пара све мање. Све је то ишло тада у пизду лепу материну и то спринтом. А они су, ипак, били деца естаблишмента, не заборави...

– Ма, дај! Ипак, такав случај – насмеја се Волдемар, мада се видело да му није смешно, као да се тим смехом вештачки бодрио – Шта кажеш? Ујка Милутин *вукодлак*? Поздравио те Глен Данкан...

Утом нечија стиснута шака снажно залупа на прозор до улице. Ја сам седео у фотељи леђима окренут прозору, Волдемар с ону страну сточића, наспрам мене, а Анамарија, рекох, на

каучу, између нас, лево од мене, при зиду. Сви се тргосмо, Анамарија врисну и скочи с кауча.

Волдемар је умири покретом руке, устаде, обиђе ме и померивши крило завесе, погледа на улицу.

– Нема никог – рече.

– Јаој! – понови Анамарија и потрча из салона.

Изјурила је на бочну терасу вагонске куће, ми за њом. Иако је падала киша, никоме од нас не паде на памет да дохвати један од кишобрана у кишобранској корпи поред врата.

Анамарија сиђе степеницама до улазне капије, у равни са прочељем куће и загледа се низ улицу. Волдемар и ја урамисмо је на капији.

Волдемарова кућа је на средини улице Цара Лазара, са доње стране, према центру града. Лево од нас, дакле према главној улици, илити Булевару краља Александра Првог Карађорђевића, на мокрим тротоарима није било никог. Међутим, десно, низ перспективу улице према Карађорђевој, нашем страном корачао је тротоаром, леђима окренут, без кишобрана, у староскројеном оделу окраћалих ногавица и рукава, са шеширом на глави, човек у одмаклим годинама, мршаве фигуре, кракат. Подсећао је на ујка Милутина.

Да ли је то био ујка Милутин?

Нисам сигуран...

Иван Лаловић

ЛИСТАЈ СВОЈУ НЕМОСТ

ЛИСТАЈ СВОЈУ НЕМОСТ

Ником не пада на памет да љубав
супростави оном мраку,
из оне куће,
страх у кости укива црна,
црна сенка са срцем
железним,
са огромним удовима,
са очима на потиљку.
Не занемари куку којом ће нам
речи одвајати од живог меса језика
насушног,
ни две куке којима ће нам черечити
песму последњу, пуну заноса,
не дај боже, таквог крика.
Уз треперење свеће листај
своју немост,
крши крила срца,
и леворуко се представљај,
без осмеха.

ПТИЦЕ

На прсте једне руке избројох птице,
а рекли су ми да их је шума богата,
оних, посебно, што певају да се најежиш
и пожелиш судбински да си птица.
Где су се деле птице
и зашто су остале
ове што ћуте,
што трепћу,
гледајући ме,
којима не пада напамет
да беже,
него на танким ножицама
промичу
поред мојих јесењих ципела

и апатично зобљу несанице и
мрве мог васколиког полета.

Где су птице и где су птице,
питама дрвеће, опало лишће,
шумске виле и њихове посестриме
веверице, али
добијам зубато слегање раменима,
носато оговарање,
зрикав рефрен.

СПУШТАМ СЕ НИЗ УЛИЦУ

Спуштам се низ улицу, стрмију од наума
да опчиним свице и остала светлосна стада,
како бих и сам светлост постао,
кад зачух из куће домаћин шкљоца упалачем,
и шкљоца и шкљоца,
ал ватра неће на уста позлаћеног предмета,
и све подсећа на навику нестрпљивог госта
који дозива конобара пуцкетањем прстију
а конобара нема, јер се маје другим послом,
или кад неком од нас зафали реч,
и кад је дозивамо тим жалосним пуцкетањем,
а реч никако да се одлепи са врха језика
и претвара се у непријатан плик,
у неутаживу жеђ,
у сан који је провалија,
у лет без краја,
на доле.

МАКИШ

Трећи дан је киша, упорна,
кваси свраку на жици
разапетој између кровова
двеју зграда,
тек се разданило,
сврака увија вратом,
без мотке одржава
душевну равнотежу,
и глад за орахом,
орاهом којег у нашој улици нема,

сврака трепће, намерна,
и наједном залепрша нестварним крилима
и полете ка Макишу,
ка Макишу – пољу као ка лепом сну,
брзином,
брзином великом,
којом ми се јави жалост
што ми свој Макиш немамо.

МИСЛИО САМ ДА ЈЕ ТО ТА ПЕСМА

Мислио сам да је то та песма,
нетакнута, прозачна, пуна цветова
и облака необичних облика,
рингишпил, шећерна вуна,
ваздушна пушка,
кловн,
балони,
електрична кола,
пони и једно јаре,
песма за моју децу и жену,
али неко је разбио прозор на песми
са стаклом се све и срушило,
сада је песма пуна мојих костију,
свега што је око видело,
све је просуто по поду, немоћно,
и батргају се речи,
али побећи не могу,
натеране да опишу неописиво,
да се нагледају света,
и крви сопствених заблуда.

НА ШКРГЕ

Из невидела извире,
иза завеса векова, моја река,
протиче из ноћи у ноћ, из ноћи
у ноћ,
сведоком је најнижих страсти
из којих се рађа зубато сунце,
меандрира по пољима, вуче за собом,
у себе кости, гркљане, смеће, зле духове,
ништа добро, у њој су немани, пале звезде,
чизме целата, невреме,

често сањам да сам риба у тој води,
будим се сав модар, преплашен, слузав,
скидам са лица алге, траву, са прса најлон,
нечитке пароле
и једва дишем,
једва,
на шкрге!

НЕЛИРСКА ШЕТЊА

Ова би ме киша,
у доба млађе,
навила на певање,
сета би расла до кровног прозора,
а туга расна била лепо штуцована.
Сад имам подочњаке,
ћелав на темену,
ноге користе свега три падежа,
мисли и језик опори као банковни рачуни.
Елем, ова киша ме води
ка собним даирама,
о које аритмично лупам,
да киша прође,
невичан том занату,
а како бих из куће изашао,
у нелирску шетњу,
да у свакој од вечерњих обмана
видим свог Бога.

Живко Аврамовић

ИЗ ФРАНКФУРТСКЕ БЕЛЕЖНИЦЕ

(лирски записи)

9.

смрт је префињена дама
ујутру облачи
моје свечано одело
(ставља и лептир-машну)
у подне обува лаковане ципеле
а увече пре одласка у кафић
узима мој омиљени шешир
који добих на поклон
од пријатеља
који је под њеним шапама
своју срећу давно пронашао

10.

у брдима франкфурта
арлаукнуо је вук у мени
дозивајући ме у шуме
мог детињства
које више не постоје

11.

*Реч одлази у еџар
не би ли се поново враћила
као муња, као дуја,
као вешар олујни.*

Љубиша Тиша Станковић

са тишине терасе
усликах дугу
сличила је на дуге
у мом завичају
али крадљивица једна
украда је много боја
од *мојих* дуга
које се у мени настанише

дуга изнад кронберга
као и песме које
тамо испевах
сјединише се у чаробни цвет
који цвета и у мојој башти
и на тишиној тераси

12.

Банешу

нисмо се видели читав
један век
мог лудила и патње

звучи твоје хармонике
вратише нас у врт љубави
у свет минулог
и времену
када смо били најсличнији
шумским вилењацима
и древним митовима
тимока и крајине

песма нас врати песми
и љубав љубави

13.

далеко од *србије на истоку*
моје срце меланхолично куца
призивајући све друмове
излокане
у пределима завичаја

путевима блатом укаљани
многи у бели свет одјездише
и сада се само још мислима
враћају дому разрушеном
и капији затарабљеној

да ли се то они враћају
или само све то у сновима
снимају

Бошко Ломовић

ЉИЉАНА ОЧИЈУ ПЛАВИХ

Јесте, ја сам једина плавоока у Циганмали. Осталима су очи исте као што су одувек биле, хиљаду година исте, црне; толико је откако смо, из Бенгала или Пенцаба – тако су ми причали – стигли овамо. Кад се загледам у огледало, очи су ми плаве, али кад у њих уђу сунчеви зраци, оне позелене. Плаве или зелене, свеједно, црне нису.

(Љиљана ошвара фиоку виџирине, њреџура њо њомили харџи-ја).

Овде је била кад ме је полицајац легитимисао: тражио некога у Циганмали, морала сам да му покажем личну карту... А, ево је! Погледајте датум: 12. август 1944. године. Тог дана ме мајка донела на бели свет. Који бели свет! Црн да црњи није могао да буде. Пише да сам рођена у Берлину. А нисам рођена у Берлину. Рођена сам у Шпандоведу. То вам је крај Берлина. Мајка је, са траком око руке на којој је писало „Zigeuner“, радила у фабрици муниције. Ујутру оде на посао, а ја, у бараци женског павиљона, увијена у крпе, плачем и чекам да се врати, да ме подоји.

(Љиљана одлаже личну карџу на сџочиић. Онда ломи њрџије док њрича, њокоја бисер-сузица се одвоји од ока, њреџрчи лице и несџиане у сивом џемџеру).

Откуда моја мајка Дара у Шпандоведу? Није отишла што је хтела, него су је покупили на улици, стрпали у сточни вагон и... Такво је време било. Имала је осамнаест година. На последњем циганском балу, пред почетак рата, изабрана је за лепотицу, била је са шеснаест година „мис“ Циганмале.

(На Љиљаниноим лицу се одсликао њонос који је из срца изронио. Озарио ју је на џрен).

Рекох вам да ми је мајка била лепотица. Трудила се и у Шпандоведу да буде умивена и очешљана, да прикрпи оно дроња што је на себи имала, да не ландарају. Е сад, како је дошла у везу са Глигором из мушког дела, како су њих двоје успевали да надмудре стражу – није ми о томе причала. Било је, ваљда, срамота. Причала ми је да је, са трбухом до зуба, одлазила у фабрику, да су је жене однеле у логорску болницу, јер је пала и закукала кад је из водењака, да опростите, потекло низ ноге.

Фалило ми је три месеца до првог рођендана кад су Руси ушли у Берлин. Стигли су и у Шпандовед.

(Љиљана застџаје, чини се да не зна како да настави. Најзад, госећа се како ће).

Ово што вам даље будем причала, то сам од мајке слушала, то вам сада она прича, на моја уста говори.

Воз за Чехословачку је чекао да прими људски товар, а композиција за Југославију кренуће седам дана потом. Хтела сам да пођем са Глигором, али Руси нису марили за моје сузе и доказивања да смо муж и жена, да имамо и бебу – у папири-ма је писало друкчије. Глигор и ја се договорисмо да он крене са својима, а да ја са дететом уђем у воз за Југославију па да сиђем на станици Пардубице – тешко ми је било запамтити, па ми је написао на папирићу. То је на пола пута између Прага и Брна. Глигор ће нас ту сачекати.

Оних седам дана, између Глигоровог и мога воза, били су ми као седам година. Бог се побринуо да ми ти будеш здрава, лепо си сисала, боље сам се хранила и имала више млека.

Кад су точкови почели да броје саставке шина, осећала сам се предивно. Ишло се споро, али – одмицало се. Свако „трак-трак“ је говорило да смо све даље и даље од Шпандоведа, а све ближе и ближе Пардубицама. Замишљала сам сусрет на станици са Глигором. Гледала сам, кажем, себе како силазим на перон; Глигор је, помешан са гомилом света, пре угледао нас него ми њега, и трчи раширених руку; узима те из мога наручја и љуби у чело, а ти још спаваш... Онда неко у купеу гласније проговори, или изненадно зашкрипе кочнице – пробудим се, протрљам очи, погледам у сапутнике, послушнем да ли дишеш у сну, у моме крилу, па поново...

„Господине или друже, ако ја не будем умела да прочитам име овог града кад воз уђе у станицу“ – човеку што седи преко пута мене пружам цедуљицу – „или ме, случајно, сан освоји, пробуди ме, опомените ме да сиђем. То вам је после Прага“. Човек узима цедуљицу, чита име града, враћа ми је. „Не брините“, каже.

Умирена, поново сам мало оборила главу да, полубудна, сањарим.

Пробудио ме је дуг писак локомотиве. Најпре сам погледала у тебе. Била си будна и осмејак ти је, као цветић, красио лице. Боже, ја спавам, а дете ми је ко зна откада будно и гладно је, сигурно. Човек преко пута је спавао неприродно усукан,

дисао је на отворена уста са којих се цедила пљувачка. Придигла сам тебе, раскопчала се и привила те уз груди. Грешна ја, заиста си била гладна!

Зашкрипале су кочнице, воз се нагло зауставио, па је спавач, који је био лицем окренут ка смеру кретања композиције, полетео ка мени. Једва сам га задржала да нас обе не пригњечи. Опсвоао је бришући уста и браду рукавом изношеног копорана. Погледао је кроз прозор и прочитао са табле изнад станичних врата: „Estergon. Зар смо већ у Мађарској?“ – питао је више себе него нас. Истог трена сам се следила. „Човече, јесам ли вас молила да ме пробудите на станици Пардубице ако случајно заспим?“ – завапила сам. „Извините, заспао сам и ја“. „Куда ћу сад са овом макањом?“ „Куда и ја – у Србију, кући“, одговорио је хладно, загледан у станични свет што се мотао по перону.

Мој Глигор – почела сам да више бринем за њега него за себе – чекао, чекао, воз прошао... Боже, како ли се осећа, шта ли мисли? Или нисмо селе у овај воз, или нам се нешто догодило што нас је спречило да пођем? Хоће ли долазити на станицу Пардубице сваког наредног дана? Или, можда, неће.

(Љиљана уздахну, обори очи у крило на којем јој њрси руку мирно почиваху. Мајка је исцричала што је имала, сад је оиеш на њу ред).

Мајка Дара се вратила у родни град и одмах се запослила у фабрику оружја. Тражили су је, она је у сличној фабрици радила четири године у Шпандаведу, испекла занат. А од Глигора ни трага ни гласа. Ко зна колико је још живео. Мајка ми је говорила да је био хромог здравља, да су га логорска храна и тежак рад посве испостили, а ни с плућима није било како треба.

Немам ништа што би ме подсећало на оца, на пример, марамицу, табакеру, фотографију. Нешто, ипак, имам. Ја сам једина плавоока у целој Циганмали. Таква сам кад се загледам у огледало, али кад ми у очи уђу сунчеви зраци, оне зелено заискре.

Каја Панчић Миленковић

У ДВА КОРАКА

МЕСЕЦ

Већ по свему
као по води ходам.
На таласима
остављам лице.

Ништа од крајичка облака
ни духа воде у киши
не бих заборавила
када бих се вратила
у прве кораке.

Само бих свуда
тражила плави очев поглед
и доброту мајке
у сваком залогоју.

Они би, свако са своје стазе
питали небо
зашто нема више кише
у облацима,
а Месећ:
докле ће ме будити ноћу
као хладно огледало у соби.

ПОНЕКАД – СТИД

Понекад се и вукови застиде
својих ситих очњака
и крвавих шапа,
лавови муњевитог скока
из стомака у миран сан.

А теби никада доста
помодрелих колена
и погнутих глава пред тобом..
Никада се нећеш нагледати.
сјаја и обиља док се прелива
и преко старости твојих унука.

После кажу: револуције
у крви као у отрову пливају,
мрак на очи као на планину пао,
или, кћерка родила оца, брат сестру...!

СТРАХ – ЖЕЂ

Ноћ се пробудила
пре мене
и позвала ме у шетњу
по папиру.

Док корачамо кроз мастило,
страх иза леђа
затвара ми очи.

Кроз његове прсте
сија бунар свеже воде.
Халапљиво гасим жеђ
док речи захватају
сјај воде са дна.

ЋУТАЊЕ – УМИРАЊЕ

Заћутиш
с Божјом казаљком у очима,
као да умиреш.

И твоји најближи
прво окрече кућу,
па своје речи.

Уши и нокти
замиришу на тамњан,
док те деле
на свој и твој део.

Више и не бројиш
дане ћутања,
ни речи, избијене зубе.

РАЗГОВОР – ВРАТА

О чему разговараш са мном
у овој соби
у којој су све речи покопане?

Ти с мојом душом на добошу,
ја смрвљена у твој погледу?

Коме остављаш мој живот
без себе,
уместо чега да будем мајка
вуковима ваздуха у соби?

О чему разговараш са мном
док ћутиш као врата самице?

РУКА – ЦИПЕЛА

Куд год погледаш
наслову бркови и брада израсту,
Мона Лизин осмех обасја тишину.

Са сваким,
с рукама у џеповима,
погледом у чело,
или даљином иза рамена
разговараш.

Као да се Бог сажалио
што не умеш руку
из ципеле да изујеш
или стопало испружиш као длан.

ПЕЧУРКЕ – РЕЧИ

И печурке се као речи у песми
скривају,
иако им птице певају да расту
а Сунце стопала греје.

У високој трави
крију тајну живота,
и страх од смрти,
као речи своје срце
дубоко испод трава,
далеко од птица и Сунца.

А казаљке у сату
питају ме
да ли сам брала печурке
или јутарње песме у шуми?

Јагранка Миленковић

FORESTA UMBRA

Заустивши да га пита, стиснутих очију,
да ли је разумео чудну размену
пригушене светлости и сенки при уласку у шуму
и како ноћ густо и самилосно
попуњава сломљене црепове,
добродошао, рекла је, али њега није било.

Сетила се да му није испричала пред сан
фасцинацију тек откривеним животом птица
и тајанственим укрштањем ваздуха и крила;
тај замишљени доживљај лета куцао јој је у грлу,
погледај, показала је, отворивши уста,
али није могао прећи у речи.

Видиш, убеђена сам да има нешто у томе
да зрнце песка у клепсидри (рекли су)
застане на трен у најужем делу
као што застане језа на пола пута низ леђа;
опипај, рекла је, али он није био ту.

Нити је било клепсидре,
то је била само једна у низу страшних,
измишљених слика у свакодневном колажу,
попут оних што промичу сеновитом шумом,
као оштрозубе звери, тихо кружећи.

У полумраку сутона са наслагама страхова,
сакупљаних годинама, слаганих уредно
у албуме, као рођенданске насмејане слике,
у том мраку, као кад је неко далеко од куће,
и нико га одавно више не држи за руку,

добродошао, рекла је,
хвала, боље те нашао, одвратио је страх.

ДРВЕЋЕ

да чујем како детлић куца
и видим ласту што улази у гнездо

требало је да прође пола века
свет је постао значајно већи
долази време за учење о дрвећу
печуркама и лековитим травама
нисам посадила ниједну воћку
не марим колико ће пасти кише
не знам да припитомим земљу
велику корњачу тврдог оклопа
да милујем леђа благооких животиња
које ћу сутра заклати без гриже
али нисам боља – знам да узимам
не питам одакле све то стиже
својатам, зажмурим и платим
шареним папиром, својим временом

редак ваздух, развејана споредна питања
гром јаче одјекује, небо је веће и ближе
облаци гушћи, трава сурово осваја
вода односи земљу, путеви се роне
људи беже од стално присутног бога
у пределе буке, заорава, брзине
у заблуду владања притиском на дугме
рађају покоље, убијају, умиру несрећни
требало је да прође пола века
старим а свет сваким даном расте
биће највећи кад дође час да склопим очи
и умирући схватим да не знам ништа о дрвећу

КОЛОСЕЧИНА

узнемирена крв пљушти под кожом
није аритмија
то нежно цури бесмисао

навире уланчана слана вода
у којој кутији под оком је расла
која брана ју је држала

зашто оклева
свет је жедан
пустолине прострте

небо је побркало колосеке
прави одлазе погрешни остају
колосечина

унадај ме
заустави водопадне сумраке
одсумњај ме

архивирај пустошне ветрове
усмисли ме собом
тихо – да не приметим

НЕПОБИТНО

По једној легенди
– не знам одакле је знам –
ружино се корење у црницу полаже у нади
да посредством њене трновите стабљике
на земљу стиже
у мирис преоденута порука:
прича о смислу
целовитости
и бескрају душе.
Мирис: нешто тако крхко
Краткотрајно
може се једино уДУХнути
и заувек запамтити,
по непознатљивости
по тајанствености
равна му је једино музика;
тај мирис намењен слуху.
Нејасно је
како се порука извлачи
из дубина земљиног црнила,
тек – ружа на посебан начин
претвара сунчеву светлост и благу кишу,
дугу зиму и росна јутра,
врела поднева и тешке ноћи
у лепоту и надземаљски сјај.
Не поништава их
– не знам одакле то знам –
ни човекова јарост
и жеља да све учини својим,
ни глад пролазности,
ни опадање мирисних латица,
као ни неминовно
увенуће.

ЗЛАТНИ ПРАХ

Бацала сам своје време
у твоје очи
као суве гране.
Изгорело је
као што изгори дан:
жута га пчела
усијана
распростре по небу
и земљи,
а затим спали,
звезде да се не виде.
Ипак их такнемо по сећању.

Бацала сам нарамке
сувих костију оглоданих
дана.
Пред твојим оком-камером
покретима писала
тестамент,
шила покров јучерашњици
не верујући у сутра;
обавила те златним прахом.
Отресаш га
светлећи
и брзајући у ноћ,
као пламичак
понад гроба.

КАЛДРМА

коњи су поспани у зору
кад треба кренути на пут
небо тече
и плави злато међ камењем
месец - мала ада
круни се под таласом
путник шапуће
о доласку новог доба
коњи су поспани у зору
а бич је за појасом
свануло је
небо крије златно грумење
раскалашно је памћење

ал мрви се под временом
и прошлост нестаје
у гротлу великог ништа
еј, жао ми коња

ОРАХ И ЗУБИ

мрак се повлачи у углове соба
не кријући се
отворено и даље спреман на скок
као велики црни паук
из страха убијен великом мушком ципелом
и даље га сањам
јутро као дом за деликвенте
издржавање казне
молба за условни отпуст
подсећа на раније преступе
на одсуство слободe
и присиљан рад
кажем да ћу учити о дрвећу
знам само багрем и орах
можда и јабуку по облику лишћа
сва друга стабла имају имена
ја их не знам
говорим шума грмље грање
тужно је бити тако нем сред шуме
без храбрости да смислиш нове речи
да нађеш везу облика и звука
као први човек на земљи
невин и свој
још пркосан пред боговима
мрак се повлачи у углове
заједно са сном препуним нових слика
губим их резигнирано
висе о танкој нити другачијег знања
на врху језика
са правилним бројем слогова
то сам моћно знање из страха
убила великом мушком ципелом

Гордана Симеуновић

ВРТ

Ти и ја правимо врт.

Свакога дана
у њему израсте дрво,
пропне се пузавица.

Животиње
које смо припитомили
под нашим кожама
праве склоништа.

Све више наш врт
подсећа на рај.

А ја
једва чекам изгнанство.
Гледам, приближава се змија.

ГЛОРИЈА

Имам 57 година,
бившег мужа,
одраслу децу.
На спрату изнад мене
живи психотични младић.
Досађује ми његова ружна мачка.

Певам док возим.
Кривим штикле,
обилазим места за упознавање.

Он има поштене очи,
делимично је разведен,
воли ме, каже
док му звони телефон.
Имао је 117 кила, носи стезник.
Нема ту летења.

Али он има луна парк.

Ту летим,
смејем се.
Испаљујем цео шаржер
у сто седамдесет килограма
своје самоће.

ЦАРСКИ ДРУМ

По Фројду, сан је царски њуџ у несвесно

Увече легнем
и царским друмом
креном.
Путујем сву ноћ,
а пут изоран.
Украј пута
Марко Краљевић
сит и налит после орања
спава.
И њему се
царски пут отвара.
Али не бих даље туда.
Ко зна каквих странпутица има
по Марковим сновима?

Пођем даље.
Ово није пут,
већ убога стаза .
Три моје прабабе
Цвијета, Пауна и Виназа.
подбочиле се,
ниједна војска не може проћи.

Креном међу чобане.
Тамо нека деца
завијају ко вуци.
Завучем се међу овце.
Боље да сам остала
са бабама на граници.

Украј пута вашар.
У колу момци и девојке играју.
Погледују се, подврискују...
Заиграх.

Кад мрак...
и ватра у мраку.
Играју ђаволи,
зову ме..
Побегох.

И тако
сваке ноћи путујем,
путем који краја нема.

ПРЕДАХ

Мини-бус
на релацији
Степојевац – Београд
пензионисани возач
вози из петних жила.

У мину-бусу
седе поспане жене.
Ко женке кенгура
чврсто држе своје торбе,
и у њима оно мало
што им је остало
од живота.

Парче сна
између куће и фабрике.

Сшамен Миловановић

ВЕЧЕ У КОМЕ ЈЕ МАГИЧНИ ЂИРА ПРЕЦРТАО СТИД

Просторије старе школске зграде у Сићеву, преуређене за потребе Ликовне и Књижевне колоније, још су мирисале на лак, туткало, терпентин, уљане боје и телесне мирисе недавно отишлих сликара. У турском калдрмом поплочаном дворишту, под тремом зграде и околу осећао се дах одлазећег лета. У ваздуху су још лебдели, са однетих сликарских платна, заостали мириси усијаних стена, сунцем зажарених црвених сеоских кровова, седефастог лишаја, плишане маховине, увеле траве, мајчине душице, коњског босиљка, коприве, жалфије, хајдучке траве, гаравих бобица зрелог бурјана, лозе павита, разгранатих храстова и ораха, озарених модрих и медно бисерних гроздова који су провиривали испод зажутелих, зарујнелих и тиркизних листовима у војничке редове постројених чокота сићевачких винограда. Мешали су се мириси пламтећих свећа топола, врба, жутозелене жабоквечине дуж обала кривудавае Нишаве стиснуте стеновитим литицама клисуре, прегрејаног и омекшалог асфалта дуж једне и катранисаних дрвених прагови нанизаних на сребрнасте нити железничких шина усечене у стење дуж друге њене обале.

Са сликарских платна побегли и по сокацима распршени мириси боја мешали су се са мирисима тамјана и сагорелих свећа из невелике сеоске цркве, печених пурењака, струготице, лисника на дрвљаницима, киселкастим испарењима скоро закиснутих и опраних каца и бачви у сеоским двориштима и огромном задружном винарском подруму.

Лица одабраних и пристиглих писаца у песничку Колонију зрачила су енергијом, топлином, сетом, драматиком, филозофским миром, болом и динамиком, сва у складу са описаним осећањима утиснутим у њиховим песама, причама, есејима и романима. Онако како су их просањали и описали под поетским, бесконачним небом над далеким: триглавским висовима, кривудаваом Топлицом загрљеним Хисаром, над средњовековним Рилским манастирима, Фрушком гором, над Вардаром закорачалим Душановим мостом, попаљеним и срушеним косовским црквама, над сарајевском Баш-чаршијом, београдским солитерима, поспаним и лењим српским Моравама, над свим оним местима из којих су писци на Колонију пристигли.

Ученици основне школе, доведени на поетско вече, обучени у народне ношње које су још мирисале на босиљак, здравац, одољен и друге травке којима су их њихове баке од пропадања у дрвеним ковчезима деценијама чувале и само их у свечаним приликама унучадима облачиле, поређани у почасни шпалир дочекивали су госте нудећи им свежу погачу и со. Узбуђени, раширених зеница, гледали су у писце, дрхтавим рукама их додиривали проверавајући да ли су заиста живи уверени да само мртви писци могу у њиховим читанкама да бораве. Гледајући их како шетају двориштем и тремом, слушајући њихове гласове, смех и шале, деца се чинило да су писци бестелесни, да ходају не газећи по калдрми, да лебде над тлом ношени крилима својих написаних или тек измаштаних и започетих књига.

Неколико доконих сеоских младића забављало се, убијајући досаду, наговарајући Бонцулу – доброћудну сеоску луду – нудећи му по шаку тек убраних ораха ако из црквеног пређе у суседно двориште Колоније, редом се поздрави и рукује с писцима и отпева им неку од својих ласцивних песама. Овај се доброћудно и стидљиво смејуљио упорно одбијајући да из полутаме пређе у канделабрима осветљено двориште иако му је крцкање ораха изазивали нове бале око усана. Кривио је и извијао врат покушавајући да међу гледаоцима заселим у неколико редова, у дворишту поређаних столица, пронађе учитељицу коју је свакодневно, од првог дана њеног учитељовања, редовно пратио од школе до стана.

Председник села једним оком проверавао је да ли су све припреме за књижевно вече ваљано обављене, а другим неупадљиво мотрио на момке и Бонцулу заселим на каменом зиду између црквеног и школског дворишта.

С грана дивљих кестенова наднетим над двориштем Колоније повремено су опадали зрели топузаста плодови и потмуло ударали о камено тло. Из испуцалих љуспи мигољили су се браонкасти, трупљасти кестени и као тек излегли пилићи бежали из својих расцветалих колевки, котрљали се низ благу падину скривајући се под редове нанизаних столица. Деца су их сакупљала завлачећи се под ноге гледалаца, гађала се њима, кратећи време до почетка програма.

Председник села, неколико нишких и локалних политичара поседаше у први ред, а љубитељи писане речи, аутобусом довезени из града, заузеше остала слободна места у гледалишту. Писци се окупише на трему и поређаше у врсту. Техничар укључи озвучење и провери га онако како се то обично ради. Младићи и Бонцула гласним повицима поздравише

почетак програма. Деца узбуђено зажагорише. С кажипрстом на уснама учитељица, опомињућим погледом, прошара лево и десно дуж реда с ученицима. Новинарка градског радија приђе најближем звучнику, подиже руку у којој је као кришку хлеба намазану пекмезом држала мали репортерски магнетофон и потури га под његова разјапљена уста. Средовечна дечја песникиња, домаћица Колоније и водитељка програма, поздрави уважене госте, политичаре и публику а колеге писце замоли да се својим одабраним радовима сами представе гледалишту.

Један за другим прилазили су микрофону песници и писци, на матерњем језику казивали по једну, две своје песме или читали краће делове својих прича, новела или романа, уводећи децу и одрасле поетским и засањаним речима у чудесни свет маште, у снова биљака, животиња, деце и одраслих. Приповедали су им о животним радостима, тегобама, страдањима, духовитим згодама и незгодама, детињству и одрастању, првим љубавима и првим љубавним јадима...

– На крају програма представиће нам се маг писане речи, добитник наше највеће српске књижевне награде, наш Магични Ђира! – водитељка, театралним гласом, отежући и подижући тоналитет, онако како је видела у телевизијским програмима да се то у свету ради, најави последњег учесника књижевне вечери.

Још док је њен глас клокотаво сврдлао левкастим простором села, пео се увис, ударао у стене клисуре и враћао се као ехо назад у двориште, Магични из просторије са шанком изађе на трем, застаде за тренутак, заошија погледом публику, ноншалантно сиђе низ неколико степеника, приђе микрофону, још једном прошара погледом присутне, раскрили своју књигу, значајно се накашља и после неколико тренутака поче, помало јецавим и сецкавим гласом, да чита своју, за то вече одабрану најновију, тек објављену, причу.

Дечаци и девојчице гледали су задивљено у њега, без даха, као у нешто нестварно што се само у сновима, на телевизијским екранима, и у причама може доживети.

Видећи их тако занете, као зачаране, учитељица је задовољно климала главом и значајно им се осмехивала.

Магични је, без колебања, увода и припреме на црном броду приче раширио црвено једру и запловио узбурканим и бестидним морем неурољене еротске страсти, егзибиционизма, воајеризма, оралног, содомистичког и патолошког секса.

Деца, навикла да у тајанствени свет одраслих завирују кроз купасту кључаоницу времена, да њихове односе нејасним

слутњама и маштом дограђују, могла су, наједном, причом Магичног, да кроз широм отворена врата уђу у спаваће собе, да виде раскалашно и похотљиво разголићена тела одраслих, да чују безброј за њих нових простачких речи, псовки и скарадних израза.

Младићи поседали на огради дворишта утихнули су. Само се Бонцула пригушено церио јер су се у његовој свести још вртела духовита претходна прича познатог дечјег писца у којој су се по кући непрестано прогањали и ваљали деда, син и унук.

Новинарка радија освртала се збуњено око себе као да тражи нешто изгубљено, и даље треперавом руком држећи диктафон уз распричане звучникове усне.

Водитељка програма видевши запањена лица одраслих нервозно се премештала с ноге на ногу, упорно гледала у Магичног ловећи му поглед како би га упозорила да скрати причу непримерену најмлађим гледаоцима.

Магични је занесено читао страницу за страницом, несвестан времена и простора, сликовито описујући змијолико преплитање мушког и женског тела сликајући слушаоцима све новије еротске позе, положаје и стилове, ласцивне усклике, захвате и понирања, уводећи у причу нова женска лица са још бујнијом еротском маштом, сексуалним захтевима и разиграњом фантазијом

И сама изненађена и затечена причом, учитељица је уз себе привила најближу ученицу затварајући јој шакама уши, не скидајући ујагрен поглед са Магичног, трепћући похотљиво, дочаравајући у машти, отеловљено, његово голицаво приповедање. Девојчица се упорно отимала покушавајући да се из њеног загрљаја измигољи, желећи да и она чује даљи ток приче због које су се остала деца све немирније на столицама врпољила.

Невино црвенећи, млада словеначка професорка славистике и преводилац са српског језика упијала је непознате јој речи мучећи се да им нађе одговарајуће у матерњем језику трудећи се да их трајно и верно упамти.

Бугарски писац расејано је слушао Магичног пратећи само мелодијску сличност два језика више заокупљен питањем да ли је река коју је са видиковца над Сићевом у даљини на западу видео она Бугар Морава о којој му је у детињству деда често и засањано с носталгијом приповедао.

Магични је без застоја сликовито и пластично, самозадовољно, речима од којих би могло да се штампа ново, допуњено и проширено, издање Вуковог *Црвеног бана* описивао незајажљиву жељу његовог јунака да у свој креветски космос насели

сву женину фамилију. Под његовим напаљеним ждрепцем падале су све женине пријатељице, сестре, њихове мајке, ближе и даље рођаке, као недопасане и недојахане ждребице из велике женске ергеле.

Ученици су стидљиво сваку нову и њима непознату скарадну реч једни другима дошаптавали, више пута је шапатом понављали, а потом их све гласније, кикоћући се, изговарали а сваку нову бесрамну жагором сачекивали.

Бонцула је, изненада, престао да се смејући као да му је из свести изветрела дечја прича, рукавом је обрисао жвалаве усне и с пажњом почео да слуша Магичног. Збуњено, у неверици, освртао се око себе, не верујући да у његове уши долећу срамне речи и имена, које је и он знао, али их никада пред децом, старијима и учитељицом није изговарао.

Магични је упорно окретао нове листове очигледно решен да причу доведе до краја. Крајичком ока запазио је да му је водитеља пришла, да се пропиње на прсте и буљавим очима завирује у књигу покушавајући да процени још колико дуго ће читање да траје. Није се обазирао на њу, само је читање убрзао.

До тада неуспешни драмски писац, погнуте главе, гладећи шаком јарећу браду, у почетку је пажљиво пратио Магичног, не признајући себи да му завиди на ненадани успех, а потом је подстакнут његовом еротском причом почео да размишља о свом будућем драмском стваралашту. Те вечери схватио је, да ће успех постићи само ако напише драму пуну заплета, напетости, с напаљеним групним сексуалним сценама, насиљем, дрогирањем и родоскрнављењем. Драму у којој ће свака личност бити до костију огољена, психички поремећена и друштвено ишчашена.

Репортерка је уморно спустила руку с диктафоном, и лангано, корак по корак, натрашке, као да се искрада, удаљила се од звучника као од обале изненада набујале смрдљиве реке.

– Леле, леле, људи, ма какво овај ломоти?! – огласио се, изненада, Бонцула, скочи са зида и у таме поче да скупља по земљи расуте кестенове љуспе.

Учитељица је једном руком махала покушавајући да смири ускомешану децу, све лабавије привијала девојчицу уз себе покривајући јој и даље шаком слободно уво.

Одрасли слушаоци гледали су замишљено у тле, немајући храбрости да устану, крили су погледе једни од других и од деце. Писци на трему врпољили су се на столицама, неки су устајали и као кривци ходајући на прсте улазили у, до трема, најближу просторију.

Председник је вешто, идући дуж сеновите стране зида, ушао у црквено двориште, ухватио Бонцулу за руку у којој је држао топузасте кестен: - Бруко једна, зар би госте овим гађао?! – сиктао је кроз стиснуте зубе, снажно му стегао мишицу повлачећи га у таму ка цркви.

– Овај је луђи од мене... – опирао се и отимао Бонцула, мрвећи у шапи стиснуту, као јеж бодљама начичкану, кестену луспу.

– Ћути, несрећо! – председник отвори црквена врата, угура га унутра, затвори их, навуче резу и врати се назад забринуту вртећи главом. Младићи, поседали на зид, аплаудирали су сложено. Магични је за тренутак подигао поглед ка њима па наставио и даље да води свог незајажљивог пастува редом из једне у другу породичну шталу, не покушавајући да га смири или бар сапне. Зауставио га је тек пред тастовим вратима, сачувавши га вероватно за неку нову еротску причу. Задихан, али озареног лица, склопио је корице књиге, још једном погледом заошијао присутне, захвалио им се на стрпљењу и лаким кораком попео се на трем.

Водитељка је шумно одахнула.

Деца су, погледа упртих у учитељицу, постиђено, покуњено и насигурно аплаудирала. Одрасли су се само кратким погледима дотакли, брзо их једни од других склонили, без речи устајали и ка недалеко паркираном аутобусу одлазили. Техничар је искључио озвучење, а кад се двориште испразнило, у колуте смотао развучене каблове.

Писци и одабрани гости отишли су у салу и поседали за свечано постављену трпезу.

Сићевачки младићи су још неко време седели на каменој огради и крцкали орахе, потом умали и раскалашно се смејући отишли кривудаваим и поспанним сокаком у ноћ.

У дворишту, расуто на све стране, остало су празне столице и изгажено кестење. Кроз њихове испуцале браонкасте луспе беласале су им се истиснуте и згњечене утробе.

Бакарни тучак звона у звонари крај цркве сам се од себе зањихао. Клатно се све више и више љуљало док благо не додирну медну круну звона. Њихов звучни пољубац чуо је само, у цркву, заборављени Бонцула. Седео је, леђима наслоњен на њена тешка дрвена врата, тихо плачући, цвилећи као напуштено штене. Са иконостаса, цаклећи се под светлом упаљеног кандила, гледале су га блиставе и топле очи некога свеца.

Љиљана Фијаџи

СТУДЕНИЦЕ

Богољубивим иконама попут гранчица калине исликане
твоје одоре,
у љубави јеванђеља свете речи ванредно се зборе,
на месту где су пре њих дивље звери друговале са смрћу.
У Теби се Стефан Немања напајао заоденут ореолом
сабеспочетног и вечног,
и најврснији међу браћом својом, Сава, што учини с крстом
у руци
да оно што су Немањићи створили сведочи чудеса.
Твоје цркве и утврђени зидови небески су одзив, Студенице!
Војске су те многе нашле и орлови, што на земаљско и
људско насрћу,
летећи испод неба, изнад земље, попут ракље,
да их ни погледом ниси могао ухватити,
али ти си нас увек њихала на ветру вере хришћанске,
дрхтећи у молитвама, загледана у душа кладенце.
Богосветли светилнику којим се просвећиваше
несрећни отпуштени војник, сељак, дете, жена,
сеоски момак, грађанин, или надничар,
жељни светлости Православља као бакље.
Твоје цркве и врт ограђени су високом оградом од затегнуте
жице
надземаљске, уз које се као да је лептира у крило пољубила
испе Богородица,
свечано одевена у модру хаљину, те мирише њена сенка и
њено име,
и где су отишле, у истом смеру, душе немањићке, моћне и
кроз даљине.
Трептава и светла, по твојој зрелости сене никад неће пасти,
Студенице!

ПОМЕРАЧ ОБЛАКА

Можда ће нестати, безнадежно увенути
речи што значе оно што се не каже
и које чула више не могу скренути?

Ноћу црна и велика брда?
Месец проткан болом у виду чудесног цвета
изнад Бешенова? Поврх гробнице Александра Рашковића
последњег команданта Петроварадинског пука,
који је сласт славе српског војника пронео
у биткама код Франкфурта, Лајпцига или Граца?
Ова чаша вина њему у част!
Грдна магла можда ће нестати?
Моћ времена стварања богатства преконоћ?
Бесциљност људи који се другима продају до кости?
Као бела трун на рамену Светог кнеза Лазара
пре но што је из Бешенова пренет у Саборну цркву у
Београду?
И, попут бљеска светлости, тело, лице, држање монаха
очитаће молитву захвалности
када се звона бешеновачка огласе.
Јер већа од небеса нисам видео.
Невидљив је помераач облака!

У КРОШЊИ ЦВЕТНОЈ

На жарком крову од сунца – вишња.
Мајка – у крошњи цветној, цела јој земља под ногама.
Плутају тако по свету, у загрљају и с мислима увис,
чипкасто грање и она, цветни узорак на завесама.
Јавићу брату, он, не знајући за утеху осећаја,
мисли да их одавно нема.
Осим, устрајних сена дрвета којем су се осушиле гране
када је умрла мама.

У ТАЛАСИМА КОЈИ ЗАПЉУСКУЈУ МОСТ

На тамној позадини реке види се као облачић ћерка Авдагина.
Бацила се у Дрину, следећег четвртка у августу.
Што даље од речи које бију.
У хучну реку, не желећи да се уда за оног, којег не воли.
Мало млечне светлости зауставило се на мосту у близини.
Када левицом одмакнеш белу свилу да ли ће, можда,
доћи ваздух испод њених груди?
Повратити се девојчина лепота и бистрина?

Славица Б. Јовановић

ЧЕТИРИ ПЕСМЕ

ВРЕМЕ ЧУДА

Када Месец оседла бели дан
а Сунце заузда звезде разигране
знаћу да дошло је време чуда...
Тад` левом бих руком, у отворен длан
угнездила света све четири стране
да буде ме тамо... и овде... и свуда.
Ветрове што вазда лутају и знају
све тајне скривене од земље до неба
десном бих руком, на други длан.
Они за ме` у крилима чувају
снагу свевида која ми треба
да сутра и јуче у данас знам

Била бих Месец и бели дан
и животно Сунце и звезде сјајне.
Постала ветар неверан,
васељени одала тајне.
Да ме јуче и сутра и данас
буде и тамо и овде и свуда.
Све, само да пустим од себе глас
и не оћутим И време чуда.

ЗВЕЗДОВИД

Тог дана
пре хиљаду година
три суђаје
у одорама црним
рукама
од храстове распукле коре
мојој матери
утробу са постељицом покидаше
и ја

пуним плућима удахнух северац.
Умише ме црном водом
и црним повојем
сапетој и разапетој
бесплачној
дадоше први гутљај опори.
Залуд им беше.
Тог истог дана
пре хиљаду година
Небо је
зенице мог првог погледа
Млечним Путем задојило
и на треперавој златној погачи
дало на дар
Звездовид.

КУЋА

Она више ни прозора нема...
Ни даха иза трошних врата.
Гарави кров, сломљеног слемена
клонуо, небо не хвата.

Сива јој кошуља изношена
стреса крпе од сламе и блата
на клупу која старачки дрема
у прашњавом углу доксата.

Соба, четири жута дувара
згрчена око огњишта стара.
Четири сужња, четри стражара
везана пепелом угаслог жара.

Заварава, илузију ствара
још само комад црног ормара
и попут олињалог пса чувара
склупчана шарена крпара.

НЕУКОРЕЊЕНИ

Ми, неукорењена сирочад
очева живих
са срцем у устима
светом лутамо.
Гладни љубави.
Жедни љубави.
Очима сувим, расточеним
у пролазу
загледамо у туђе прозоре,
у собе – музичке кутије,
у свечано постављене столове
и насмејана лица.
Трепере
свећице рођенданске,
злати се
дукат у зрну чеснице.
Црвени баршун Ускршњих јаја
милује
невине дечије дланове.
Божихни поклони
скоцкани у хиљаду и једну тајну
ћуте и чекају...
Толико радости...
И толико туге...
И толико туге...
са ове стране стакла.

Лидија Ракочевић

ТКАЉА

на разбоју од пиринча
нога босонога
мустра клисуре
у језгру натопљене њиве
трње низ плетенице винограда
у гају изгубљеног раја
ткаља семе васкрслог кајања
у стопалима сади
ткаља тка ћилим неповрата колевци
оплакујући сетву некошену
две хумке једна с другом не зборе
мрве хлеба у устима гладних
над надгробном плочом живота
светиљка се на длановима смрти пали
пустите ме да последњи пут сузом
испишем речи кајања

БЕЛА СУЗА

у празном ходу
наговештај прошлости
враћа боли
ту где стојиш
похабаних сећања
немој тувовати
заборави
погледе у беспућа
док празна мисао се коти
једном
кад прошлост буде покопана
васкрснуће бели јорговани
будућност
на мосту сунчевих пега
погледи нам у тами
понећу са собом
заљубљеност плаве ноћи
и оставити прољећа у теби

ОЧИМА У МРАКУ

стопе ти газим
притајени корену
немуштим језиком
извлачим ти отров купине
гризем црвена јутра
да отворим небо плавог мастила
чује се гром црне чизме
не препознајем те више
косим очима у мраку
двадесет година умирања
потапам у изворе црних мисли
не дају ми ветрови таме да од тебе дуже живим
стопе ти газим
притајени корену
немуштим језиком
извлачим ти отров купине
из црног ока колац вришти
пробадам двојицу тројицу
крваво је поље купина
отров је у мојој души
опет ће цветати црвена јутра

Филиј Савић

ПЕТ ПЕСАМА

Ч'РГА

Чудан с'н'к девојче шњевало:
Ч'ргу царску за цара је ткало.

Златне нити, брдила седефна,
Сребрн-шаре, основа рујева.

Тој шњевало, на двор искочило,
Кротко стало па дзвезде бројило.

Колко дзвезде, толко шаре истка,
На сред ч'ргу чивутна гугутка.

Под гугутку водица извира
На крај ч'ргу у бездан понира.

С'н'к чудан девојче шњевало
Царску ч'ргу срдито сцепало.

ЗАПИС

Седам цера стара бели свет,
Три буке големе, широке,
Равниште – по њег жут гороцвет,
На сред отрулеле три крушке.

Отуд, поза трн, иду две женице.
Големе, беле шамије врзале.
Божур, крин и по три свећице
У ручку стисле, а дозам се савиле.

Пријдоше до крс плашљиво,
Љубнуше га, па се прекрстише,

Помолише сесмерно за мртно и живо,
Цвеће и шамије беле, на крс остајише.

ТЕСТИЈА

За живот кладанац,
У кладанац живот.

Цел век свет'ц,
А скршена на плот.

Децу дочекувала
Закићена сас здравац,

Старци испраћала
С босиљак миришљавац.

С'Н МЕ НЕ ВАТА

Мандрак тврд, у коске убива.
Обрта се како по колци.
Ама, ич не заспа, ништа не шњева.
По главу ми бију плекани поклопци.

Рипа, врте се, оди на там-на овам,
Ч'рге ледене, а ја постуден,
С'м се прокашљујем, и прозевам,
С'н ме не вата још од Велигден.

ЛАПОТ

Т'нке сл'бе уз небо се каче,
оће небо с огањ да закаче.

Ветар дува, по пољану бричи,
однел би ме како да сам ничии.

Вода тече, студена таква
свакоме угоди. А живот прооди.

Вериге тропају, у кот'л бућка,
ђавол јали Бог? Кој вариво мућка?

Пол'к по друм, иде си живот,
ел да мрем, ел лапот?

Краве руцају, кокошке креште,
кошуље из санд'к извлаче жене.

И там по врвине, друсам по канате,
умре пре време, еј дл'г животе!

(Песме на сврљишко-заплањском говору)

A large, stylized graphic of an eye, rendered in shades of gray. The eye is composed of thick, curved lines that form the upper and lower eyelids, and a central iris area. The word "Упознавања" is superimposed over the center of the eye.

Упознавања

ТРИ ПЛУС ТРИ ПЛУС ТРИ

(Тројица француских и тројица франкофоних песника из Белгије и Канаде)

Анри Мешоник

БИО САМ ГЛАС ДРУГИХ...

Био сам глас других
обожаваћу неплодност
која ће показивати црвене своје цветове.
Паук пословица
ићи ће четрдесет година
иза пећи.
Сада ме једна реч уништава да бих се родио
а она однела од мене оно што одиграти се може
на страни моје речи
где се препознао нисам још.
Увек сам био на другој страни
један с друге стране.
Свака реч страх раздире
та промена мој је глас
одустајем славим моје одустајање.
Сада су све моје речи
заједно моје изгнанство и моја земља
провешћу свој живот личећи на свој глас.

ОРФЕЈ САМ...

Орфеј сам
водим те
нејак сам
део ми је
у сенци.

Нисам Орфеј
 окрећем се
 да те не бих изгубио
 стављам један дан пре другог
 као и једну стопу пре друге.
 Мој сан своје пословице има
 спавам у својим пословицама
 крупне сузе јесу сан
 кад лежим теби сам ближи
 и крећем се лежећи
 попут дана који се рађа.
 Када се облачим
 у један цеп пада ми ноћ
 у другом рађа се дан.
 Говорим онако како се руке боре ноћу
 правим наш кревет у мом гласу
 пишем
 ређају ми се у стомаку слова која не одгонетам
 отварам очи
 пишу те моји капци
 рањен сам
 тишина има белу војску
 љубав наш глас покрива.
 Време је реченица
 коју пишемо свако по један њен део
 и мењам воду сенке
 да би сунце била
 правим собу пословица
 да бих ти спремио место.

БЕЗ СУМЊЕ У НАМА СЕ ВРТИ...

без сумње у нама се врти једна
 друга земља околу једног другог
 сунца јер дан у нама нема
 крај сунце
 у нама не лежи
 и траје ли колико и ми
 заслепиће нас тако
 светлост ондашњег дана
 неће нам приспети са сузама

АНРИ МЕШОНИК (1932–2009), француски песник, теоретичар језика, есејист и преводилац. Значајан као преводилац *Библије*. Један од најзначајнијих поетиколога. Посебно се бавио проучавањем ритма у поезији. Критички се односио према Хајдегеровом шуровању са нацистима. Објавио је двадесетак песничких збирки од којих издвајамо: *Записане пословице* (1972), *Сваки легендаран дан* (1979), *Путовања иласа* (1985), *Колико имена* (1999), *Сада* (2000), *Нисам све чуо* (2000), *Будући да сам жбун* (2001), *Вечности присијиже* (2004), *А земља се врши* (2006), *Идем својом вечношћу* (2007), *Чишав живои шрчим* (2008), *Реч коју сам срео* (2008), *Из светиша у свети* (2009), *Прешходно сушра настављено сушра* (2010), *Мрачна посла* (2012).

Жан Оризе

СРЕЋА

Тврдица сам властите смрти:
те огромне среће бесцене још.
Љубоморно, чувам је
и мало по мало изопачујем.

Када постане сува попут старе воћке,
малаксаћемо скупа, лудо.
Ишчекујући то, мој полет агонија је света.
БИЋЕТЕ КРЕДА ЗА ЦРТАЊЕ МОЈИХ БЕЖАЊА...

Бићете креда за цртање мојих бежања
по пределима прашњавим кретањима коњаника
Чекам вас

Бићете маховина која заварује празнине
у шупљини мог мозга у зимском сну
Чекам вас

Бићете облак којим се небо огрће
када пожели да стиша сунчев ноћни рад
Чекам вас

У друштву с мојим породичним једнорозима
мојим уобичајеним Пегазима и да би се у лов ишло

на змајеве и хоботнице
Чекам вас

КАДА ЈЕ ПЕСАК ТАКО БЕО...

Када је песак тако бео
не може се више мислити.

Када је море тако плаво
онеми,

а небо, изнад,
оклева да се дели.

ЖАН ОРИЗЕ (1937), француски песник, прозни писац, есејиста, ликовни критичар, антологичар. Саоснивач часописа *Poesie 1* (1969) и издавачке куће *Cherchemidi* (1975). Објавио је тридесетак песничких збирки и прозних остварења, као и двадесетак антологија. Најзначајније збирке су му: *Часовник животоа* (1966), *Течно оtleдало* (1969), *Унутрашњи хаос: песме 1960–1974* (1978), *Песме 1974–1989* (1990), *Агамов прах* (1997), *Друшачији животи* (1998), *Плава кожа снова* (2003)... Најпознатија антологија, једна од најбољих коју француска књижевност уопште има, штампана у више издања је *Антологија француске поезије*. Аутор је и *Антологије љубавне поезије Француске од XII до XX века*.

Андре Велшер

ИЗА СВАКЕ ПЕСМЕ

Иза сваке песме
једно је ножем убодено раме
бездан хладан
десет хиљада година.

Иза сваке песме
крхко је одбијање,
један точак
никада намештен.

Песма је очни капак
убице. Збива се
случај.
Садашњост без садашњости.

Песма
је спаљена шума
између бића и детињства,
губитак онога који, свеједно, остаје,

ЕТАР НА ЗВЕЗДАМА

Плави прозор
 над празнином –
увредљива исповест трепавица
или ноктију
када су руке у сунцу изгубљене
и када се стрпоштава дан
у четири самоће

Шума странаца –
садашњост умножена у непознатом
наше књиге бачене
 у понижење лудила
не знам докле допиру
саучесништва нерава и одсутности

НИШТАВИЛО

Ниси рођено у сну,
ни миловањем
ни у књизи,

ниси рођено у сенци
неке чистине
неког понора,

ниси рођено јуче
од Јупитера
од Јехове,

ниси рођено у неком имену
ни у некој стели
ни у крсту,

ниси рођено у вучици
некој краљици
некој богињи,

ниси рођено у уздаху
ни у жаљењу
ни у ружи,

ниси рођено чином рођења
споразумом
ни било каквом дужношћу,

ниси рођено у зори
ни у молитви
неке наде,
ниси рођено у таласу,
ни у хоботници
ни у бисеру,

ниси рођено у љубавном напитку
неке ошамућености
једног пролећа –

јеси ли можда рођено у забораву
великој тишини
или на сунцу,

можда ветру
пределу
изгубљеном одјеку,

можда на облаку
некој муњи
неком пешчаном сату,

можда у пророчанству
некој рани
некој вртоглавици,

можда од неке кћери Ноћи

неке блебетаве Суђаје
неког крика због провале

можда на неком путу
некој ивици
некој легенди,

можда у некој барутани
неком пропланку
неком одсуству,

можда у ватри
неком крилу
или некој песми,

можда ни у чему
некој жељи
неком белутку,

можда у непознаници
некој бегуници
некој лутки,

можда у некој стрели
можда у неком ужету
можда у самотном дрвету –

о моје ништавило
шта је било потребно да се родиш?

АНДРЕ ВЕЛТЕР (1945), француски песник, есејист, преводац, антологичар. Превођен на тридесетак језика. Светски путник, дуго је боравио у Авганистану и у Тибету што је оставило траг у његовој поезији. Кључне збирке: *Ајша* (1966), *Лушка од ветра* (1977), *Пакао и цвеће* (1987), *Аушориреј* (1990), *Усамљено дрво* (1990), *Прешицање* (1971–1974) (1994), *Земље на висини* (1995), *Сјаљени мостови* (1974–1978) (1996), *Живош у итри* (2000), *Седми врх, песме за Шаншал Моду* (1998), *Последња љубав, песме за Шаншал Моду* (2000), *Друкчије понашање, песме за Шаншал Моду* (2001), *У Кабареу пролазности* (2005), *Подне на свим твојим вратима* (2007), *Са мало више неба* (2012), *До краја пушта* (2014)...

Вернер Ламберси

КОНАЧНО И БЕСКОНАЧНО...

Коначно и бесконачно
заједнички пут творе

Једно вели
ево ме стигох

Верујеш ли у то друго каже
и на рамена своја ставља
свог брата још
исувише младог

Овај
с висине своје осматрачнице
о путу прича
тумачи пределе

Јер други слеп је
од рођења
и не може гледати
сам то

Но песма
стога одабире то

ПОСТОЈИ КРИК...

Постоји крик
који се не чује

Али постоји и крик
мртвима хитнут
у смрт

Крик толико дуг
да они што га пуштају
немају потребе
да усне помере или
да затворе уста

Тада се он смешта
као звезда
иза неке друге
ближе

С великом тишином
ранијом

ТО СУ БОГОВИ ДЕЦЕ

То су богови деце
они не заборављају
ништа

задовољни што се с њима
играју

доносећи звонца
и бубњеве

који нам заглушују
залазак сунца

то су богови

одсутност
у којој су рођени
никада их не брине

ВЕРНЕР ЛАМБЕРСИ (1941), белгијски песник, есејиста, хаиџин, писац позоришних комада. Објавио више од седамдесет књига, међу којима и: *Тридесет четири ритуална скрепања* (1977), *Учишело и кућа за чајну церемонију* (1979), *Предео са најим човеком у снегу* (1982), *Губање вајере* (1982), *Црне ноћи* (1987), *Лук и звоно* (1988), *Архитектура ноћи* (1992), *Линеов саи* (1999), *Сивари о којима прича бубањ* (2009), *Ерозија шишине* (2009), *Пред враћима* (2009), *Црне кише* (2010), *Разговор с унушрашњошћу зида* (2011), *Немачки реквијем* (2015), *Писма сиваром песнику* (2017), *Подморница од пайира* (2017)... Добитник значајних награда које су по писцима насловљене: „Стефан Маларме“, „Теофил Готје“, „Иван Гол“...

Жан Дев

СМИШЉЕНО

поглед као звездано удубљење у времену

водом
поглед на смрт
после
света

знак пред којим наставља да чврсне
биће смрти
у мисли
раст костију

што
удаљавају се од тла
светлог
по којем
гурају изнова
своје сенке

сунчане црне засађене мозгом
језика

набубрео
одбачен тамо преко празнине
њихова зачарана грла
која
мембранама и погледима
покрећу отворе речи

малобројних нераздвојних

ништа
осим грмљавине на небесима
пригушене

(током писања
ниште се друга неба)

лед године
пожутеле

саме
одговори не
труле не
као што
тајна трули
сваког краја сваке
пресуде

ухо се повлачи у ехо
имена
попуштајући још води

поплави чело
потом време

речни
ток суза
умножава откуцаје пулса

што
удаљава се
од тог тла
каже
у повратку
оном што именује и пита

„смишљено у невидљивом
знацима“

УТЕХА

Пошто је ставила
своју огрлицу

недеља

сви бисери
што је чине
утеху
творе

СВЕТ ЈЕ САДА ВИДЉИВ

Свет је сада видљив
између мора и планина.

Ходам међ прозирностима
између година
утвара
и броја свих њих.

Камење
траве су очаране.

Све се прекрива
до ништавности
пећинских цртежа.

Бројим јарболе
нагнуте крај обале.

Колико поглед сеже колоније корморана
јер свака кућа лађа је
лепршава.

Уместо злочина односно
смрти љубавника или
рецимо инцеста брата
и сестре или –

проводим време
једући поморанцу.

На тим половинама тањира и
других фрагмената пронађених
са резаним камењем, осликаним или обојеним
гомиле стена, шљунак са песком
мери место
град истражујем
енергијом птице.

ЖАН ДЕВ (1941), белгијски песник, фотограф, преводилац. Преводио је песме Паула Целана и Роберта Крилија. Уредник часописа *Фрајменџ* и *Крај*. Збирке: *Бели децимал*

(1967), *Смишљено* (1973), *Уравношежена прича* (1982–1990), *Прешњостјавка о бесконачном* (1995), *Помакнути предмет* (1999), *Трилогија времена* (1999–2000), *Велика људска ваџра* (2007), *Жена с неколико живоша* (2009), *Најављивач крајности* (2012).

Стефан Ламбер

ГОДИНЕ...

године
урезују
њихова имена
једна
поред других

сан
што представе узрокује
проток
векова
који садрже
у својим пигментима
запремљеним
све до нас
чекајући
наш ред
да ишчезнемо

ОНО...

оно
што чини
што се не зна
јесте
у случају да постоји
у предмету
у којем реч је
празнине

други један свет
настаје

од старог
што вели
како уметност
не завршава
у свом замаху
прва

ГАЕТА

ватра језика
именује оно што је безимено

овде где све отишло је
само су рушевине

природа складишти
не умртвљује све

предео без старости
слику без домовине
гутљај смеха полу-божанстава
– и сан камења

врхунци антике
иду
и стижу љуштећи облик
до облика првотног
море прегрејано
звучком
маленог даха
удављеног
на заслону
светлости

СТЕФАН ЛАМБЕР (1974), белгијски песник. Објављене збирке: *Ударање лоптом на слепо*, *Пол и Рука* (2009), *Врш*, *Пошрес* (2013), *Кайела нишиавила* (2014), *Украдено писмо* (2017).

Екшор де Сен-Дени Гарно

ЊИХОВО СРЦЕ ЈЕ ДРУГДЕ

Њихово срце је другде
На небу можда
Лутају оне овде ишчекујући
Моје срце је међу друге звезде отишло
Далеко одавде
А ноћ пресеца крик који не чујем
Каква се драма одиграва могуће далеко одавде?
Не желим ништа о њој знати
Обожавам да будем млад лежећи мртавац
Обожавам да будем потпуни губитник.

Уместо шешира небески свод
Уместо одела земља
Потребно је знати
На какво путовање крећемо.

МОЈА КУЋА

Желим да моја кућа буде раскриљених врата,
Слушкиња свим сиромашним.

Отвараћу је долазећим свима
Као неко са сећањима
На изван куће доживљене муке
Мртвих на врата разна руке
Чије су узалуд куцале
Наде сваке лишене, промрзле

Изморене трајном досадом
Огорчене упорном надом

Тражећи увек грехова опрост
Заувек уловљен грехом.

ПТИЧЈА КРЛЕТКА

Птичја сам крлетка
Крлетка костију
Са једном птицом

Птица у овој крлеци костију
Смрт је која се гнезди

Кад нико не долази
Чује се трепет њених крила

А када се заори смех
Престане ли се нагло с тим
Чује се како гугуче
Као прапорац

Птица је то нежна заробљена
Смрт у мојој кошчаној крлеци

Пожели ли да одлети
Ко ће је спречити у томе
Ви или ја
Ко ће то учинити

Неће моћи отићи
Пре но што сасвим искључа
Моје срце
Помеша врело моје крви
Са животом изван.

Имаће моју душу у свом кљуну.

ЕКТОР ДЕ СЕН-ДЕНИ ГАРНО (1912–1943), песник и сликар, рођен и живео у Канади. Објавио је за живота само збирку песама *Пољеди и шире у њросшору* (1937), а постхумно су штампани *Дочек и грује песме* (1999) и *Дела* (1971). Иако његове песме немају много везе са надреализмом, и он и његови савременици сматрали су га надреалистом. Болестан од детињства, упутио се на реку да се провоза чамцем. Сутрадан су два дечака из суседства пронашла у плићаку тело са главом изван воде. Познати француски историчар књижевности Пјер де Буадефр у *Савременој књижевности* тврди (и није једини у томе) како је у питању било самоубиство.

Клод Говро

ИЗГУБЉЕНИ ПЕЈЗАЖ

пријатељима сликарима

Олуја бесни
и снег нам продире у груди
пуни груди
овенчане севањем гомиле леда
овенчане трњем
забоденим у лице речи љубави
велика олуја у нашим очима у
изгубљеном свету
сваке ноћи изнуди нам крик
и ми растемо у
агонији
полако старимо
и предео стари са
нама – против нас

предео више није исти
предео је мрачан
предео нам не пристаје као рукавица
нема више боје наше младости
предео лепи предео више није леп
нема више потока
ни папрати ни воде
ничега нема више

предео треба поправити.

ТИГАР ИМА ХИЉАДУ КУРТИЗАНА...

Тигар има хиљаду куртизана
у канцама хиљаду језика
хиљаду вртних трбуха
на затиљку
Мак косе
у дану укрштених руку
у белој ноћи
отворених дланова

Треперити читавим својим телом
 Снежне зоре без
 дојки
 вез љубави вез
 путева
 знак питања усана
 препуштених
 ништавној жељи

Девојке од вуне девојке кревета
 љиљана кревета
 Све везане рапавим телом
 за бујне брескве у
 врату
 зебре венама

Људи у риђим цокулама
 што преостају од поподневног одмора
 пуног урми –
 скривених за гозбу бунде
 скривених за сновиће у перју
 Срце језе

ПРСТ...

Прст
 према олуји
 Костур
 људски
 Држи се
 Усправан
 је
 Крокодили рођени за мора прогањани су свињама речи
 Плима и осека хијена
 чекић маљ на постољу
 Држи се
 Плима и осека црва

Око
 десно
 попут
 дијаманта
 Рис пркоси стенама у пролазу

Жели
умрети

Али

отвара се небо
над чаробницама огледалским
И сумрак се катапултира
као растројена жеља

КЛОД ГОВРО (1925–1971), канадски песник, драмски писац, романијер, критичар и сликар. Имао је двадесетак година када је редиговао *Ушробе*, серију од двадесет шест кратких драмских комада у којима се већ појављују скице које ће ускоро постати заштитни знак његова писања, *l'exploréen*, рад у језику и смишљање / ковање речи базиран на *награционалном аутомашизму*, остварен више у психолошкој него психичкој стварности. У његовој првој, на позорници одиграној 1947. године, драми, *Bien-être*, наступа глумица Мјуриел Гилбо, *јединствена муза*, у коју је писац заљубљен. Када се она убије 1952, почиње да пати од амнезије и лечи се у психијатријским установама. Када група аутоматиста почне да се осипа, анархист и револуционар, верује да постоји завера против њега. Извршио је самоубиство скоком са крова своје куће. За живота су му изашле само две књиге: позоришни комад *На оштрици метаморфозе* (1956) и песничка збирка *Brochuges* (1957). Постхумно: збирка *ÉtalMixte* (1977), која садржи његове ране песме, и *Œuvrescréatricescomplètes* (1977).

Ролан Жијер

ОТВОРЕНЕ СУ НАМ ОЧИ ДАНАС...

Отворене су нам очи данас
над оним што потребно је да муња
 преполови ноћ
предуго се задржавамо
 пред самом муњом
дрво које спава сања својим корењем
сећање пева на поцрнелој плажи.

ЛЕП ЗАЛАЗАК СУНЦА...

Леп залазак сунца
међу нама
ноћ касни помало
и живот пролази покрај
лепе прилике.

НЕМАМО ВИШЕ ВРЕМЕНА

Гасџон Мирону

Изгубили смо ток протицање историје
немамо више животни осећај
заборавили смо ствар у фиоци
нећемо се више овде вратити
све док све на звезди промењено не буде
на свежем лишћу на путевима светлим

када наш језик без сенке буде
тада ћемо се у светлосној одећи
из велике даљине вратити

РОЛАН ЖИГЕР (1929–2003), канадски сликар, гравер и писац. Оснивач едиције Ертс која се бавила штампањем књига из уметности и поезије. Припадао је групи *Фаза* и надреалистичком покрету. Кључна дела: *Родити се* (1949), *Ноћи абажури* (1950), *Три корака* (1950), *Изгубљено подне* (1951), *Фиксиране очи* (1951), *Поседна месџа* (1957), *Дивна снегуљица* (1959), *Време речи: џесме 1949–1960* (1965), *Рука у ваџри: 1949–1968* (1973), *Абецеда* (1975), *Шума Девџца Лудило* (1978) *Срце џо Срце* (2004).

Изабрао и превео са француског
Душан Сџојковић

Тумачења

Срејен Пејровић

ЛАКШЕ ЈЕ У ГЛАВИ РЕЦЕНЗИЈУ НАЧИНИТИ, НО ЗАЧИНИТИ ЈЕ ДОБРОМ РЕЧЈУ

(Голуб Радовановић: ЧИНИ, УЧИНИ, ЗАЧИНИ, Народна
библиотека „Стеван Сремац“, Сокобања 2019)

Богат фолклорни материјал Сокобање добро је очуван у обичајима и ритуалу, али и у народном говору и књижевности. Исто тако, у савременој етнологији је познато име Голуба Радовановића као аутора предане посвећености истраживању и сакупљању управо таквих народних умотворина на подручју сокобањскога среза.

У књизи духовитог наслова, *Чини, Учини, Зачини*, аутор Г. Радовановић је усредсређен на чување од заборавља изузетно вредног – али по ретким врстама и богатог – народног биља сокобањскога краја.

Аутор је у овом раду показао не само да добро познаје ову природну културу, већ и широку употребу биља у фолклору, у обичајима и веровању народа Сокобање. Карактеристика његове књиге је управо у познавању бројних нијансираних смислова у којима биље долази до изражаја у обичајним праксама које су повезане са димензијама основне речи: „чини“ и „чинити“, најзад, „зачинити“.

Основа поменуте речи: „чин“ и „чинити“, тачније појам „чини“, како нам и сама књига казује, вишезначна је. Поред општег и добро познатог смисла израза „чинити“ чији је синоним „радити“ и „урадити“, у животно богатој народној повесници сокобањскога краја реч „чини“, односно „чинити“

профилисала се у неколико димензија, чији су смислови, на први поглед, недодирљиви.

Најпре, реч покрива прагматично, пословично значење. Али, она се односи и на неколико врста типично женских радова, од бојења пређе и тканина – као и других предмета – до њене употребе у кулинарству. На крају, иста се реч користи и у многим духовно-магијским радњама које задиру у систем народнога веровања и религије, у живот и морал људи.

Пођимо, најпре, од овог последњег значења речи. Магијски облик „чини“, познат је у свим људским заједницама као пракса коју изводи нарочити, дакле, посебан сој људи. Код нас су то *мађијарке*, односно *врачаре* које су имале задатак да својим „чинима“ изазову негативне последице код других особа које су својим непримереним понашањем провоцирале противника да им се на овај начин свети. Свакако, ове магијске праксе нису непознате у општој антропологији, дакле, код већине народа света. Међутим, када је реч о употреби биља у овим магијским поступцима постоје сасвим специфични облици тзв. „бацања чини“. Све је то условљено простором на којем живи једна социјална група, а то значи форме „врачања“ су зависиле и од врста и богатства биљног света у да томе ареалу, као и од маштовитости и духа културе једне средине у којој се такве „чини“ упражњавају.

И још нешто. Употреба биља, у ове сврхе користи се истовремено не само за произвођење негативних последица, при чему се тада наноси магијска штета неком другом бићу, особи, већ подразумева и предузимање магијских чини ради заштите од таквих утицаја. Дакле, постоје и магијски облици „рашчињавања“, разбијања и предупређивања негативних „чини“! Ова супротна пракса има за циљ изазивања позитивнога дејства како би се „проклетство“ скинуло са одређене „уврачане особе“, жене, детета, или, превенције ради, како се зло не би ни догодило. У источној Србији је добро познато како постоје особе под именом „чињарице“ које врше ову врсту магијских радњи, тј. бацања, прављења „чини“, а и предузимају супротне мере како би се већ бачене опсене скинуле или „девитализовале“.

У наведеној књизи Голуб Радовановић наводи типичне форме магијске праксе људи сокобањскога краја, које су повезане са употребом адекватних биљних врста у оба смера, што је само по себи – због специфичности таквих облика – ова књига по себи веома драгоцене. Она носи етички изнијансирани израз човекове борбе за опстанак, оптимизам да се „зло“

које човеку долази од другогa може победити, као и уверење да се контра мерама „невоља“ може сузбити.

На крају Радовановић показује како између супротних полова: *Добра* и *Зла* магијске „чини“ имају још један занимљив смисао да се снагом одговарајућег биља може помоћи човеку да у свакодневици оствари толико неопходну Љубав, Сарадњу, која је предуслов срећнога живота! Наиме, помоћу одговарајућег венца направљенога од нарочитогa биља које садржи снажно магијско, уједно и привлачно дејство, стидљива девојка, на пример, која има такав венац у стању је да оствари своје снове прогледавши момка кроз венац у тачно одређено време, на одговарајућем месту, а најбоље је да то буде раскршће на којем ће проћи младић који јој се допада. Тада ће момак, који тога јутра, а најзгодније на Видовдан, постати „зачаран“ али сада са лепим намерама ради слатке Љубави, с оне стране освете!

Све то показује како се човеку увек пружа излаз. Човек је у средишту свега, а поменути чинима он само показује како у свету у којем живи има Наде на путу ка Добру!

Голуб Радовановић је изврстан и у још једној ствари. Он се успешно сналази и у опису разноврсних народних јела која се „чине“, тј. праве у овом бањском крају. У описаним кулинарским радњама долази, такође, до изражаја ненадмашна маштовитост сокобањских домаћица. Можда управо тој врсти радиности доприноси и сама лековитост воде Бање која је одвајкада покретала госте и туристе ка овом крају. То је још и додатно провозинало маштовитост жена ове средине да са своје стране кулинарским вештинама омогуће људима леп и пријатан боравак.

Најзад, реч „чинити“, добија још једно, свакако, померено значење, у смислу „фарбања“, „бојења“ пређе и тканине, а и неких других предмета, што се у књизи детаљно описује. На овај начин лепо се види како је, и не само у овој области, термин „чињење“ синоним за једну другу реч са којом значи исто, а то је „бојење“. Дакле, када жена „чини“ пређу, она тада боји, фарба овај плетивни материјал.

У свему томе види се сложеност чудеснога термина „чињења“, који као да има својеврсно филозофско значење. Његов је смисао, како год га окренули, динамички и преображавалачки. Најпре видимо његово „естетско“ значење. Бојењем, „чињењем“ вуне и тканина, дотеривањем лица и фарбање косе жена, све то доприноси да предмети, изгледи људи постану нешто друго али, свакако „лепше“ и „више“, „другачије“ од постојећег! Са друге стране, када је реч о магијском значењу

„бацања чини“, такође смо на истоме трагу, али сада „етичкога“ преображавања. Било да се жели овим „чинима“ нанети зло неваљалцу, неморалном човеку, или је у питању одбрана од злих намера других. У сваком случају овим се „чинима“ настоји успоставити нека социјална, морална равнотежа. Но, осим „естетског“, према томе улепшавајућег смисла, а затим „етичког“ или моралнога деловања коју остварују „чини“ уз помоћ биља, постоји још једна, трећа или „хедоничка“ функција биља. То је оно нарочито, никако занемариво својство биља које долази до речи у кулинарству. Припремање хране од биља не задовољава само утилитарну функцију, већ призива за столом и оно нарочито расположење друштва остварујући пожељну друштвену атмосферу.

Разуме се, Голубу Радовановићу није била намера да се у књизи бави још једном страном анти-етичке злоупотребе биљнога света, а која није била непозната у традицији људскога рода. Наиме, још је атински мудрац Сократ, будући оптужен да својом мудрошћу квари омладину, осуђен од атинскога суда. Напуштајући овај свет он је испио биљни мелем, кукуту. Дакле, није непознато да се помоћу одређених врста биљака може људима ускраћивати право на живот, чиме су се, касније, решавале многе сплетке на дворовима, односно несугласице око престола.

Књига Голуба Радовановића је, на крају, не само занимљиво штиво гостима, већ је реч о књизи која ће једном броју савремених Сокобањчана бити од користи да сазна богатство и употребу биља коју су њихови преци користили у многим животним приликама. Читаоцу изван овога краја, а бањским гостима поготову, књига ће пружити лепу прилика да разумеју дубину имагинације и довитљивости народнога генија који је знао да у оскудним, каткада и суровим околностима борбе за опстанак, пронађе излаз из теснаца у којим би се нашао.

Као леп и драгоцен приручник, уверен сам, ова књига ће доживети и нова издања. Због тога је природно од институција културе и туризма очекивати да ће у томе наћи и свој интерес и тако, не само омогућити поновно публиковање овога кориснога приручника, већ и више од тога. Наиме, књига би још више добила на значају када би се, у њеном прилогу нашли фотоси у боји самих биљака које су у књизи описане. Још ефектније, ова публикација би добила на популарности када би се обогатила сликама самих јела „сачињених“ према рецептури домаћица богатих сокобањских трпеза.

Љиљана Лукић

ПУТОПИС КАО ПУТ ДО СЕБЕ

(Ненад Шапоња, *А БРИСЕЛ СЕ ДА ПРЕХОДАТИ ЛАКО*, Сајнос, Нови Сад 2018)

„Писати данас путопис – какве ли бесмислице! Нема града на планети, ни предела, ни реке, ни мора о којима већ није снимљена нека емисија. Шта још рећи о њима што већ није видео гледалац у најзабитијој паланци. Свет више нема тајни.

Па и поред свега, путујемо и сакупљамо његова чуда, док нас још служе вид, ноге и радозналост. Бележимо та путовања, опише предела и сусрете са занимљивим људима надајући се да ћемо једанпут, кад сасвим остаримо, средити те белешке и објавити књигу путописа.“

Момо Кајор

Наша књижевност богата је низом путописних дјела почев од Љубомира Ненадовића, Исидоре Секулић, Јована Дучића, Милоша Црњанског, Тибора Секела, Моме Капора, Радована Вучковића и многих других, а својом књигом *А Брисел се да преходати лако* њима се придружио и Ненад Шапоња.

Запажен као пјесник, есејиста и критичар Ненад Шапоња (1964, Нови Сад) унио је специфичан начин књижевног казивања у своја поетска остварења: *Ђаконда*, *Огрази*, *варке*, *Очевидношћ*, *Море*, *Четири њојеме*, *Слајка смрт*, *Излгедам*, *дакле нисам* (збирке пјесама) те књигу изабраних стихова: *Посијоји ли годир твоје душе?* као и у прозне творевине: *Бедекер сумње* (есеји), *Аутиобиографија читања*, *Искусиво писања* (критике и есеји).

Најновије дјело под насловом *А Брисел се да преходати лако* књижевника и власника већ култне издавачке куће *Атора*, представља његове путописне записе већим дијелом из иностранства, а мањим из наших крајева. За разлику од мишљења

Моме Капора, Ненад Шапоња није чекао старост него своје путописне биљешке објављује убрзо након својих путовања.

Шапоња ће разоткрити циљ свог путописног биљежења истичући: „Чак и када су им путовања маскирана у посао, писци путују, углавном, да би стигли до себе.“ У уводној биљешци *Пушовања нису разледнице* која носи поднаслов: *Пушојис као дневник* Шапоња је објаснио свој став према овој форми писања: „Људи путују, а писци пишу, све верујући у смисао записаног... Гледамо ствари *иза* и *испод* и видљивог и општег, и зато је писцу путопис увек изазов. Ухватити споредан, невидљиви угао, једнак је изазов и данас као што је то био и пре двеста година.“

Зато ће Шапоња настојати да избјегне клишетизирани описе градова у којима је боравио и дочара нам их из свог личног, али специфичног ракурса. Оно што читалац не би знао без пишевог објашњења је да његова збирка пјесама *Изледам, дакле нисам*, „суштински припада“ овој путописној прози. Обје те књиге показују колико је књижевна форма „*групаџија*“ визура света. Та врста моћи јесте суштински разлог зашто је књижевност тако интригантан слој нашег живота“.

Књига *А Брисел се да преходаши лако* састављена је из дневничких записа човјека који као издавач и писац присуствује Сајмовима књига по свијету али и књижевним вечерима по нашој земљи. У та догађања, сама по себи не много инвентивна, Шапоња удахњује елемент духовности током разговора са познаницима писцима и издавачима али и „одмотавањем“ клупка својих мисли у којима књижевна имена или догађања везана за њих имају доминантну улогу. Узор у писању овог дјела су му *Ембахаде* Милоша Црњанског, али спомиње и Тишму, Мана, Крлежу, Гомбровича, Угринова... па и Валерија и његове *Свеске*. Шапоња уноси у своје писање искричава запажања, излажући их тоном ноншалантности и симпатичности. Он држи читаоца „будним“ и кад пише о Новом Саду, Зубин Потоку и манастиру Високи Дечани исто тако као и кад „упија“ куриозитете Будимпеште, Дубаиа, Пекинга, Буенос Ајреса, Истанбула, Франкфурга, Јерусалима, Брисела и других.

Ако би се сачинио регистар имена књижевника које Шапоња спомиње у овом дјелу, био би то импозантан број, уз остала имена издавача, културних радника и познатих личности. Тако Шапоња спомиње: Алис Манро, добитницу Нобе-

лове награде за књижевност, Ани Мари Шиа, једну од најугледнијих савремених аргентинских књижевница, Селџук Алтуна, познатог турског писца историјских књига, Хакан Гундај, невјероватну књижевну појаву у европским размјерама, Хаим Лабастида, једног од најзначајнијих мексичких пјесника, Ајлин Хилдербранд, америчку ауторку бестселера, Арундати Рој, познату индијску књижевницу и др. Са већином од побројаних писаца Шапоња се срео приликом овог путовања и разговарао с њима о књижевности.

Интересантно је колико су импресивна књижевна тржишта у појединим земљама. Тако нпр. у Турској постоји 2200 издавачких кућа, које издају по педесет хиљада нових наслова сваке године, за разлику од нас који имамо три до четири хиљаде.

Путујући свијетом Шапоња запажа да „литература нема граница“, а изрећи ће и правило које би морали да науче сви они који се баве издавањем и уређивањем књига: „Прави уредник мора да има интуицију“. Захваљујући овом другом правилу Издавачко предузеће „Агора“, у коме је Шапоња и власник и уредник, издало је до сада велики број књига и „открило“ низ чувених писаца који уопште нису били познати на нашим просторима.

Ова књига открива Шапоњину љубав према градовима, међу којима он издваја Јерусалим и Истанбул. За први пише да је то град „у коме би се могло живети заувек“ а за други да је то „један од најимпресивнијих европских градова“.

У Јерусалиму ће гости Сајма књига, међу њима и Шапоња, посјетити многа позната мјеста а, поред Мртвог мора, стижу жичаром, уз успон од 900 м, до остатака тврђаве Масаде за коју постоји митска прича о жртвовању девет хиљада становника. Посјета Јад Вашему „са непотребном, невином жртвом од 6 милиона људи, јесте Via Dolorosa двадесетог века, достојанствено испричана једна од највећих трагичних прича човечанства“. Шапоња одлази и у „своју приватну шетњу дуж Via Dolorosa, од Лавље капије до Калварије и после до Западног зида“.

Након описа древног Јерусалима не можемо а да се не сјетимо ријечи Јована Дучића: „Има градова који имају своју душу; то су они градови који имају своју прошлост. У томе су градови слични људима.“ Ово је Дучић изрекао приликом

посјете Женеве, сјећајући се неких градова који имају познату прошлост, али је и он обишао Јерусалим трагајући за Христовим путем.

Боравећи у другим градовима, Шапоња ће за Брисел записати да је „пријатно ходати по граду који си већ раније преходао. А Брисел се да преходати лако“. Ова последња реченица преузета је и за наслов књиге те ту добија неко другачије, двосмислено значење, међутим у књизи није такав случај и односи се на чињеницу да неке градове можеш прећи и својим ходом, али Пекинг нпр. не можеш. „Пекинг се не да преходати, ни лако ни брзо“ јер је то највећи град на свијету. Зато је „путовати Пекингом као путовати свемиром.“

Посебно су нам интересантна Шапоњина запажања о далеким градовима као што је Буенос Ајрес, гдје је као специјални гост присуствовао Сајму књига „једном од највећих у свету“. Као и писцу ове књиге, и нама је жао што је његова посјета Борхесовом музеју прекратко трајала, али зато у једној од културних кафана „La Brila“, за столом је Борхесова фигура те се чини као да је жив. Необичан је улазак у бар „Flores“ у који се улази кроз тајна врата једне цвјећаре. Интересантна аргентинска јела обогаћују гастро понуду ове земље а Шапоња не заборавља да то опише и у другим земљама кроз које је пропутовао.

Писац ове књиге задржаће нашу пажњу и на оваквим детаљима: ако се у пекари у Минхену затражи „бели хлеб, гледаће га веома зачуђено, и љубазно ће му наплатити два евра. Сви остали хлебови коштају тамо три-четири пута мање. Ако настави да купује у истој пекари, продавци ће радосно трљати руке. Мало ко тамо купује бели хлеб, и мало ко у тој количини.“ Закључак о употреби хљеба који износи Шапоња требало би запамтити: док просјечан Нијемац поједе годишње 20 кг хљеба, Србину је потребно барем 120 кг. Добро је то знати прије него што нам затреба нутрициониста!

Сајам књига у Шаржи, која с Дубаијем чини цјелину, остаје запамћен по много чему а куриозитет је што доручку прије отварања присуствује и владар те земље док ће гала вечеру приредити његова ћерка. Шапоња истиче да је владар „посвећеник књиге“. На другом мјесту писац ове књиге ће се упитати: „Зашто наша држава не поштује писце... Зна ли у њој ико када не буде ни писца ни језика, да неће бити ни државе.“

Има много појединости које ће заинтриговати читаочеву пажњу. „Разни људи, разне ћуди“ каже се па тако сазнајемо да

у Буенос Ајресу на гробљу Риколета постоје „улице, куће, палате, углавном, прави мали град који предочава једну историју Аргентине. Љубитељи гробаља могу скоро да забораве на *Пер Лашез*, ово је најозбиљније гробље на овом континенту“

Али на том гробљу постоји и нешто што је у духу латиноамеричких фантазмагорија јер „гробнице се чак повремено и скупо изнајмљују за сахране онима који имају пара и потребе за лажним угледом. Након што обаве сахрану и помен, покојника однесу на друго гробље.“

Или читалац књиге не заборавља податак да је аеродром у Кочију, граду у Индији, „једини аеродром на свету који се у потпуности покреће на сунце“. На том аеродрому, који је на нивоу најбољих свјетских, изузетно љубазна службена лица овјеравају мејлом наручену и плаћену визу, али „успут су, најсавременијом технологијом визирали и очно дно и шаре прстију. Тек да с види колико су дубоко загазили у ИТ револуцију.“ А то се дешава „у Керали, *Божјој личној земљи*, најразвијенијој држави са најобразованијим становништвом у целој Индији“.

Много сазна читалац ове Шапоњине књиге, али она не би била потпуна кад не би дочаравала и наше предјеле. Овај путопис почиње поглављем: *На џишу, а код куће* и описује Нови Сад, управо након пишевог повратка из Београда гдје је, заједно са писцем Владимиром Пишталом, присуствовао промоцији његовог романа *Миленијум у Београду*.

Након тога слиједи путовање у Будимпешту, па поновно враћање у Нови Сад и потом у Суботицу гдје на Економском факултету присуствује скупу, на коме је уводничар, сада већ покојни, Драшко Ређеп.

Иза тога Шапоња лети у Буенос Ајрес, затим Истанбул, а онда у Гетеборг у Шведској на Сајам књига. На исту сајамску свечаност одлетјеће затим у Франкфурт, на коме сваке године учествују и наши издавачи. „Улазак у сајам је улазак у вештачки рај. Бескрај светова светлуца кроз књиге“, пише Шапоња. На сајмовима се сусреће са многобројним писцима, пријатељима и познаницима. Али са жаљењем констатује да је на Франкфурском сајму наш штанд „убедљиво најнеинвентивнији, најстаромоднији, најбесмисленији...“

Након тога Шапоња лети у Шаршу, у Емирате, у којима почетком новембра сунце јако пече. Писац има утисак да је педесет степени Целзијуса. Потом описује Брисел, Јерусалим, Кочи у Индији.

Долазимо до Шапоњиног дводневног боравка на Косову; у Зубин Потоку а затим Пећи, Пећкој патријаршији и Високим Дечанима. Пролазак кроз град Пећ у писцу изазива тугу јер од око 20 хиљада Срба који су ту некад живјели, „њих у Пећи више нема“.

Боравећи са групом књижевника у Пећкој патријаршији сјећали су се писца Данила Николића који је био родом из тих крајева. „У игри светала са моћним и углавном очуваним фрескама“ је и ћивот Данила II, познатог архиепископа и писца.

Манастир Високи Дечани чувају страни војници. „Већ на путу ка манастиру су бројне противтенковске запрехе, а затим срећемо аустријски војни транспортер и борна кола, окружена војницима наоружаним као да се спремају да снимају сцене из *Рајшова звезда*.“ Шапоња истиче да су Високи Дечани „најраскошнији, најчувенији и најочуванији српски манастир“ и спомине градитеља тог здања мајстора Вита из Котора. Шапоња је одушевљен овим манастиром: „А у унутрашњости, невероватна количина фресака. Дубина, монументалност и свеобухватност. Утисци немогући да се ставе у сат времена боравка... ово је црква попут енциклопедије“.

Човјек широких видика, интелектуалне зрелости и истанчане сензибилности, (за себе каже да најбоље пише у гужви аеродрома) Шапоња нам предочава запажања са својих путовања као „лектуру“ која се чита у једном даху и која замајава читаоца тако да се пита је ли то стварност или фикција, реалност или бајка. Тиме ово дјело постаје више од путописа и преноси нас до наше имагинације која би да се надовеже на њега.

Ненад Шапоња је писац који лагано, али самоувјерено улази у наш књижевни простор. Подржан је од читалаца, али и књижевне критике. Већ прва књига *Ђоконда* (1990) била је награђена *Бранковом наградом*, тада најзначајнијом југословенском наградом за младе пјеснике. *Просвећину награду* за књигу године Шапоња је добио за *Бедекер сумње* (1997), а за најбољу критику награђен је наградом *Милан Бојдановић* (1998). За књигу *Изледам, дакле нисам* (2017) добио је награду *Мирослав Анђић*.

Надамо се да ће и ова, најновија књига Ненада Шапоње добити неко значајно признање, јер по својим квалитетима то заслужује.

Мирослав Радовановић

ПУТОВАЊЕ У СЕБЕ

(Томислав Мијовић: И ПУТ И ПУТНИК, Терција, Бор 2018)

У збирци песама „И пут и путник” Томислав Мијовић се стално враћа себи и у основи не тежи неком апсолутном сазнању и транспарентности појава, већ жели да овлада властитим моћима и фиксира свој положај унутар свеопште измењености света и ствари. Подударност између реалности и свести, објективних околности и субјективног одређења даје Мијовићу аутентичност која зависи од свесног прихватања властитих граница, али и степена везаности за несталност поретка људских творевина. Ми-

јовић певањем продире у суштинске егзистенцијалне вредноте интимности и самосазнања виђене у светлу релевантности људске природе. У песничком напору садржано је испољавање човековог лика, људских реакција на сво богатство досегнутих и проживљених духовних перспектива које су настале у суочењу са властитом природом и продором у унутрашње просторе живота. Својом поезијом Мијовић је упућен да у властитом пољу могућег тражи мерила вредносног расуђивања:

*Од када су ми родитељи умрли
И моје љусле су занемеле
А ја заокуљен изазовним
Новошаријама своја гоба
Нисам научио да свирам
На љуслама*

*Сада као украс и грађа усјомена
Висе без сјруна
На зиду моје собе*

Али када се у њих заїледам
 У мени заїуде сїруне
 Гусала које дуїо нисам чуо
 И муклим звуком
 Пробуде и узбуде душу
 И ѓризову сузу
 И мучну дубоку шуїу
 Из које јекне
 'Неїко бјеше Сїрахинићу бане...'

(Гусле)

У овом случају продорност песничког духа постигла је циљ егзистенцијално етичке природе. Интимно уверење и емоција допринеле су конструктивизму идеје.

Мијовић у својој збирци песама „И пут и путник” не инсистира на дубоким кризама које су потресле његову епоху, не истиче у први план верске и политичке сукобе од којих сваки има дубоке трагове у духовном и политичком животу, већ трага за одредницама човековог бића, његовим реакцијама. Мијовића заокупља непосредност човекових реакција. Човек је спреман да свему да „карневалску димензију“ и у томе треба видети особеност његове чудесне поетике која инсистира на комплексности људске природе, на аутономном постојању бића и ствари, њиховој несводљивости на заједничке одреднице. Појаве и ствари за људска бића носе мерила своје посебности и несводљивости на заједничку логику. Уверење о многообразности бића је у темељу Мијовићеве поетике, суштина ствари је у томе да их човек доживљава у непосредној датости њихове емпирије. Човек је у свој бити јединствен, разноврстан, непоновљив и неухватљив, а његов мисаони систем задивљујуће неочекиван:

Мој ѓријашељ боем
 Познаї ѓо необичним
 И духовиїтим исїадима
 Уђе наравно ѓриїиїшу кафану
 Њеїов груїар у кафанским седељкама
 Некадашњи ѓарїиїзански борац,
 И робијаш на Голом ошоку
 Позове га за свој сїо
 Где је седео са своїм грушївом
 Али му се он їласно
 Да сви чују обрецну

- Нећу више да те видим
 - Шта ти је - изненади се овај
 - Како шта ми је
 Овамо некакви комунисти
 А све би да прирадише
 Све вам је мало
 Ја на то море не могу да одем
 Ни да га видим
 А ти две године на мору
 Све ти је мало
 Онда шобоже љуштиш
 Седе за други сто
 И наручи тиће

(Све вам је мало)

Да би се човеков живот усагласио са хуманим захтевима бића и његовим интимним хтењима неопходно је продрети у своју непоновљиву индивидуалност, тражити у себи просторе за нешто друго, неуобичајено, духовно супериорно што се не уклапа у статус мерила већине. Сви кругови почињу из центра самог бића и обухватају оне просторе испољавања у којима мисао није спутана аутоматизмом појавног света, већ промишљена и надграђена посебношћу, апологијом разума и апсолутом субјективитета. Мијовић у својој поезици превазилази историјско зло захваљујући расуђивању, разноврсношћу схватања које сарказмом надвладава историјску глупост, плиткоумност брозоморе и њених малоумних следбеника:

У време свакодневних
 Предлога и айела у шампи
 Да се нашем доживотном председнику
 Додели и трећи орден народној хероја
 Мој пријатељ наравно пријиди
 Уђе у прејуну кафану
 И с враћа викне из свег гласа
 - Какав сте ви народ
 Настаде шајац, а он настави
 - Само нешто да не даше
 Човек заслужио
 И трећи орден народној хероја
 А ви да не даше га да не даше
 Нећу више да пријидам
 Таквом народу

*Сви јосџи у кафани оборише ѓлаве
И настјавише своје разјоворе
Правећи се нишџа нису чули.*

(Ружење народа)

Оно што карактерише Мијовићеву збирку поезије „И пут и путник“ је да песнички субјект не доживљава своју људску драму у зависности од вањских фактора, стицаја њихових околности, утицаја природног поретка, већ у суочењу са дубинама властитог бића. Тај поларитет бића и света могао би прерасти у осећање апсурда, трајну ознаку људске ситуације, али то се не догађа. Човекова властита пројекција света и његових феномена постаје основа која обележава човека. Изузетност људске индивидуалности и њена сводљивост на друштвене принципе постаје исходиште поетике. Мијовић тежи да људску јединку из сплета друштвених и рационалних решења, готових модела изведе истичући диференцираност животних ситуација и несводљивост индивидуалног бића на нешто унапред одређено и дато:

*Из ојрађеној и ојађен
Тражећи јеси ли и где си
Да се поштражиш и пронађеш
Будан сан ће те свуд јовесџи*

*Ниодкој схваћен и јрихваћен
Дозваћеш себе дозиваној
И узлејешџи окрилаћен
Из своја свејџа зазиданој*

(И пут и путник)

Људско биће не може се ограничити у слободном испољавању својих жеља, снова, стремљења. Самоспознајом откривају се тајне људске природе, њене потребе. У томе Мијовићево певање досеже највиши степен, заправо његова поезија тежи да продре у унутрашње просторе властитог бића, он жели да условности живота помири са природом свог људског бића. У збирци песама „И пут и путник“ песник не редукује људске могућности, не лишава их њиховог суштинског обележја, истиче меру аутентичног бивања и истинског испољавања.

У простору имагинације Мијовић призива успомене и снове градећи паралелни свет, наглашавајући да тајна тог механизма није у призваним бићима и стварима него у нама. У песничком сновиђењу израстају облици који буде емоције, јављају се у својој изворној чистоти. Сећања и снови, тако присутни у његовој поетици, стварају илузију о трајности минулог, о накнадном интегрисању онога што је неумитно прошло у круг доживљајног искуства. Давно ишчезли свет бића и ствари добија изглед „наше реалности“ у којој све што је неповратно nestало зрачи новим, надграђеним суштинама. Мијовић зида грађевину химеричних облика између чина прошлости и надграђеног деловања у садашњем тренутку:

*Све што гледаш блиско ти је
А нема те ти ту ниси
Све је као у сну неком
И то јушо јушрос ти си*

*Или је то само њесма
Присећања давних дана
Пре одласка без њоврашка
О том јушоу најисана*

(После твог одласка)

Тако се песник опире неминовности збиље, оживљавајући успомене он трага за оном духовном супстанцом која му помаже да „не потоне“. Ишчезла, драга бића претворена су у одјек, у неутуђиво богатство које недвосмислено сведочи о дубини оних вредности које прате људе и збивања без обзира на тренутак догађања. Песникова неспутана чежња, из мрака давно потонулог, извлачи вредности истинског људског садржаја. Искуство и свест су се дубоко прожели у Мијовићевом певању дајући човековом интимном доживљају света широке могућности. Интимни завичај бића код песника обликовао је визију која је примарна и доминантна – ствари и бића живе и после њиховог физичког ишчезнућа:

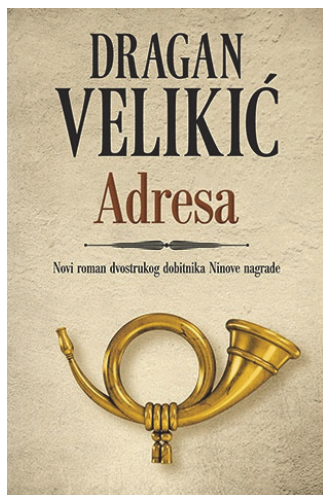
*Ошарио завејаван и завејан сећањима
Сам сећање сав сећање
Дан ти и сан од сећања
А на њуш би у њределе којих нема
Завејане заборавом*

(Ти би на пут)

Гордана Влаховић

ОВАЈ ГРАД ЗАУВЕК ЋЕ ТЕ ПРАТИТИ

(Драган Великић: АДРЕСА, Лаџуна, Београд 2019)

За мото свог новог романа *Адреса* Драган Великић узима речи Константина Кавафија: „Увек ћеш у овај град стизати. Да некуд другде одеш – не надај се – нема за тебе брода, нема пута. Као што си свој живот овде проћердао, у овом тако малом кућу, страшио си га и на целој кугли земаљској.“

Главни лик Великићевог романа, Владан Тодоровић, у годинама је кад пресабира протраћени (чини му се) живот, кад су иза њега године неповратне и непоправљиве несигурности као трајног стања, и чињене више по туђим него по сопственим хтењима. Незанимљив посао документаристе у Музеју поште, породични и брачни дебакл, прећутани тренуци породичне биографије, у којој тајна остаје и даље полутајна, чине да схвати колико су заблуде моћне а назнаке преласка из средњег доба у последњу етапу пута – старост, тешко прихватљива. Тражећи кроз друге свој пут, бежећи у свет књига и биографије знаних му писаца, не може да заустави живот који не стаје и ту тешко да помажу ни Љермонтовљев *Јунак нашеј доба*, нити полузаборављени Ђипико, ни кофери Милована Ђиласа, а ни стихови сиромашних и скрајнутих песника. Дуго Владан види себе у туђим животима уз стално питање има ли после педесете правог пута. Више од четврт века путује кроз животе писаца, те читалац сазнаје што имагинативно што реско стварносно о муци заборављених, о сиротињи Риста Ратковића, о поратним невољама Боре Станковића, о конфорном животу Марка Ристића у бањској вили Живадиновић док му истомишљеници гину у партизанима, о трагичном крају Веселина Чајкановића.

Великићев јунак све време кореспондира са градом у коме је. „На великој мапи Београда учртвава црне тачке његове

пређутане историје“, од Сингидунума до егзекуција Осме црногорске бригаде 1945, залазећи и у време садашње које види као загађеност простора, као земљу хидру, водену змију са више глава.

Великић се кроз размишљања свога јунака бави проблемом зла, које по њему не јењава, само се преноси из јуче у данас а „свака нова власт остављала је талог који се мешао са новонасталим“. (Проблем зла вечита је тема, утолико присутнија што је филозофија нечињења израженија. Код Борислава Пекића у *Беснилу* зло је неуништиво, узмакне па се опет појави у неком облику. Питање једног од ликова Пекићевих, Хамилтона је може ли човек савладати зло у себи? У роману *Кућа сећања и заборав* Филипа Давида чита се реченица: „Зло постоји тек кад добије лице. У логорима су видели зло које је добило лице: гестаповци“). Лице је у човеку, човек је носилац зла, зло не мирује, само му се облик не дефинише коначношћу.

О облицима зла у времену нашем зна доста и други упечатљив лик романа, госпођа Гита, настојница зграде у којој станује Владан, жена скривене биографије и дубоке промашености. Она види све, чује све, зна доста. Говори о бившим лицајцима, рекеташима београдским, набилданим типовима који се усељавају, проширују, вршљају по животима и улицама београдским. Промене у граду мењају његово лице и од Србије се прави највећа праоница новца у Европи.

Шта ће смакнути филтер између Владана и спољњег света, а проредити обилазак гробља на коме је владао мир? Појава Виде, нове љубави у изгледу. И рече Кавафи: „Ал' не, другу земљу, друго море ти пронаћи нећеш. Овај град ће заувек те пратити...“ Град националног поноса и растакања морала, град задовољавања малим стварима, и живот у њему протраћен или испуњен, али нераскидиво везан за наше јунаке, макар уз путовање у једном смеру, и насупрот страшним силама обрушеним на Београд, споља и изнутра.

Драган Великић смело, критички, на моменте духовито и иронично, комбиновањем имагинације и стварности, пише књигу у којој читалац препознаје себе. И причу о Београду, препознаје, забринуто, великом неизвесношћу притиснут.

Димитрије Јовановић

АГОРА РЕФИКА МАРТИНОВИЋА

(Рефик Мартиновић: АГОРА, Галаксијанис, Ниш 2019)

Сунце је у шеби
и кад је шама
и кад киша пада
и си мој вјечни тријех
дивља као корак антилопе
и ишомом као ријеч њесника
који сшално сања
да је бијели речни камен
који се ваља брзацима
све док има њега и ријеке.

Наведени стихови мени су засвирали музику песника са Агоре, која се не може а не чути, која остаје ономе ко ју је чуо да је слуша упркос буке земаљских збивања. Танана филозофска душа која предивну музику са Агоре свира поникла је из саме дубине оног дела филозофског океана у којем благују филозофи песничке душе. Ако сунце у њему јесте и када је тама, а душа каже његова да је сунце засветлело у њој, оној у којој и његово сунце светли, тада те две светлости на тананим нитима живота најлепшу музику свирају. У храму љубави, а песме у овом делу збирке једине су песме које овом филозофу до ушију допиру, не да би га растужиле, напротив, да би тугу одагнале, вече у дан претвориле. Филозоф не заборавља, песник у овом филозофу тражи да ноћ донесе мирис тела оне која на Агори најлепшу музику, у души његовој, собом њему доноси. Док је те музике и мириса које му она коју воли доноси, до тада ће се и бели камен у коме душа живот болује обликовати брзацима који га ка увиру ваљају. Филозоф у песнику свестан је да ће та иста срећа која му је топлину њених руку доносила, доносила и „најљепше поруке“, да ће једног дана рећи збогом и да ће све постати јуче. Јер док песник тугом стихове улепшава, филозоф се боји буђења,

повратка у јаву јер ће срећа поломити „гране чекања“ и кораци ће постати празни јер више не воде тамо где би душа: „али ми све мирише/ На твоју близину.“

Тако песник сновима тужним теши филозофа који је комад сунца украо да би га њој поклониио. Јер, песничка је то моћ да пустош живота брише, и да у сенкама „бијеле изворе страсти“ тражи. На то филозоф ће: „Сјећаш ли се/ наших дана/ наслоњених на агору/ на којој смо сањали вјечност...“

И песник и филозоф „у соби у којој зидови ћуте.“ Осетити самоћу у којој филозоф неће „постављати питања“, нити песник давати одговоре.

Тако филозоф – песник о љубави говори а да песмама борба филозофа са песником не засмета, напротив да им дâ оно што је најлепше и код песника и код филозофа. Због тога су, како се мени причинило, стихови у овом делу књиге и најлепши.

Посвете су од песника испеване, а промишљао их је филозоф, да би се међу песмама издвојила посвета Мајци. По лепоти мисли и начину казивања ова песма се издваја, не само у овом тематском кругу већ и у целокупној збирци. Наравно да то није случајно, јер култ мајке, нежно мајчинство и узвишено материнство у нашем народу неизворни су извор љубави и инспирације. Од народне поезије, па до данас песма о мајци била је најближа славујевом певању. Због тога наводим најлепше стихове целе ове збирке:

*Пролазе ѿгине и
дани без тебе
а ти без ласа
ходаш сшаром кућом
и нашом авлијом
која још мирише
на твоје шрапове
које само мајка
умије да остави.*

А стихови који се у овој песми понављају, иако смо их и ми, сви ми својим мајкама устрајно понављали, мајку издвајајући међу свим другима и као љубав и као мисао, најлепши су стихови у свим нашим песмама о мајци, и није их, пишући о мајци ни овај песник могао изоставити, а тај стих гласи: „Мајчице моја“. Па смо сигурни читајући стихове: „да ме угријеш/ топлим ријечима/ твоје мекане душе/ Мајчице моја.“,

да они припадају оном најлепшем и у филозофу и у песнику.

Трећи тематски круг не може се сматрати једном целином већ групом разноврсних тематских промишљања и доживљавања. У већини стихова песник је заплакао, или бар зажалио за оним што је било а није прошло, већ је уништено, што небригом што осорношћу људи и времена које су ти људи уприличили. Тако су се овде у творцу ове збирке поново сагласили песник и филозоф. Док песник жали за лепотом у људима, коју замењују људи са „лакованим ципелама“, они са „спакованим сновима“, а одлазе

у земљу Германа и Келџа

їде их чекају

саксонске јаме

їуне бейона

ївожђа и зноја

.....

Док им вјешрови

Бришу

Завичајне шраїове.

Филозоф то исто доказује Диогеновим фењером који ни до данас није утрнут. Диоген још трага за човеком лепоте и доброте, за оним који неће „цијелога живота/ сједети у кавезу...“

Безнађе у којем песник живи, али и ништавило које назире, не поништавају у песнику оно лепо и добро, али то се већ догодило, не само у њему већ и око њега и други су могли доћи и до лепоте и до доброте. Сада, песник слути, то се више не може догодити нима који долазе, јер су лепота и доброта сахрањене. Боји се наш песник да се никада више повратити неће. Све то песник тихом сетом потврђује стиховима, музиком њиховом и лепотом. Јер, у њему још зрачи лепота која је за будуће изгубљена, још увек из њега, иако огорчена, доброта зна проговорити: „а нама оставише/ лепоту и тугу.“

Тако „над забринутом ријеком“ песник тужни испраћа Хераклитове воде у којима се бар некада давно, капима њеним обрадовао, а које је и филозоф приметио и до дана данашњег тумачи их.

Дајана Лазаревић

ЉУБАВ КАО ПОКРЕТАЧ, СМИСАО И ЛЕК

(ОД ПУШКИНА ДО КАПУСТИНА, песме одабрао и с руског језика превео Анђелко Заблаћански, *Српска књија М*, Рума 2019)

Песма руског песника-класика Александра Сергејевича Пушкина (1799–1837) „Волео сам Вас“ вероватно је најпревођенији и најпознатији пример из руске књижевности, на којој су се многи преводиоци-почетници, али и они искусни, окушали. Управо од те песме приређивач и преводилац збирке „Од Пушкина до Капустина“ Анђелко Заблаћански уводи нас у свет поезије, у којој је љубав главни покретач човека, смисао његовог постојања и лек за сваку (духовну и физичку) болест.

Збирка није тематски одређена, па ћемо извести слободан закључак да је она споменик љубави уопште – према супротном полу, отаџбини, пријатељима, породици, животу, Господу.

Осврнућемо се на садржај збирке. Поред поменутог Пушкина, у овој збирци срећу се многа позната имена: Фјодор Тјутчев, Дмитриј Веневитинов, Михаил Љермонтов, Дмитриј Мерешковски, Иван Буњин, Ана Ахматова, Борис Пастернак, Марина Цветајева, Сергеј Јесењин, Владимир Агатов, Олга Бергољц, Јосиф Бродски, Николај Цветков, Владимир Веров, Александар Бриков, Владимир Бабошин, Ирина Михашина, Маријана Соломко и Евгеније Капустин.

Што се тиче поменутог избора поезије, рекли бисмо да је неравномерна заступљеност аутора у збирци – од већине песника узето је 2-3 песме, док је од последња два набројана (савремена) аутора узето много више песама. Наиме, то свакако не можемо да гледамо по аспекту њиховог значаја у књи-

жевности, већ искључиво прегледа књижевности – по пар пе-сама оних познатих, класичних, а онда, очекивано, представ-љање нових, наших савременика „на велика врата“. То, на свој начин, потврђује и преводилац збирке, који наводи своје поз-нанство и сарадњу са руским песницима В. Бабошином, М. Соломко и Е. Капустиним, који су га, суптилно, и инспири-сали на овакав подухват.

Упркос свом (шароликом) садржају, за ову збирку, сва-како, не можемо да назовемо антологијом. И сам преводилац наводи да збирка „нема антологијске претензије“, али ваљало би додати да би ови материјали могли да послуже као део неке будуће антологије руске поезије, са новим (савременијим) препевима класика и предлога поезије млађих генерација.

Што се тиче квалитета самих превода – песме су пажљиво препеване, води се рачун о ритму, рими, лепоти изражајних средстава. Преводилац А. Заблаћански је прилично озбиљно приступио овом преводилачком подухвату, а како је и сам стваралац (песник-аутор седам збирки поезије), први човек Удружења поетских стваралаца, уредник часописа „Суштина поетике“ и неколико портала посвећених књижевности, то искуство му је било од непроцењивог (и пресудног) значаја да створи утисак природности и лакоће језика и израза у својим преводима.

Зашто би сваки љубитељ поезије требало да чита ову књигу, врло су једноставни разлози. Књига овлаш показује ле-поту руске поезије, најпознатије песнике-класике, упознаје са неколико савремених песника и лепо је испевана. Ова збирка је ода љубави, као најсветлијем људском осећању и незаоби-лазној мети песника од памтивека. Једна је од лепих бисера српско-руских књижевних веза и могу да је читају сви – уче-ници и студенти, истраживачи књижевности и проучаваоци поменутих књижевних веза.

Верујемо да ће ова књига пронаћи своје место у библио-текама и завредети читалачку пажњу, а, свакако, никога неће разочарати. Истинске љубитеље поетске (и руске!) речи опчи-ниће својом топлином, дајући снагу за вечитом потрагом за оним најплеменитијим у нама – осећањем, због којег се жи-вело и умирало, због којег су читаве државе ратовале – за љу-бављу.

A large, stylized graphic of an eye, rendered in shades of gray. The eye is looking towards the right. The word "Запажања" is written in a bold, black, serif font across the center of the eye's iris.

Запажања

Бабкен Симоњан

СРПСКИ ПАСОШ

Путник из далеке хришћанске земље, доброћудне нарави, смислених поступака и часних намера, почетком деведесетих година прошлог века одлучио је да се настани у Београду и повеже своју судбину са српским народом. Многи који су га познавали, сматрали да је дубоко заљубљен у Србију и Србе и то га је вукло да део свог живота проведе у овој балканској земљи. Волео је да слуша српске патриотске и лирске песме, често су га позивали на славе, националне и црквене празнике. Говорило се такође да је велики љубитељ српске кухиње...

Само толико сам знао о њему. Касније сам га лично упознао и не претпостављајући да ћемо постати добри пријатељи.

А онда се све променило у свету! Ова древна и крхка планета, која је већ доживела толико ратова, разарања и ужаса, поново се нашла на ивици сукоба и крварења. Етничко непријатељство и мржња поново су показали своје зло лице. У срцу Балкана, у Југославији, која није била залечила старе крваве ране из Другог светског рата, почела су нова превирања. Сваког дана растуће супротстављање обухватало је нове територије, што је касније довело до великих разарања и убијања. Спаљене и уништене мирне куће и села. У потрази за новим домовима, многи су, нажалост, напуштали своја огњишта...

Срце путника из далеке хришћанске земље је крварило због свега што се догађало. Он је пажљиво пратио сву суровост рата чије жртве су постали невини и беспомоћни људи. Путник је одлучио да не напусти Београд. Земља се нашла у тешкој економској кризи. Дан за даном, све скупља храна није била приступачна свима. Из сата у сат национална валута динар је девалвирала. А људи, ослањајући се на Свевишњег, с вером и надом очекивали су да ће ипак засветлукати пламичак спасења.

У редовима за намирнице често сам примећивао тог скромног и на први поглед привлачног путника. Он је делио

са Србима свој хлеб насушни, делио сву горчину и бол које им је донео рат. И његово срце је патило све више и више због свега што се догађало.

– Рат је у земљи, многи су присиљени да напусте земљу, а ти си дошао овамо и остао, – једном сам се обратио путнику, – шта те је довело у Србију?

– Не желим да оставим Србе саме, – рече одлучно, – желим да их подржим у овом за њих судбоносном часу, сад када се, због геополитичких потреса, Југославија претворила у ратиште и пламти у ватри. Не могу да гледам како се распада ова дивна земља, камоли да будем равнодушан.

Најежио сам се. Неко неописиво осећање свег ме је обухватило. Био сам занемео од његових речи. Напустивши своју предивну и сунчану земљу дошао је у балкански свет да би био уз Србе и подржао их. Дошао да изрази свој гнев и огорчење према неправедном свету и бездушном човечанству.

Ћутећи, покушавао сам да га разумем и да схватим дубину његове мисли, али можда је за то требало да прође време? Путник је био миран и суздржан, одлучан и достојанствен, али у исто време поносан и несаломив. Његове одлуке су биле чврсте и коначне. Када је било потребно да се буну, он није штедио своју праведну и оштру реч. Постало ми је јасно да ништа није могло да га сломи, а још више да уплаши – ни деструктивна политика светских моћника који владају планетом, ни фијук и тутњава оружја, нити подмукли ударци издајничког непријатеља.

– Спремам се на ратишта да бих сопственим очима видио борбе и тиме изразио своју солидарност са Србима, – рекао је једном путник. – Ја, као савременик и сведок балканске трагедије, обелоданићу истину овом свету окамењеног срца и будућим нараштајима...

– Не саветујем да идеш на ратиште где грме гранате и пушке, – рекао сам му с нескривеним немиром, – свашта може да се деси.

– Немам шта да изгубим и чега да се плашим, пријатељу, – рече ми путник смирено и одлучно, – не једном сам се суочавао са смрћу, смрт ме никад није застрашила у животу. Када сам се већ одлучио, нема друге него да идем! Једном сам дошао у свет, морам да будем спреман и да га једном напустим. Нека буде, шта буде!...

Такав је био путник – поносан и несаломив, победнички расположен. Често сам разговарао с њим и схватио да за њега постоји нешто што је много драгоцене чак од личног живота – отаџбина. Био је поносан што припада великом и јуначком

народу, што може поносито да гледа на људе и свет отворених очију. Касније сам сазнао да су га сви људи њему блиски такође саветовали да одустане од намере да иде на ратишта. Али су сви ти покушаји упозорења били узалудни!...

Након тога више га нисам видео. Био сам забринут. Често сам мислио на свог пријатеља-путника, размишљао да није случајно постао жртва негде у непрекидним артиљеријским нападима, тутњавама и звиждуцима пушчаних метака? Молио сам се за њега да га сачува Господња рука.

И тако, 19. децембра 1991. године, на Никољдан, у медијима се појавила кратка вест да је са неким високим војним лицима путник кренуо у Републику Српску Крајину, ради учешћа на прославама самоопредељења овог српског краја и проглашења за републику. Касније сам сазнао да је путник такође обишао Републику Српску, био и у разореном и прегаженом Вуковару, у другим местима озбиљно погођеним ратним вихором, подручјима насељеним Србима.

Године су пролазиле. Више нисам имао прилике да виђам путника, нити да дођем до било каквих вести о њему. Можда се вратио у своју горштакчу земљу, помислио сам, или можда... Не, не, ма ништа му се није могло десити, он је снажан, човек јаке воље, мислио сам са нескривеним болом у срцу. Иако Свевишњи управо искушава јаке и несаломиве, који носе у себи борбени дух. Подсећала ме је чувена реченица из Новог Завета: „Онај који издржи до краја биће спасен“ (Матеј, поглавље 24).

Умео је да ћути, да издржи и трпи. И да прашта...

Крвави рат у срцу Балкана се настављао. Током демонстрација у Београду, опет сам почео да га виђам заједно са протестантима против неправедног света према Србима. Суочавајући се са ратом као да је бацио рукавицу глувој и немој међународној заједници, желећи тиме да изрази свој протест и љутњу. Свуда је био наочит и омиљен, свуда се одликовао својим достојанством и моралним принципима. А Срби су високо ценили његову реч и поштовали га.

Једном сам га случајно приметити поред киоска београдске „Политике“. Нисам могао да верујем својим очима. „Да ли је то стварно он?“ – питао сам се. На тренутак ми се чинило да грешим, али грешке није било. Био је то он, тај топли и енергични човек, путник, са новинама и часописима у руци. Мојој радости није било краја. Пришао сам му. Од узбуђења загрлили смо се. За нас обојицу тај сусрет био је велико изненађење.

– Хајдемо на кафу, брате, – предложио сам.

– Ретко пијем кафу, по старој навици Срби ме зову на шљивовицу, – наставља путник.

– Нема проблема, онда те водим у кафану да те частим шљивовицом, – рекох без колебања.

–Журим пријатељу, морам под хитно у полицију, поднео сам захтев за српско држављанство, – рече ми путник, – обећали су ми да ће решити питање у што могућем краћем року. Биће још прилике да се иде на шљивовицу.

Нисам се противио, схвативши да има посла преко главе, поготово у овом кризном и судбоносном часу за Србе.

Године су и даље скоро неприметно пролазиле. Путник је опет нестао из мог видика. Све време сам га тражио, пред мојим очима је васкрсавао његов доброћудан и светли поглед. Преко мојих познаника увек сам се распитивао за њега са жељом да га поново сретнем и с њим проћаскам.

Криза на Косову још више се продубљивала, а Косово је постало буре барута за Балкан, отварајући ново жариште. Очекивао се још један крвави сукоб у срцу Србије. Албански екстремисти по сваку цену желели да одузму Косово – колевку српске средњовековне државности, душу и симбол постојања Срба. Запад је, нажалост, био склон неправедном решењу независности Косова и подржавао албанске екстремисте. За Србе, то су били неописиво тешки и трагични дани. На Косову су српско-албански сукоби узимали велики мах.

Тих дана поново се појавио мој омиљени и предраги пријатељ-путник, који више није био за Србе човек са стране, већ духовно блиски брат. Живео је у једном од централних квартава Београда и наши су се путеви с времена на време укрштавали.

Опет смо се срели код киоска поред београдске „Политике“. Да ли је то била случајност, да се виђамо баш код истог киоска? Не, нема ту случајности, све се одвија по Божијој вољи. Управо Господ све нас усмерава и прати својим светлом, помажући нам да остваримо наше искрене и неиспуњене жеље...

– Па, пријатељу мој, хајдемо на шљивовицу, надам се да сад нећеш одбити, – обратио сам му се.

– Наравно да нећу, – одговорио је.

Седимо у једном од познатих и пријатних београдских кафића, разговарамо о свакодневним бригама и пословима, а највише о Косовској кризи, која је из дана у дан узимала све веће размере, испуњавајући горчином и болом срце српског народа.

– Реци ми, молим те, има ли нешто у вези са држављанством, – питао сам га.

– За сад ништа, пријатељу, – са уздахом и очајањем одговорио путник, – па шта да ти кажем, можда ће бити, али још увек нема одговора из полиције...

– Али обећано ти је држављанство у најкраћем року, – подсетио сам.

– Па јесте, али још увек све је неизвесно, – рече ми путник. – Сада је најактуелније Косовско питање. По сваку цену треба сачувати свету српску колевку.

Његове речи су ме шокирале. Прошло је много година, али српске власти нису му одговориле у вези са држављанством. За њега, међутим, Косовско питање је било најважније, и чинило ми се да је потпуно заборавио и није желео да говори о држављанству.

– Па, ако не буду дали држављанство, не морају, то није нека брига, – рече путник, пијући шљивовицу малим гутљажима, – не тражим нешто велико, само један српски пасош, не треба ми ништа друго.

– Добићеш, сигурно, пријатељу, – охрабрујући рекао сам путнику, – ти си то апсолутно заслужио.

– Овде имам сународнике, и они још увек нису добили држављанство, – наставио је путник, – пре неколико дана поново сам свратио у полицију, рекли су да ће све бити у реду али морам још мало да сачекам...

– Чуо сам да се спремаш на Косово, – питао сам путника, покушавајући да га одвучем од још увек нерешеног питања држављанства.

– На Косову сам био неколико пута, али опет идем тамо, – рече ми путник, настављајући да пије остатак шљивовице. – Чувајте Косово, ако га изгубите дуго ћете чекати на његов повратак.

Путникова узнемирена душа је бунтовала против бездушног и неправедног света. У његовим очима блистале су велике капи суза. Његово узбуђење је прешло и на мене.

– Реци им да нам донесу још по једну чашу шљивовице, – обратио ми се путник.

– Сад, одмах, – рекао сам, позивајући конобара у кафићу.

Не прође пар минута, пришао нам је млади конобар са две чаше шљивовице у руци. Путник је са захвалношћу узео другу чашу пића. Ко зна, можда се у том тренутку мислима враћао у Републику Српску Крајину, Републику Српску – Брчко, Босански Брод, Бањалуку, Козарац, Сански Мост, Кључ, Јајце, такође у изрешетани и спаљени Вуковар. Можда

су се пред његовим очима појављивали разорени српски градови и села, језиви призори рата чији је сведок био и он пре више година.

Испивши другу чашу шљивовице до дна, путник је рекао:

– Да, заиста, ово је љуто и моћно пиће и подсећа на несаломиви дух овог народа.

У тренутку сам заћутао. Путник је био дубоко у својим мислима и опијен шљивовицом, величао је славу познатог српског пића.

– Хајдемо до Калемегдана, – предложио сам, – мало ћемо се опустити, смирити и заборавити на наше свакодневне бриге и горчину живота.

Чувени београдски парк као да је био овијен велом таме. Само слатко певање птица је нарушавало мир. Небо је било безоблачно и плаво. Путник је ћутао. Поглед му је био уперен на споменик „Победнику“ који се уздиже у парку, челична мушка фигура држи у једној руци мач налик крсту, док је у другој – голуб, оличење мира. Ко зна о чему је размишљао, док је гледао на споменик?

– Каква импресивна скулптура, – рече ми путник, – мач спасења и голуб мира. Заиста, без моћи мача, голуб не може мирно да лебди. Али било са мачем или ватром, Срби ће брзо или у будућности победити. Срби су јуначки народ. А ја сам уз њих, будите сигурни у то!

Неколико година путник није био у својој отаџбини. Са чежњом је говорио о родном крају, о предивним пределима своје планинске земље, о рођацима који су га чекали сваки дан, а у ушима су одзвањале, раздирући му душу, мелодије, које су му уливале снагу и победнички дух.

– Тугујем за отаџбином, морам да се вратим, – чезнућиво је рекао путник, – али како да оставим Србију и драге ми Србе самим?

Срце му се гужвало од бола, али је био јак и непоколебив. Србија је пустила дубоке корене у његовој души, а срце које је куцало у грудима као да је било подељено, налик црвенкастом зрелом и распуцлом нару...

Са Калемегданског парка, од места где је у небо усмерен споменик „Победнику“ видљиве су глатке и мирне воде Саве, која је настављала свој вечни ток, тихо уносећи узбудљива размишљања путника. И како он није добио никакав одговор од српских власти и с горчином у срцу се вратио у своју земљу...

Никада нећу заборавити његов необичан и тајанствени осмех, нећу заборавити како је са жаром и љубављу говорио о

страдалничком, али борбеном српском народу, према коме је свет био толико неправедан, равнодушан и немилосрдан...

Много година касније сазнао сам да је мој омиљени и се-довласи пријатељ-путник напустио овоземаљски свет. Неве-роватна вест, као муња, потресла ме је до дна душе. Пред мо-јим очима, пуним суза, опет је васкрсавао његов лик. Горке сузе су ме гушиле, а груди су ми биле стегнуте од неописивог узбуђења. О, правдо! Да ли је заиста вредело због једног срп-ског пасоша учинити бол човеку, посвећенику, који је тако бескрајно заволео Србију и поделио сву горчину и бол Срба и био уз њих у најтежим тренуцима. Шта му је било потребно? Само пасош који је он заслужио желећи свим срцем да буде и званично део српског народа чији је душом одувек!

Својевремено је чувени швајцарски криминолог, путопи-сац Арчибалд Рајс, који је током Првог светског рата био уз Србе и подржавао их, бележио своја сазнања о њима. Касније је своје мисли и осећања преточио на странице у својој чуве-ној књизи „Чујте Срби“. Забринут и узнемирен спознајом о једном дивном народу Рајс је такође позивао тадашње српске власти да буду опрезне и да цене пријатеље српског народа.

Српске власти су такође сазнале да је путник напустио овоземаљски живот. Као знак утехе, одлучили су да му посмртно дају српско држављанство, покушавајући да овим гестом исправе своју грешку и умање бол путникове бесмртне душе... Ко зна, можда су се покајали што су га пре више го-дина оставили без жељеног одговора. Али авај, било је већ прекасно! Путник је био ступио на пут вечности и у Царству Небеском пронашао вечност и блажени мир...

Једног сунчаног пролећног дана, Срби који су дошли у путникову отаџбину, посетили су градско гробље, где он мирно почива. Донели су са собом пасош Републике Србије. Нажалост, закаснили пасош! Његов надгробни споменик био је натопљен белим каранфилима и хризантемама. Са уклеса-ног лица на споменику избијали су сјај и доброта. Он као да је гледао Србе који су му дошли у посету. У том тренутку, неки необјашњиви космички мир се спустио на његов гроб...

Срби су положили венац на надгробни споменик украшен српском тробојком. На ленти је писало: „Сјајном човеку и пријатељу, несебично оданом српском народу.“

Један од Срба лагано је пришао путниковом споменику, ставио на њега пасош и, не задржавајући сузе, рекао:

– Опрости нам, опрости, о, великодушни пријатељу. Нама ниси био ни путник, ни странац, већ брат по крви, постао си део наше судбине и био сведок балканске трагедије,

а ми, ето, нажалост, нисмо на прави начин разумели и оценили твоју мисију... Тек сада схватамо и осећамо колико је важно било твоје присуство међу нама и колико је огромна била твоја љубав према Србији и Србима. Твоје топло и одано срце је умело да прашта, па нам и сад опрости, брате, опрости...

На гробљу је завладао тајац. Пасош је лежао на надгробном споменику сам, усамљен. Само је лагани ветрић жалосно прелиставао чисте странице пасоша. Путнику, авај, није било суђено да види свој заветни Српски пасош, мада својим животом, присуством и делом сам себи је доделио српско држављанство. Ко зна, можда му уопште није ни био требан српски пасош? Био је држављанин Србије и без пасоша.

Срби са путниковог гроба узели су грумен земље да би је однели и просули по српским просторима, да би Србија добила већу снагу и васкрсла из ње, да би се из тоpline тог грумена земље истопио лед у срцима оних који нису схватили да је путник био Божји дар Србији и српском народу... Такви дарови се ретко додељују. То су божански и свети дарови које дарезљива Господња рука даје страдалничким и слободарским народима...

* * *

Многи људи ће са болом у души прочитати ову тужну причу, други ће се покајати, али су, нажалост, узалудна сва сажалења и проливане сузе. Сви честити Срби увек ће се сећати београдског путника из далеке хришћанске земље, који се претворио у јарку звезду и заувек спојио са неугасивим сазвежђима изнад његове отаџбине...

Путник је био Јерменин.

Драшко Бјелица

АКО ИМА КОМЕ

*Ти си некада био Навахо. Твоја душа је сунчана душа.
Носићу те у срцу и мислима, пријатељу*

Мудри Навахо – Фериду

Најзад, Диоген угаси онај свој фењер! Ни моћни Александар М. нити иједан тиранин, ни собарска куга не могу помрачити то унутрашње Сунце! А, то што осећа, зна и каже мудри Навахо, то зна и Лесингов мудри Натан, то знају и Тарик и Тара и амица Дин, свако дете, сваки човек који је – не стекао већ – сачувао оно што нам је рођењем даривано: добру вољу, бистар ум и чисто срце. То знају планине, пси и она бијела персијска ружа. Ако постоји добар човек онда је то Ферид Мухић! Феридова *Молишва* је најбољи Феридов аутопортрет. Један и исти лик, видљив или невидљив, је у сваком Феридовом делу, и у живој комуникацији са сваким човеком, то одлично знају Феридови студенти. Краљевски карактер, (Аристотел, *Никомахова етика*). Ко каже да данас нема више филозофа, филозофа-песника?

Ако „Тамо, на Суматри, непробуђена сања, прва страст свијета“, та, прва страст свијета и пробуђена сања, сања и ствара, жива ватра, ватра без дима, гори, жари и пали, у бесмртним делима Ферид Мухића светли светлошћу светлијом и лепшом од светлости Сунца.

Колико естетских доживљаја доживимо толико нам је рођендана, мерено тим естетско-естетичким мерилом може бити да су филозофи-песници најбогатији на овоме свету. То што рекох није инкомпатибилно Петраркином критеријуму и мишљену да филозофија сиромашна и гола шета свијетом.

Ако богиње и богови и потомци богиња и богова воле лепоту, ако умиру и рађају се у лепоти, као Феникс, као Ерот, као Дионис и Пан, као што пјевају Орфеј и филозофи са Орфејевом лиром (Анаксагора, Хераклит, Емпедокле, Платон, ..., Шелинг, Ниче, Кјеркегор, Ферид, ...) онда и Ничеов Бог умире, али, није мртав. Колико свјетлосних година треба да прође е да смртно озбиљни тумачи Ничеове смехотресне

шале схвате збиљу у шали и шалу у збиљи? Да ли може остарити ерго умрети онај који није изгубио осећај за лепо? Сетих се једне приче. Богиња, кћи титанке Тее и Хипериона, Зора (Аурора) заљуби се у смртног, лијепог момка и узе га за мужа. Моли „Бога оца“, Зевса, да Њеном љубљеном поклони бесмртност. Како може „Бог отац“ не испунити такву жељу богињи?! Али, Аурора, ау, ау ауууу, заборавила Аурора да замоли вечну младост за Титона. Титон, венуо, венуо и увенуо, нит може живети нити умрети, ах каква је то *болест на смрт*?! Својевољно и/или вољом Зоре и Зевса претвори се Титон у цврчка. Зора срећна, пресрећна, рони сузе радоснице док слуша најлепше песме и најлепшу музику гласа и тона вољеног Титона – Цврчка! Када у *Фегру*, далеко изван зидина града – далеко од сјаја и беде урбаног и далеко од сјаја и беде руралног света, далеко и од сјаја и беде „елите“ и од сјаја и беде „масе“ – безинтересно ужива, описује лепоту природе, диви се песми/музици цврчка, да ли Платон има у виду ову Хесиодову причу?

Пишао сам малој пуџа да ми своју кућу прода, тако пева генијални самоуки композитор, песник и певач, Шабан Бајрамовић. Ја не питах, не молах, ни пуџа ни корњачу, ни јежа ни лисицу, ни меду ни зеку, ни птице ни рибе, ни фараона ни краља нит цара, нити ине владаре или владике да ми поклоне кућу, кућицу нит ишта. Мени је Ферид поклонио *Брвнару* – *Палашу тријашељства!* Добро и тачно рече Хомер: *Менџор је најбољи тријашељ Телемаху.*

Брвнара? То је песник Ферид шапнуо философу Фериду наслов књиге, као што из тамног облака капне она талична *кај кише* на чело таличног путника, бескућника, планинара или кога већ. Хегел пише *Енциклопедију филозофских знаоци* а дански Сократ пише *Филозофске мрвице*. Хегел пише томове и томове велике и мале и средње *Науке логике* а Кјеркегор насловљава једну своју књигу: *Или-Или*. Да, Хегел пише *Феноменолологију духа*, а Ферид пише *Ноуменологију шела*. Филозофи написаше библиотеку књига на тему филозофија језика а Ферид пише *Језик филозофије*. И тако играју ту игру надиграма, надигравају се, филозофи, то најчудније покољење Тауманта и Електре. Хесиод, Мојсије, Христ, Мухамед и Буда, имали су најмање две брвнаре, две врсте брвнара. Опстале су само оне невидљиве, грађене од речи и мисли; невидљиве су вредније, стварније и трајније од видљивих. Све или скоро све храмове богиња и богова политеизма – на целој кугли земаљској – уништили су фанатици монотеистичких религија али

идеје, речи и мисли нису могли уништити. Тако како су се монотеистичке религије односиле према политеизму тако се вековима односе међусобно. У кући професорице универзитета, у Хавани, на полици видех само фигурице Екека, Буде, ..., али не иконе светаца освајача/усрећитеља Кубе и целе Америке. Платон јесте идентификовао проблеме теорије идеја и критиковао је теорију идеја, али није одбацио саме идеје/форме. И Платон и Ферид испитују проблем *заборава бишној!*

Не знам, збиља не знам да ли постоје рај и пакао, да ли је ико доспео у рај и како је тамо. Оно што прочитах од неких од најбољих песника, философа и теолога о рају, боље да ништа нису писали, све је то на граници кича. Узалуд их је Платон опомињао, списи о паклу су бољи, не само Дантеов, питајте себе *зашто је то тако?* А ја, одистински се гостим у свакој, двеста и једној тајној одаји *Брвнаре*. Ту је и *Духанкеса*. Ту је Ферид, и Лорка и Леонардо и *Леонардова лула*. Слободно као птица над Небом неееба, причестих се у свакој тајној одаји, као оног јутра, уз *јушарњу кафу*, на тераси Феридовог стана у Скопљу. Ферид кресне кресивом о кремен камен, искра излети као света птица из грма, ужари труд..., распали дух... ммм ммм ммм... *Дим ујарка снова!* Некако тако је и Прометеј открио и људима показао ватру а Хераклит је то опевао, тумачио и објашњавао. Нису нарочито маштовити ерго оригинални они физичари који су смислили теорију о праску.

И ово ћу рећи; давно, давно је то било, као на божјем столу гостих се када ме је као студента – тада чешће гладног него ситог – Ферид „покупио на улици“, повео у свој стан и нахранио. А, када, најзад, најврљах једну жврљу-брљу, „пјесму сврших“ и предах текст доктората, нисам имао новац да уплатим за одбрану. Ферид рече: *Драшко, ти ћеш браниши докторати и ако ни динар не уилашиш*. Е, то ме мотивисало и обавезало снажније од свих писаних и неписаних закона, снажније и од „божјих и људских заповести“ – или ћу испунити и тај услов или нећу ни изаћи на одбрану. Можда је Кант из сличног доживљаја изњедрио *Морални закон* а ко има проблема да разуме Кантову трансценденталну методу и индемонстративну идеју правде, разлику између правде и правичности, нека пажљиво чита и тумачи Феридову колумну *Баба и храси!* Док постоје добри људи постојаће овај свет; пријатељице, пријатељи и рођаци скупише новац; на дан одбране, тачно за време одбране пријатељ је уплатио новац. Тек након одбране обавестих Ментора. Његово величанство случај је

хтео да сам збиља закаснио за одбрану, сви су дошли, и Мен-тор и чланови Комисије и Порота, сви чекају ту само докто-ранта нема. Једна моја пријатељица, касније, рече ми: Тај твој Ментор бољи је од Бога када толерише једно својеглаво, цан-гризаво дериште – перфекционисту, не дозвољаваш да ти ико без твоје сагласности промени иједан зарез, ниједно слово у тексту. Неки месец или колико бејаше након одбране и би за-казана промоција доктора наука у Ректорату Универзитета у Скопљу. Ја немам ни тих шездесетак немачких марака да уплатим, тада је било неумесно питати било кога да ми по-зајми. Пре промоције кажем секретару Ректората да нисам могао да уплатим, дајем реч да ћу уплатити кад будем могао или нека ту стоји диплома па кад уплатим да ми је тада дају. Која је то интуиција, телепатија или шта ли – *има нека шајна веза за све нас*, као између Парменида и Зенона, и, као што Палада Атена или Ментор, невидљиви или у сну саветују Те-лемаха, неко ми ставља руку на раме и вели секретару: *Ја ја-ранџујем!* Ферид. Све ово збило се у време невремена. Године 1994. Рат. Хорде Милошевића, Караџића и Младића као хи-јене черупају Босну и Херцеговину, а над Бошњаци-ма/муслиманима врше систематски геноцид и ине злочине сваке врсте. И толико година од тада, ту исту кобну идеологију и данас редизајнирају и реинтерпретирају власти у Србији, ни из максимума грешака не стекоше ни зрнце мудрости, лажу и себе и цео свет, неке успевају да преведу жедне преко воде, тачније речено, пијане преко Пусте реке, преко Пустопоља, кроз Ђавоље вароши и села. Коров треба чупати из корена иначе буја, гуши и прети да угуши *све што расте и треба да расте!*

Шта или кога Ферид опева, то, Та или Тај је опеван; нисам још чуо тог "песника над песницима" који би достојно опевао Фериду. Али, кога Ферид нокаутира тај је збиља нокаутиран. Сећам се једне колумне, није објављена у *Духанкеси*. Један професор универзитета дрзнуо се да, тек тако, о нечему поле-мише са Феридом – није спорно да било ко са било ким поле-мише о било чему, но, на деонтолошком семафору пише црвеним словима: *Шћеш у Морави, ако не знаш да иливаш?* Није свака вода као вода Мртвог мора. Хегел је и те како вежбао „пливање на сувом“ и „пливао на сувом“ иако се незнано зашто подсмевао Кантовој трансценденталној ме-тоди испитивања у *Кријици чистиој ума*. У одговору, Ферид

професору, као бруцошу, напише списак релевантне литературе, саветује му да купи туткал, намаже столицу и да седне да чита, чита, чита... Горка али лековита је та прича, поучна и за садашње и будуће студенте и професоре универзитета, академике. Као да нема краја разарању и саморазарању универзитета, комплетног система образовања, и иних подсистема. Бюрократско-чиновнички менталитет климоглавих академских грађана, популизам, срозавање свих критеријума, квизоманија од пријемног до завршног испита. Каплари философије и науке извршили су пуч и ону четврту Декартову кућну помоћницу поставили за врховну, неприкосновену краљицу, владарицу неограничене моћи на неодређено време. Ништа медитација, ништа контемплација, ништа „ноћно бдење“ и... „парадокси, раскол, апорије и антиномије“ („Боли глава од Кантових антиномија“?), ништа интуиција, имагинација. Сцијентизам је идеологија науке а не философија науке. Истину говорећи, неки не знају ни да броје ни да мере, ни пројект да напишу а стекли су виша и највиша академска звања знања емпиријских наука; чини се да неки знају да броје, и да мере и мерљиво и немерљиво(?!), али, као да ништа не разумеју. Похлепни и посесивни, хоће да поседују Софију без Љубави према Софији. „Новац је мера свих вредности“, „Све има своју цену“, „Свака роба нађе свога купца“? Како рече Шекспир тј. онај по чувењу свима познати лик, „фалсификујем“, нисам достојан ни љубави ни пријатељства, ни богатства ни власти коју имам, ни звања знања, али, имам моћ, имам новац, везе и везице, може ми се, могу купити/продати оцене, дипломе, сва звања, посао, купити/продати најлепше жене и најлепше мушкарце, поткупити бираче, сараднике, новинаре, свештенике, и, увек је било тако и сада је тако – из оног првог упананишадског скупа, међу оним најбољим философима, уметницима и научницима, стручњацима (лекарима, судијама, адвокатима, професорима, инжењерима), увек се нађе неко поткупљив (софисти) који ће бирати, подржати, хвалити, опевати и обожавати и најгору власт и најгоре властодршце. Брвнара је као Асклепијадова академија, са Клиником, Библиотеком и Апотеком, ту су и анамнеза и дијагноза и лекови за многе болести оовременог човека и света. Ту нема приступа фармаколошко-медицинској, нити било којој, мафији. До *Брвнаре* треба уздићи се, *Сшо корака изнад*, на сам *Врх Свеће Планине*, на Љуботен?! *Брвнара* је тематски максимално разноврсна, не случајно кажу они који кажу да је Ферид

„жива енциклопедија“, „покретна академија“. Још од раних радова, дакле, и пре и после и независно од звања *мајистар*, *доктор*, *професор*, *академик*, било је довољно рећи **ФЕРИД**.

Планина? Планинар? Врх?! Филозоф, ђјесник, планинар (филозоф са Орфејевом лиром), Ферид Мухић! Има реч Ферид Мухић, то су Ријечи с Врха (џази, ..., џази на Оштрицу левоше!):

*Планина је могућности умјетничкој живој за који се мо-
раш дуго и помно усавршавају. Планина је оно што можеш од
себе да најправиш!*

*Врх је сума свега што је у теби кадго да буде племенито,
што је лепо и досујно, што тежи за узвишеним - једном ре-
чу: што у теби никада није престало да расте*

*Као прочишћена идеја целине, крунисана Врхом, планина је
сложено умјетничко и ситуационо дјело кроз које животи и
душа овога свијета разумијевају себе у најјачнијој и најљепшој
форми!*

Лейриу је потребно чиставо небо. Филозоф са Орфејевом лиром уздиже се до највиших висина спекулативног мишљења, искуша могућности и границе појмовног мишљења, зато и негира границе појмовног илити дискурзивног мишљења као Прокрустове границе; крилата душа раскрили своја крила тек у свери метафоре. Неки филозофи без Орфејеве лире иако нису песници, уметници, бар имају дар за разумевање поезије, ерго метафоре, а неки немају чак ни то и зато се према делима филозофа-песника односе тако како се односе, редукују метафоре на појмове, траже „рационално језгро у метафорама, алегоријама, миту“, то је груби, тачније, вулгарни когнитивизам.

Сухо је без насушне кришке. Свет у којем живимо и ви и ја а који описује и тумачи Ферид, неодољиво ме подсећа на онај који је пре три хиљаде година описао песник луталица, Хесиод: „О, да нисам припадник петог људског нараштаја који је сада дошао. О, да сам пре умро или да сам се касније родио. Овај је нараштај од гвожђа! Сасвим покварени, ти људи немају ни дању ни ноћу мира од невоља и тешкоћа... они су сами себи највећа мука. Свуда вреди само право силе, једни другима снују како ће им опљачкати градове. Не ужива наклоност онај који се заклиње на истину, који је праведан и честит. Не, него само злочинац, само гадни зликовац ужива част. Право и умереност не вреди више ништа, зао човек сме бољег врећати, сме говорити лажне и опаке речи, сме криво да се заклиње. ...

оном отвореном писму, једном од писама о догматизму и скептицизму. То *Ако има коме* подсећа ме на Унамуново обраћање *нулћом аудиторјуму: Ако људи не чују, цустџиња чује, ...!* Заратустра се обраћа *и универзалном и нулћом аудиторјуму*, то би могао бити замишљени поднаслов сваког философског дела, и не само философског. Збиља, философија, уметност, Хегел вели и религија (форме апсолутног духа), обраћају се универзалном аудиторјуму, али, нико ни за кога не може живети, ни мријети, осећати и мислити, ерго, философирти. Свака генерација, сваки човек треба увек изнова сам себи да поставља и испитује сва философска питања иако је историја, ерго и историја (свјетске) философије – тоталитет људског искуства – незаменљиви органон философирања! То *Ако има коме* има форму питања без знака питања, и подсећа ме и на причу о Содоми и Гомори: *Ако у овоме граду постоји један невин, град ће бити сачуван*. То је дисјунктивни принцип, да је примијењен конјуктивни принцип, град би био уништен, дакле, све и сви! Ц. С. Мил примењује дисјунктивни принцип у књизи О СЛОБОДИ, расправљајући о слободи мишљења и говора. Вреди подсетити се и на ове речи Ц. С. Мила: *Боље је бити незадовољан Сократом него задовољна свиња!* У историји је коначно много примера безобзирне примене конјуктивног принципа а *Брвнара* је својеврсна *Крајка џовијески времена* *љубоси и зла*.

Ако постоје ванземаљци, ако могу да дешифрују наше хијероглифе (писма), довољно је да дешифрују само неколико речи и реченица и да им је све јасно каква бића живе на овој планети, и да их мине жеља, ако таква постоји, да мигрирају, населе се овде, да са нама деле добро и зло. Довољно је да разумеју заповести: Не убиј, Не кради, Не лажи, Љуби ближњег свога, или идеале: Слобода, Једнакост, Равноправност, Братство, Љубав, Пријатељство, Поштење, Достојанство, Истина, Правда, Срећа, Смисао... Јасно је ванземаљцима зашто сањамо и одистински испитујемо могућности сеобе на неку другу планету, било где у Свемиру, зашто сањамо о животу после живота, о рају и паклу, зашто боговима приписујемо атрибуте које им приписујемо. *Философи уијешитиљеи*.

Збиља, има ли страшније опомене Човека Човеку од оне: *Човече, сити се да си Човек!!!* Чини ми се чини по месечини да су ми две идеје увек биле идеје водиље откад их први пут прочитах, она из *Уианишада: Ум свој у размишљању одмарај*, и она

Хусерлова: *Ко истински жели бити философ, бар једном у животи мора се позвати на себе. О, како је тешко оном безличном се позвати себе и одазвати се себи?!?!? Како је тешко уздићи се од хетерономије до аутономије личности'????!! Све што је лепо дешко је? Имао сам срећу, задовољство и част да Хусерлова ученица, Загорка Мицић, буде Феридова и моја професорица, на Филозофском факултету у Скопљу!?*

Ево ме, опет, „Тамо, на Суматри ...“ смејем се... Пре неко вече, шетам са садашњим асистентом (штапом); сретох моје бивше студенте. Ану и Игора. Ана, песникиња и студентика философије (веровали или не, док ово пишем стиже ми радосна вест, Ана је дипломирала!!!), од детињства је доживотно „прикована“ у колицима. Игор гура колица. Ана ми вели: *Професоре, ви сте били наш Куидон!'?!?!? Смејем се, безгласно... Да, примих на знање и то одликовање, као некада она да сам „Свештеник философије“, „Хераклитов нећак“, ..., а својевремено примих на знање и оно одликовање да сам најгори човек и најгори професор и да би требало да ми суде као Сократу, као Бруну, Сенеки и Спинози, ..., Е, сада, Ја – као Сократ Диотимине - понављам речи песникиње и философикиње Ане: *Драги мој професоре Фериде Мухићу, Ви сте збиља били, и јесте, Куидон!**

Брвнара? Опет, Ојет је усео, Falco peregrinus – ловац на Сунце. Још једном је уловио најтежи и највреднији плен – залатај првој свешла!

Тако, у праскорје почне нам сваки дан. Али ми то, више, није знамо, није видимо. Навикли на друћу врсту хране, љуштамо да пројда ловина, што нам је пред наш прај, сваке зоре, залудно доноси наш falco peregrinus ...

Тако пева Ферид, а ово је бисер из шкољке Феридове поетике, *Ојетанак њесме: Нејресјано расте заборав, наголази као вода великој пошона. Све би пошонуло, свијет би прекрила вода заборава, да није њесника који оно што преостане уграде у своје њесме. Премудри њесник, старији од свијета, далеко и високо у планини до које нико није дошао, сакупиља ријечи свих њесама, сабира их у свом уму и склада од сваке изговорене њесничке ријечи, стиха по стиху и строфу по строфу, за ону њесму која ће остати и када свијета више не буде.*

Геније је јеније, да, то је то, само то - јеније је јеније – рече философ Бранко Деспот, након Феридовог предавања на постдипломским студијама на Филозофском факултету у Загребу, (Година? 2009?). Сутрадан, у Мимари су представљене

моје *Ейилеме* – једина промоција било које моје жврље-брље, једна али вредна. Беседе су беседили Ферид, Лино Вељак и Јудита Реу Худечек. Ферид је одложио све послове и обавезе и допутовао у Загреб. Рекох ли ја или Хомер: Ментор је најбољи пријатељ Телемаху. У Нишу, пријатељица и колегиница ми је саветовала: Ти, Драшко, само ћути и слушај шта ће рећи о теби и *Ейилемама*. Ја, *Талични Том*, пажљиво сам слушао, није да нисам, и Езерке сам пажљиво слушао, певале су као икада, натпевале и 'езерске и морске сирене, но, бејаху ли последње речи Виљема Џемса: *Нема савета*. Ја рекох само реч-две о *Ейилемама*, говорио сам о књизи над књигама, о *Пошмоцима бојова*, била је ту, на столу, Феридов покон Хрватско-македонском друштву пријатељства, суорганизатору промоције *Ейилема*. Да је Ферид негде на неком универзитету на „Западу“, вероватно би био кандидован за Нобелову награду а Ферид би награду вероватно одбио.

Благодарим, драги мој Менторе! Ја збиља не знам, не умијем да пишем али усудих се. Евидентно инспирисан Сократовим знањем ништа знања, Ајнштајн вели: *Ја немам ни један посебан шаленаш, само сам сирасивено знашижељан*. У *Књију ушисака* уписах две-три речи, „пре сумрака“, свестан да свака може ми бити последња.

Телемах, Иксофил/Иксолој из Ейилема; Медијана Оријенда и Окцидентша.

Зорица Бранковић Басарић

О СЕЋАЊУ И ЗАБОРАВУ

Једна грешка не значи и изгубљена битка. Узимам метални новчић из џепа, бацам га увис и шапућем: *писмо-глава!* Бирам писмо, надајући се да ће заковитлана енергија кованице призвати загубљени садржај. Ловим је док још лебди у ваздуху и са нестрпљењем полажем на длан. Глава за причу?! Сумња стеже обруч и успорава ми дисање.

Шта сада? Неоходно и ираимајично. Промућкајти главу, покренути мисао... – блицну ми на трен и нада заискри: *Шта ће се догодити када укуцам:* Повратак приче у наставцима? Горчина због губитка преобратиће се у задовољство, а чежња за *ошћисаном* вратиће је у меморију рачунара. Потећи ће кроз време моја *Прича у наставцима*, и као река понорница плениће својом појавом, и растаћемо се као две најбоље пријатељице, онда када одлучим... Свака својим путем... Кад је штампар узме под своје, читаоци запамте и пагинацију неких, њима интересантних страница, улазиће у њен живот по ко зна који пут, памтећи сваку реч, реченицу која им заголица машту, легне на душу.... Неки ће је оцењивати, тумачити ликове... Разиграни, маштовити свет догађаја неким ће потиснути тренутке досаде...

Након извесног времена из сећања су почеле лагано да израњају слике прошлости и као сенке прекривају једна другу. Страх да ће потпуно избледети натерао ме је да се убрзам и што пре верно опишем и забележим виђено оком душе. Изабравши рачунар као средство за чување садржаја начинила сам грешку. Да сам бар узела обичну оловку и записивала постојао би *copiusdelicti* неких, наизглед небитних тренутака мог живота. Неправедно потиснути, проглашени за неважне усмеравали су ток мојих мисли и поступака. Обични и једноставни, утопљени у море утисака нису скретали пажњу својом појавом, али су зато интензивно бојили моје емоције. Дубоко проживљене остављала сам их иза себе и одлазила пратећи ток својих размишљања. Тако су се ти моменти, бранећи се од мрачних сенки заборав а обличивали у живе слике сећања.

Каткад свесно или несвесно бирала сам слике и речи којих ћу се радо сећати, али сам у исти час и одлучила да морам заборавити претходно написано, да није вредно памћења, јер је већ дубоко зашло у просторе заборав а. Оно што је остало у сећању и оно што је осуђено да се зове заборав склупчано је у моју духовну стварност. Моје драго сећање раширило се по читавом простору, мада је и он предвиђен за царство заборав а. Има нечег тужног у

сазнању да све што се ствара за сећање, у истом тренутку, од момента настанка неминовно је осуђено на заборав.

Сећања на рубу заборава, незаштићена лепота света живота.

Потврђујући неопходност употребе техничких уређаја, Хајдегер је наметнуо нужност истовременог ускраћивања права да над нама доминирају и тако кваре нашу природу. У име благородног сећања на ивици заборава предлажем писање обичном графитном оловком на било ком папиру, на маргинама књига, насловним страницама, белини корица... и наравно уз обавезно сликовито, цртежом приказано запамћено штиво. Тиме се удвостручује жеља, али и моћ памћења: писаном речи и сликовним приказом. Они су аргументовани доказ у борби за похрањивање за нас битних садржаја. Точак историје увек су покретале битке са добрим или лошим исходима без обзира на страну која је покретала или била актер у њој, било да је грешила или чинила прави стратешки потез. Довољан је био само један, одлучујући па да је оконча победом. У том моменту настаје затишје после битке у којем се време зауставља и припитомљава. Тада је једино могућ живот, и то где се *на њом месту крсти*² вечност и време секу у једној тачки. *На њом месту крсти, иде се време и вечности секу, време се на шренушак зауставља да би га блајословила вечности и њо је садашњи шренушак. Ван њој садашњег шренушка у бившем и будућем времену нема животија, нијих га је икада било, нијих ће га бити. Дакле, ми смо овде, јер се у овом делу свемира време зауставља и омогућава нам на њај начин животи,³ вечиту борба супротности, између сећања и заборава, између добра и зла, правог и погрешног, истинитог и лажног.*

Не случајно, крај мог писаћег стола угледала сам Марка Н. Замишљен, зурно је забринуто у мој монитор. Проклела сам дан када сам се удружила са овим ђаволом технике. У мојим грудима срџба се ширила као балон и само што није почела да шишти из мојих отвора на глави. С муком и неком необјашњивом тугом у срцу покушавала сам да своју причу истргнем из фолдера и изборим се са рачунаром који ми гута све записано. И баш тада са руба заборава, *из љаве* Марка Н. неочекиване речи спонтано су се улиле у моју последњу, записану реченицу. Тако се крај приче зачинио речима Милорада Павића и добила је наставак бескрајне Вечне приче о сећању и заборавау.

²Милорад Павић: Унутрашња страна ветра, Београд 2014, стр. 24.

³Исто.

Јован Пејчић

ОТАЦБИНСКИ ПЕСНИК КРСТИВОЈЕ ИЛИЋ

(Беседа на додели Сретењске награде „Одзиви Филипу Вишњићу“, у Аранђеловцу)

Да ли лично, да ли национално – значи: да ли оно што је бићу најприсније, оно најрођеније наше – да ли то најтеже именујемо? Јесу ли лично и национално осећања различитог реда, одвојене стварности?

Лично песника одводи у вишње, у метафизику, док га национално држи на земљи, води у историју. Код стваралаца од вокације и дубине једно не искључује друго. У поезији Крстивоја Илића лично и отаџбинско испрва се, од збирке до збирке – смењују, да би коначно, у циклусу „Тужалке за Лазаром“, и у књигама *Мишарске елетије* (1995), *Сабор бесмртника* (1996), *Краљевски епиграфи* (2010), *Церски епиграфи* (2014), и *Полетела два врана јаврана* (2017) – срасли у један говор, слили се у јединствено значење.

Лирски сусрет Крстивоја Илића са световном и са духовном српском повешћу, са питањима унутрашњег идентитета личности и народа, није, отад, престао да се шири, и није престао да се спушта у дубину националног живота – да, кратко речено, у формама које као једно изражавају пролазно и ванвремено, песнички конкретизује лепоте, понос, боли историјског постојања и опстајања српског народа.

Национално предање и мит, елементи историчности и ониризма, мистика укрштених светова (горњег /небеског/, земаљског /овдашњег/ и доњег /оностраног/), епско-лирска визија свеопштег људског живота, религиозна озарења, коначно језик и облици певања – то су чиниоци који, изузмемо ли опеване појаве и прилике (доба немањићке славе и пропасти, године васкрса српског државног идентитета, церско-колубарска епопеја), једнако и истосмерно карактеришу метафорику, значењске димензије, духовну и повесну суштину

Илићеве родољубиве лирике. Етика и поетика стихова код њега су од истоветног корена. Зато је значајно навести да се збирка *Мишарске елџије* поетски и мисаоно слила у драму *Мишарска биџика* (2000). Драма *Коб и слава Немањића* (2008) лирски се и метафизички продужила у поему *Краљевски еџиџафи* (2010). Са своје стране, *Церски еџиџафи* логичан су смисаони исход претходних збирки и драма.

Пуноћу и разговетност свога лирског казивања о историји и српском човеку у њој песник најдиректније црпе из свеукупнога предачког искуства: из историографије, из књижевности, из легенди и предања, из јуначке поезије и ауторског стваралаштва новог времена, једном речи – из фактицитета општег српсконародног духовног и друштвеног битисања. При томе, аутор се опредељује за дијалогски и, утолико, имагинативан поступак, утемељен првенствено на динамизму речи, слика и значења, на њиховој асоцијативности и симболичности.

Поступак о каквом је реч открива посебно лице тројединства оличеног у избору *Подземна оџела* (2017). То је интертекстуално простирање песама, својеврстан песников разговор са српским духовним наслеђем. Тако, *Краљевске еџиџафе* одликује дубока интертекстовна повезаност са житијним и родословним списима старе српске литературе. Када су у питању *Мишарске елџије*, песников одзив најнепосредније усмерава на српску народну поезију, изнад свега на устанички епос видиоца Филипа Вишњића. Најзад, у унутрашњим структурама *Церских еџиџафа* одјекују бројни гласови не само песника-сведока Првог светског рата (какви су, на пример, Милутин Бојић и Станислав Винавер), него и њихових следбеника по осећању за отаџбину и по родољубивости (Васко Попа, Миодраг Павловић, Бранко Миљковић, Иван В. Лалић, Рајко Петров Ного, Милосав Тешић). Помере ли се са спољњег плана у дубинску, онтопсихолошку сферу, поменуте релације освајају простор најсложенијега, најтежег деловања: буде и покрећу тамне, скривене токове људске судбе, траже и проналазе мир у архетипским сликама.

У својим најизражајнијим моментима, родољубива поезија Крстивоја Илића мајсторски сплиће чвор националног с архетипским. Начело архетипског обликовања оличено је у феномену заваде међу браћом, братокрвству, у мотиву чије је универзално значење овековечило Свето писмо Старога завета. Општи карактер знамења конкретизује песма „Немања“. Немањин монолог о „сукобу крви, пренетом у наслеђе“, изводи на видело и национални српски архетип – Косово. Архетипу братокрвства песник надаље придружује архетипове

синокрвства, обрачуна с родитељем, издаје, задужбинарења потомству.

У циклусима „Мишарске елегије“ и „Церски епитафи“, првом и завршном у књизи-избору, свезаконита значења пренета су сасвим на национално тле. Битности њихове дате су више посредно, кроз личности-симболе. Прва међу њима овенчана је у народу и Цркви ореолом светитеља – то је косовски Лазар; друга је назначена васкрсним знаком вожда људи – то је Карађорђе; трећа личност сабира смисао колектива узвеличаног свим победним и вечним земаљским знаменима – то је сељак-ратник. Четврту симболичку општост олицетворује певач, песник, по делу још назван Српски Хомер – то је Филип Вишњић.

Певајући о лози Немањића, о власти и владању, удахњујући монолозима мртвих краљева тон молитвене исповести, Илић је уз покајничку медитативност својих јунака упоредо развијао димензије непролазног и суштог, именоваво сигнале лепоте и светости постојања. Такве поетске тренутке евоцирају стихови о Хиландару, Сопоћанима, Градцу, Неродимљу, о Светом Сави и Јелени Анжујској.

За разлику од „Краљевских епитафа“ у којима доминира дуги стих, у „Мишарским елегијама“ преовлађују песме у римованом десетерцу. Али не натпевава се то савремени песник са гусларом-класиком, саме теме обавезују Илића да се повинује опробаној великој форми. Слично је и у „Церским епитафима“, с тим што су уведена знатна структурна одступања: десетерац „Мишарских елегија“ еминентно је епски, а онај „Церских епитафа“ по правилу лирски.

Песничко Ја „Краљевских епитафа“ у свему је поверено самим јунацима песама: жупанима Завиди и Немањи, краљевима Стефану Првовенчаном, Урошу I, Милутину, цару Душану. У „Мишарским елегијама“ положај ауторског лица мења се утолико што тачку на циклус ставља ауторов дефинитиван искорак из сенке. Самоидентификација је упечатљива: *На Мишару – где знамени стоје; / Аз се писах: Грешни Крстивоје!* Ствари се одређеније испољавају у „Церским епитафима“. Ту завршни стихови „Завештања песнику“ на коначан начин преображавају духовни видокруг не тек циклуса којем припадају, већ и *Подземних ојела* у целини. На почетку је исказ радосног чуђења: *Где, и данас, у данима славе – / кад се душе бесмртника јаве*, да би се песма завршила строфом која односним Ти дефинитивно потврђује песников иденти-

тет: *Па ни шеби, шшо си криком усша / њрејевао врелу крв авју-сша, / не нудимо захвалносћ, ни славу: / Буду стѣрашна клеѣва забораву!*

Треба ипак, на крају, рећи и то да песме родољубивог надахнућа састављају мањи део песничког опуса Крстивоја Илића. Бројније су и обимније његове чисто лирске књиге. Штавише, Илић је познатији као сонетист изразито метафизичког опредељења (створац је неколиких најлепших сонета савремене српске поезије), као писац балада, као стваралац дистиха и катрена који настављају ону линију српске елегистике чији су истакнути представници код нас: Бранко Радичевић, Војислав Илић, Црњански, Стеван Раичковић, Иван В. Лалић, Слободан Ракитић...

Оно, међутим, што такође ваља истаћи јесте чињеница да један број најуспелијих песама из тих кругова употпуњује властите значењске хоризонте баш родољубивим акцентима и сликама. Дobar пример представљају у овом смислу *Елегије над торама и водама* (2003, по мом мишљењу иначе најзначајнија збирка основног тока Илићеве поезије. Да то покажем, застаћу код двеју песама. Прва од њих је завичајем инспирисана „Елегија о тихом току Жеравије“. На повлашћеном месту песме налазимо изразит предањско-поетски опис: *Тиха је Жеравија, и крошње, и изданици, / И небо над торама, које је – џлави џанцир! // Давно се време слећло у најев из џусала, / Кад се крвавим мацем џисао сваки џсалам.*

Друга песма с истоветним смисаоним нагласком има наслов „Косовска елегија“. Први њен дистих гласи: *Никако да чујем клеѣву, која је и мени сродна, / А сѣшао сам дубље од бола, самом јауку до гна!* Крајње значење открива завршни исказ: *Ја сѣојим сам на брећу, доле је џонор џусѣи, / Косово одлази у ноћ, кроз мајле, и чељусѣи.*

Питања са почетка беседе – о личноме и националном, о историји и метафизици – стичу тиме, кад је о стваралаштву Крстивоја Илића реч, и једно додатно, више значење, старо колико је и поезија сама. Искуство каже: Лирско и национално могу једно без другог, као што једнако могу и заједно. Али када дубина језика, лепота израза и пуноћа смисла срасту у јединство, када се испоље као јединство – тада сва даљна питања, поготово питање поезије и историје, губе сврху. Отаџбински стихови Крстивоја Илића потврђују то на најбољи могући начин.

Александар М. Арсенијевић

ПОХВАЛА МОРЕПЛОВЦИМА УНУТАРЊЕГ МОРА

(Беседа приликом примања Књижевне награде „Гордана Тодоровић“ у Центру за туризам, културу и спорт у Сврљигу, 4. октобра 2019. године)

Поштовани председниче и чланови Жирија конкурса за Књижевну награду „Гордана Тодоровић“, поштовани домаћини из сврљишког књижевног часописа „Бдење“ и Центра за културу, поштоваоци песничкога дела Гордане Тодоровић!

Песник је попут морепловца: када се једаред, по позиву одозго, отисне на пучину Поезије и искуси сласнону сланост пучинске тајне, тим искуством бива промењен неповратно и не враћа се *ошуга* више исти. Осењеност тајном пучине мења унутарњи лик и вид песника-морепловца занавек, и он више не може живети без тајанствених ширина усправнога мора Поезије, које је море унутарње. Кад искуси горњу дубину – трансценденталну висину бића, жеђ песникову више ништа утолити не може у свету копненога бивствовања: истинскога себе налази тек у непросторним висинама-дубинама тог унутарњег мора.

Песнички становати на овој земљи, како песникује Хелдерлин, космотворним речима изражавати искуство бесмрћа усред смртничког постојања значи управо бити без упоришта и мира у доњем и видивом, јер је суштина песничтва у метафоричком усхођењу, при чему су метафоре – лестве, а лестве – метафора саме Поезије. И нису те лестве учвршћене на земљи, већ су спуштене са неба. Па се ти, песниче, успињи певајући, када нема никог од доњих да ти подножје лестви придржава, а лествама врх се не види, јер је над облацима. Али, *госпојно јесте* лествама Поезије успињати се, како пева Одисеј Елити, светлоумни грчки песник 20. века, у ритму логосне мелодије златогласних песника Византије. То је, на основу личног поетско-мистичког искуства посведочила и Гордана Тодоровић, записавши да је песма – „лествица сазнања“, „овековечење успона човековог“ („О песни“, Г. Т., 1969), „међузвездани цвркут, у бићу“ (* * *, Г. Т., 1957).

Дар песничког морепловства – песмопловства недовојив је, стога, од доње туге, као што је неодвојив и од горње радости, од светле туге и тужне светлости човештва, које су дах и дисање истинске поезије у свим епохама, у једној јединственој метаисторији људскога духа. Зато знаменити руски песник 20. века Арсеније Тарковски, отац режисера Андреја Тарковског, ускликује смерно-екстатички: „Све што се збити могло... у руке ми је пало, и то ми је било мало!“ Цели свет, читав видиви космос, све је мало за човека који се, са пучине песничкога морепловства, вратио сав светлуцав од ветра надсунчаног и оностраних соли.

Ето и одговора на питање: „Чему данас поезија?“ Песничка служба у историји је најизванреднијега реда, и стоји у вези са пречудним приопштавањем трансценденцији унутарњој, са логосним еросом, са неутоливом жеђ-чежњом – за красотом која је истина бића, у свакој епохи историје, свагда дејствујућа и незастарива. Као трансцендентално прохођење кроз опну очигледности, Поезија је виђење невидивог, чуђење нечујивог, мирисање немирисивог, дотицање недодиривог – и причешће унутарњом мелодијом свега, и појуће изрицање неизрецивог. Песници нас, стога, својим еросним неутолима, својим радостотворним тугама опомињу на истину да је сав овај свет – мало за душу жедну платоновске и његошевске – божанске тријаде Красоте, Истине и Добра. Човек заиста јесте „луча микрокозма“ у чијем се смртном, крвобризгајућем срцу слаткопојно стани тајна свесветија, како надкосмичким видом тајну човека сазрцава Његош.

Са сабраћом смртницима делећи смртност – ту фрустрацију над фрустрацијама, ту искомплексираност над искомплексираностима! – песник, својим противсмртним бдењем-светлуцањем у језику, сведочи да смрт није последња реч о човеку, да је то лаж-реч од давнине, пуна мржње према човеку и бесмртној красоти његовог духа. Поезија је, тако, живоносно одстрадавање смртности у свим њеним противречностима, пртина жарна пропрћена кроз непрозир смртништва – крварењем душе и лепотом. Лепота и туга су сестрице нераздвојне. Благо песницима!

Поезија је смерна екстаза унутарњег морепловства, које је од спољашњег и тегобније, јер је доживотно, без годишњег одмора и мировине, и опасније, јер нема ни брода, ни барке, ни чуна, ни љуске орахове – ничег сем наог духа, жедног на смрт живе воде Поезије, жедног оног „мелодства на води“

мора унутарњег, о коме пева Злата Коцић, сврљишко-београдска песникиња, ретка подвижница матерње мелодије у савременој српској поезији. Иако трансцендентални поморац-самотњак, песник је, животворно премирући у реч, увек ту због свих нас – да би зенице нашега срца постале гнездо суште красоте.

У свету који лежи у злу заорава (λήθη, *забытѝ*) и лажности – у забити испалости из истине бића, шта је насушније од Поезије? У звекету мачева и крвавом блату подно зидина Троје ко је још мислио на поезију, али на крају Троја и њени јунаци постоје истински само у хомерској хексаметарској поезији „Илијаде“! И човек и све човеково постоје истински само у Поезији и њеном трансценденталном памћењу – космотворном стваралаштву словесном, којим човек, поетизујући своје смртничко постојање, бива и јесте онај који јесте, сушти песник – истински човек. Први човек био је песник-загледаник у тајанствене свежине бића, који је – естетички ослушкујући и сазрцавајући, срцем умно миришући, додирујући и окушајући, загрцњујући се и ускликујући – песнички освојио и именовао свако живо и неживо биће, од мрава до галаксија. И последњи човек биће песник који ће псаламски певати у срцу апокалипсе.

Које је, пак, микроапокалипсе заорава у српској култури последица то што песникиње Гордане Тодоровић, оне која је, у своје времену, зајуборила као „*крвошок њесникѝ, ѝројушѝен кроз љиљан*“ („Време песме“, Г. Т.), нема у антологијама српске поезије 20. века, иако су о њеној поезији са уважавањем и, чак, са дивљењем писали Борислав Михајловић Михиз, Стеван Раичковић, Танасије Младеновић, Раде Војводић, Слободан Ракитић, Драгиша Витошевић, Иван Шоп, и, у новије време, Саша Хаџи Танчић и Душан Стојковић? Да ли само чињенице да је Гордана, самотњачка песмопловка мора унутарњег, међу својим савременицима, живела као „*невидљива звезда међу људима, слабашна као ишчилела ѝеруника неба*“ („Време песме“, Г. Т.). Но, зар би то био први пут да се савременици огреше о песмопловце своје епохе? Видеће и век овај, још заборављених песника, „ако буде песника“, да парафразирамо пророчке речи Горданиног млађег песничког брата Бранка Миљковића.

Гордана Драјиначка, Сврљишка, Нишка и Београдска се на то најтеже од свих путовања, диљем пучине унутарњег мора, отиснула саомбеспштедно, како то могу само они који

се не боје да чезну и љубе до крволиптања сопствене душе, само они који су крвљу своје душе познали реску истинитост Миљковићевог поетско-мистичког увида о „истости певања и умирања“. И нека се нико не чуди што се она, са тог путовања над путовањима, није вратила иста, што је време унутарње поетске пучине за њу постало претежније од спољашњег копненог времена, меривог слепим часовницима.

Нема красније части за савременог српског песника но бити осећен именованом оне која је изнела свој песнички крст, истрпевши све, до краја. Она је своју песничку чашу меда смешану са чашом смртничке жучи већ искапила. Она је наста-сијевићевску мету „високо записану“ већ достигла, и сада је у светлости тихој. Нама се свима треба још трудом потрудити и муком помучити!

Ову похвалу морепловцима унутарњег мора принесмо смо у знак братске благодарности Гордани Свежеродној, песничкој мученици душе, која је *пружила своје срце свима као најшћојлији бршљан од снега и цвећа своје крви* („О песми“, Г. Т.) – оној чије су нас сузе, прометнуте у живо мастило, сабрале данас на овај сврљишки празник песничке лепоте!

Никола Мељанички (1929–1989)

ПРИПРЕМЕ ЗА УСПОН НА ОЛИМП

Једнога дана, на огласној табли у најмрачнијем делу ходника, приметих некакве нове огласе. Одмах отрчах до киоска на углу, купих две кутије шибица, без којих ништа не бих могао да прочитам и одмах приметих да тај напор и трошак нису били узалудни. Била су то два обавештења у виду званичних дописа, оверених печатима и потписима, из којих се могло видети да организација СПОЈС организује Екскурзију на врх Олимпа и летовање на нашем мору. Шибице су ми сваки час међу прстима догоревале и пекле ме толико да нешто замириса на ђевапчиће, али је сам упорно читао, јер заиста беше интересантно. По мом скромном мишљењу, био је то пример како у проспектима треба зналачки и поетично објашњавати значај Олимпа, који то заиста и заслужује.

„Олимп је – читао сам – највећа планинарска посланица и нешто неодвојиво од грчке историје и географије. Док се пењеш на Олимп, усхићен си лепотом предела и обухваћен фантазијом у вези мита о богу Зевсу (измишљена личност) и његовим лепим богињама, а легенде посебно обогаћују те дивне пределе и тако те неосетно воде на планину, да без напора, у једном даху стигнеш на висину од преко 2000 метара, у дом под највишим врхом (Митикас, 2917 m^2).

Дом под Митикасом (највишим врхом Олимпа) је за сваког учесника посебна радост. У овом топлом планинарском "гнезду" увек је весело. Ту се пева, игра и воли, али се и поштује кућни ред, а за то се брину љубазни алпски водичи, који су увек на услузи и спремни да учине све да боравак на планини буде незабораван, сигуран, удобан и радостан. Иначе, успон до дома траје три часа лаганог хода, а успон од дома до врха Митикса још једном толико“.

Други оглас позивао је љубитеље летовања на мору. Стил овога акта био је нешто сувљи, али је зато износио гомилу непобитних и примамљивих чињеница. Између осталог, тамо је писало:

„Камп кућице, искључиво са два лежаја, на изванредном простору, издигнуте на платоу изнад обале мора, са отвореним погледом на море, уређене су тако да их може користити, са најбољим задовољством, сваки наш корисник, без обзира на узраст и његову туристичку културу. Смештај у домаћој радности је такође на једном нивоу који доминира, по положају и удобности, у самом граду и околини. Под древним сводовима Фрањевачког самостана, у природном амбијенту, за чистим и уредним столовима, без чекања, послужиће вас младо и пријатно особље. А што се тиче културно-забавног живота, у свако доба, у лепом амбијенту клуба, можете добити топле и хладне напитке, забавити се уз техничку музику и пратити ТВ“.

Признајем, дуго нисам могао да се одлучим куда ћу, јер талентовани писац ових исцрпних проспеката, и у једном и у другом огласу, истакао је и подвукао оно што је најважније и најпримамљивије. Најзад, ипак се одлучих за Олимп, али не из неких религиозних побуда, или зато што подцењујем наше домаће лепоте природе, него једноставно зато што је Олимп ипак Олимп. А и тај планинарски дом под највећим врхом Олимпа („Митикас, 2917 m²“) то "гнездо" у коме се пева, игра и ВОЛИ, било је нешто што ме је неодољиво привлачило и узбуђивало. Плашио сам се само да за све то, овакав какав сам, не бих имао кондиције, после три сата хода узбрдо, где сам претпостављао да, ако не свуда, онда бар местимично, успон вероватно изгледа чак и овако: /. Па чак и под претпоставком да издржим до планинарског дома и све оно у њему, био сам сигуран, да без нарочитих и интензивних припрема никад не бих могао да се попнем од тог дома до самог врха Митикаса (2917). Мислим, после свега онога у дому, као што рекох.

Зато приступих најозбиљнијим припремама још истог дана, како бих стекао потребну кондицију. Мој план тренинга био је сасвим једноставан. Наиме, одлучио сам да се за почетак, десет пута узастопце пешице попнем до своје гарсоњере у поткровљу наше петнаестоспратнице и да онда, кад се последњи пут попнем горе, упаднем, као грешком, у гарсо-

њеру до моје у којој станује једна згодна распуштеница, са којом се још најалост нисам упознао, због презаузетости, а која изгледа тако као да није разведена без своје кривице. Наумих да, у случају потпуног успеха, сваки дан повећавам број пењања и спуштања низ степенице, као и број посета распуштеници.

Међутим, првим тренингом нисам могао да будем задовољан. Кад сам се се десети пут попео до поткровља, једва сам се држао на ногама, па није било никаквог смисла да у таквом стању одем у посету распуштеници, и то прву. Одлучих да то оставим за сутра, легах и одмах заспах. Сањао сам најпре, како се пењем бесконачним мермерним степеништем на Олимп. Било је врло заморно, али најзад усних да сам стигао у планинарски дом, пут потпуно голих богиња. И поред великог умора, сан ми је постајао све препотентнији, тако да ми се ујутру потпуно врати самопоуздање и вера да ће тренинг ипак успети.

Сутрадан сам се узастопце попео и сишао уз и низ наш солитер четрнаест пута, без предаха, али после тога опет се не усудих да изађем на очи оној распуштеници. Те ноћи ништа нисам сањао и једва сам се сутрадан пробудио око подне, тако да нисам ни ишао на посао.

Био сам у свему томе заиста упоран. После две недеље, са лакоћом сам могао двадесет и три пута узастопце да се попнем до поткровља и да сиђем исто толико пута доле. Онда, за сваки случај, једног дана не хтедох да се пентрам и силазим низ степенице да бих на распуштеницу оставио што бољи утисак и те вечери је посетих. Међутим, код ње је већ седео неки задригли тип, са брчићима, и ја само замолих да ми позајми тигањ. Тиме је мој план тренинга био умногоме поремећен, али био сам упоран. Из дана у дан повећавао сам број пењања и спуштања тако да сам брзо догурао до тридесет и шест.

Према мојим прорачунима то беше равно, па чак и нешто више него што је потребно да човек може да каже да има довољно кондиције да се попне на Олимп, урачунавајући ту и оне посебне напоре у планинарском дому, који су предвиђени кућним редом. Од свега тога сам толико ослабио да су ме познаници на улици тешко препознавали и то само ако бих им се упорно јавио неколико пута. Али, нисам престајао да тренирам, јер требало је одржати стечену кондицију. Међутим, уместо да напредујем у броју пењања и спуштања, наједном

осетих да не могу више као пре да се пењем, па чак ни да силазим. Одох зато лекару и он ми, после дужег прегледа, саопшти да болујем од тешке исцрпености организма, да би требало боље да једем, да одем на одмор негде на планину и да се, кад се опоравим, морам бавити спортом, јер сам доведе дотерао због своје канцеларијске професије, зато што се сувише мало крећем. Ништа му нисам рекао, јер ми и онако не би веровао. Наравно, од успона на Олимп сам одустао. Нажалост и од боравка у планинарском дому под највишим врхом, Митикасом, том пријатном „гнезду“ где се пева, игра и воли, али се поштује и кућни ред, о чему се брину љубазни алпски водичи...

ИСТА СТВАР

Не сећам се више шта сам те вечери читао, али знам да сам се смејао до суза, па претпостављам да то није био „Речник страних речи и израза“. Наједном, неко упорно дуго зазвони на мојим вратима, тако да ме одмах прође воља да се претварам да нисам код куће.

Звоно је зврчало без прекида док сам најпре мало размишљао да ли да отворим или не, па затим, док сам без воље полако одложио ту заиста изврсну књигу – штета што се не сећам која беше – па док сам узео своју штаку и, на једвите јаде, готово понео за собом своју бар педесет килограма тешку ногу завијену у велику буцу од гипса. Тек кад отворих врата и видех мог суседа Царића на њима, звоњава престаде. Не знам тачно како сам у том тренутку изгледао, али он одмах, без икаквог поздрава љутито упита:

– Шта је, престали сте најзад да се смејете?

Не стигох ништа да му одговорим, јер ме грубо одгурну и упаде унутра, зверајући из предсобља на све стране, као да нешто ослушкује.

– Тражите ли некога? – упитах.

– Јесте ли сами? – одговори ми он питањем.

– Јесам.

– И увек сте сами? Колико знам, нисте ожењени?

– Нисам, – рекох, – али био сам ожењен.

– То ме не интересује, – рече он бесно.

– А шта вас интересује, у ствари? – заинтересовах се ја.

Јесте ли се ви малопре смејали и да ли сте то ви који се свакодневно лудачки наглас смејете, тако да кроз таваницу која нас дели сваки дан слушам тај ваш идиотски смех од кога ћу полудети. Човече, одговорите ми кратко и јасно, зашто се цекате сами у том стану по цео дан!

– Пре свега, – рекох, – не смејем се по цео дан, строго се држим кућног реда и од четрнаест до седамнаест часова се не смејем.

– Добро, нека је и тако, али смејете се, смејете, смејете, у свако друго доба дана, а чему се то дођавола смејете? Јесте ли ви нормални? Ја то не могу да замислим, ја никад не бих могао толико да се смејем! Ја сам озбиљан човек, ја се никад не смејем и не могу то више да издржим!

– Читајте, – рекох, – само читајте, па ћете се смејати.

– Шта да читам?

– Па, читајте нешто смешно, па ћете се смејати.

– Али, зашто, зашто је потребно да се смејем?

– Не знам, – рекох, – зар нисте сами то хтели, а кажу да је смех добар и за здравље човека.

– Јесте ли ви здрави?

– Не, – одговорих искрено, – ја сам на боловању.

– И сада се лечите смехом?

– У извесном смислу, између осталог...

– Шта то значи „између осталог“?

– Па лечим се и лековима, али рекао бих да је и смех једна од ствари које ме одржавају у животу.

– Ви сте, чини ми се, сазрели за... за клиничко лечење.

– Не знам, не верујем, мој лекар изгледа не мисли тако...

– Добро, човече, како се толико можете смејати! Разумем да се нешто догађа, да се чује некакав разговор, па онда и смех, то бих још и могао да схватим али овако, у потпуној тишини, чује се само ваш лудачки смех, па то је неиздржљиво.

– Шта је ту могу, кад волим у тишини да читам.

– Али, зашто онда не читате нешто озбиљно, дођавола, него све саме идиотске глупости и спрдачине!

– Зато што не волим сувише озбиљне књиге, – рекох. – Ја чак сасвим озбиљно мислим да су хумористичке књиге врло паметно и озбиљно написане.

– Није него, да је тако, не бисте се толико смејали! – узвикну он. – и знајте да ја сматрам да су смеху и клиберењу склони само површни, неозбиљни, лакомислени и неодговорни људи. Сви ти ваши хумористи су шашави момци који се спрдају са

озбиљним стварима, са животом, а реците чега има смешног у нашем животу?

– Па, како се узме, – рекох.

– Ви, значи, тврдите да је и сам живот смешан. Жалосно је што то каже један факултетски образован човек!

– Па зашто онда то кажете? – упитах учтиво.

– Ко? Ја? Па, то кажете ви, а не ја!

– Не, – то сте малочас рекли ви, а не ја. Зар ви нисте завршили факултет?

– Јесам, економски, па шта?

– Само сам питао, – рекох. – Добро је да сте завршили факултет.

– Наравно да је добро, али то не мења ствар.

– То је сасвим тачно, – сложих се, – то заиста не мења ствар.

– Како то мислите? – упита сумњичаво.

– Мислио сам на ваш смисао за хумор.

– Какав смисао! Па мене хумор уопште не занима.

– То први пут чујем, – рекох и насмејих се.

– Је л' ви то мене завитлавате? – упита он.

– Хтео сам само мало да се нашалим, – рекох.

– И ову ногу вам је сигурно неко пребио зато што волите да се шалите? Срећом, преостала вам је још једна здрава, за мене.

Праснух у смех, а он разгорачи очи:

– Зашто се сад клиберите?

– Па ви сте врло духовит човек, – рекох. – Штета је што не пишете хумореске. Ви се тако смешно изражавате да вам саветујем да покушате у том смислу да пишете. Уверен сам да бисте имали успеха.

– Ви сте потпуно ненормални, – рече он и зацени се од смеха.

– Зар ја такве ствари да пишем!... Ја... Па то је тек прави идиотизам, хо-хо-хо, ха-ха-ха.

Наједном се уозбиљи и лице му постаде мрачније и злослутније него малопре. Помислих да тек сад почиње оно право и сав претрнух.

– Па, ето, – рекох, – и ви сте се, овај, малопре насмејали.

– Ја? Али само зато што тако нешто смешно никад још нисам чуо!

– Онда је то, заиста, друга ствар, – рекох, – сасвим друга ствар.

– Како то мислите да је то "друга ствар"? Мислите ли да сам ја овде онај ко је глуп и ништа не разуме.

– То нисам рекао, – побуних се учтиво.

– Хоћете да кажете да сам то ја рекао?

– Не, забога, – умирих га, – али ако баш хоћете да знате шта мислим онда знајте да сам уверен да ја нисам тај ко је глуп и ништа не разуме. Разумете ли шта хоћу да кажем?

– Чудан сте ви човек, – рече он, размисливши. – Ви сте, у ствари, врло необичан човек, али ми се све више свиђате...

– И ви мени, – прекинух га, – ви сте, у ствари, врло духовит човек.

Он се насмеши, па се коначно насмеја и загрли ме срдечно.

– Дајте да видим шта то читате, – рече. – Ипак, разумећете, морам да проверим зашто се толико смејете.

– Потпуно вас разумем, – рекох, – ево, даћу вам неколико књига, па проверите.

– Ионако сам беспослен вечерас, па ћу да погледам, – насмеши се још помало сумњичаво, узео књиге и оде.

Те ноћи нисам могао ока да склопим од његовог смеха. Кроз мој под, а његову таваницу, заиста се све одлично чује. А најгоре је то што он уопште не поштује кућни ред и церека се до лудила и од четрнаест до седамнаест часова и, понекад, до сванућа. Захвалан ми је много и мисли да смо добри пријатељи.

Никола Мељаницки рођен је у Петровцу на Млави 19. марта 1929. године, а умро је у Нишу 27. фебруара 1989. године. Био је српски приповедач, романописац, драмски писац и новинар.

Школовао се у родном месту, а студије југословенске књижевности завршио је на Филозофском факултету у Београду 1953. године. Након завршетка студија долази у Ниш, где је једно време радио у Народној библиотеци „Стеван Сремац“ као руководилац децјег одељења. Од 1962. године па све до пензионисања био је новинар и уредник културне редакције Радио Ниша, док је у периоду од 1966. до 1968. године био један од уредника часописа *Градина*.

Никола Мељаницки био је мајстор кратке приче. Објављивао их је у бројним листовима и часописима у тадашњој Југославији (*Полиџика*, *Народне новине*, *Борба*, *Глас омладине*, *Наша реч*, *Водич*, *Гледишта*, *Полерџарац*). Писао је драме и романе, неговао је позоришну критику и есејистику. Његову драму *Пробуђен с крилима* извело је Народно позориште у Нишу 1964. године, а на Радио Нишу и Радио Београду изведено је неколико његових радио-драма. Поред поменуте

драме важно је поменути његове романе *Ордалије* из 1972. године и *У ојњу свирала* из 1982. године. Добитник је награде *Ослобођење рада Ниша* и Прве награде за причу на конкурс *Борбе*, 1953. године.

Рукопис Николе Мељаничког чува се у Народној библиотеци „Стеван Сремац“ у Нишу, на завичајном одељењу у белој фасцикли. Рукопис је добро сачуван, нема много оштећења, а у питању су волантни листови. Садржи следеће приче (укупно 14): *Инок*, *Пријатељи*, *У последњи час*, *Нешто*, *Пријеме за усџон на Олимпи*, *Легенда о изразоречком*, *Прозори*, *Дремеж*, *У лифту*, *Иста ствар*, *Безирба*, *Он ће*, *Класик* и *Вече код „Шангајца“* (у рукопису је сачувано и пет недовршених прича).

Необјављене приче из рукописне заоставштине
и белешку о аутору приредила
Драјана Блајојевић

Помињања

(in memoriam)

ОДЛАЗАК ПРИЈАТЕЉА

ДАНЕ СТОЈИЉКОВИЋ
(1938–2019)

Уверен сам да је мало ко познавао Данета као човека као ја. Дружили смо се од малих ногу до последњих дана. Иза Данетовог кочоперног, бунцијског а почесто свадљивог и ратоборног става и понашања, крила се, у суштини, једна неизмерна топла, нежна и широка, а додао бих, и усамљеничка људска и песничка душа.

Дане је све своје песме (а има их преко хиљаду) знао напамет. Могли сте да га телефоном позо-

вете у пола ноћи (а било је више таквих случајева) да вам, по вашем избору, баш ту изрецитује. Он би ћутао тренутак – два, и као ретко ко од српских песника, почео, на свој особен и ретко емотиван начин, од почетка до краја, без пауза, да вам је декламује.

Познато је да неки људи осете кад им се примакао крај животног пута, па пожуре да све послове приведу крају и заокруже. Верујем да је то и Дане, бар подсвесно, осетио. Месец дана пре одласка у болницу, припремио је за штампу збирку својих песама „Јао сви моји мртви песници“ (!!!) послао ми је да је прочитам и исправим словне грешке уколико их има. А на дан поласка на лечење, позвао ме телефоном и издиктирао последњу песму коју је претходне ноћи написао и „наредио“ ми да је обавезно уврстим у збирку. Волео бих да сам је ја, за свој крај, на растанак написао:

НА КРАЈУ

*На крају кад треба да утасне ваџра
у њејелу зајријајше жар*

*а можете оставити
и које суво дрвце
да би неко сушра
кад почне нов дан
пошљалио сунце.*

Сваку Данетову збирку песама, романа и приче, пратила је и вредновала књижевна критика. Навео бих само део из поговора за последњу још необјављену збирку песама који је написао господин Мићо Цвијетић:

ПРЕПОЗНАТЉИВА ПОЕТИЧКА МАТРИЦА

Над рукописом нових песама Данета Стојиљковића

Необична је и несвакидашња појава Данета Стојиљковића (1938), по своме животном стилу и ставу. Превасходно као човек и писац, пре свега као песник посебног кова. Као актер из круга некад чувене младалачке београдске књижевне боемије и њен аутентичан и преостали редак изданак. Таквих се манира није одрекао ни у зрелијим деоницама живота, када је пун физичке снаге и творачког жара еманирао и распаљивао стваралачке и боемске ватре. Без обзира на то што су га донекле примириле позне године, нужно утишале бунтовничке димаре, тих урођених манира и страсти није се сасвим одрекао ни у своме позном животном добу. Кад још, понекад, полети на крилима боемије, као своје још непотрошене заоставштине.

Стојиљковић је најбурније деонице живота, у Београду, Прокопљу, нераскидиво везане и са неизбежним родним, митским Дубовом, па и са рефлесијама на друга места и ситуације, аутентично описао у прозној књизи *Шума савијеној дрвећа*. Жестокој књизи у којој динамично пулсира једно давно минуло време и његови специфични актери. У идеолошки једноумном друштву и држави, у којој је главни наратор Бодан неукротиви побуњеник и бунтовник. А он је, није тешко препознати, пишчева слика и прилика.

Поезија је, ипак, најпотпуније животно огледало Данета Стојиљковића. Песник и поезија су у најближем сродству, најбоље се узајамно препознају. Она лични на њега, а он на своју поезију. Поезија је песникова најпотпунија и једина истинска аутобиографија. Бројне песничке књиге прате све његове кораке и године, поуздан су сеизмограф једног бурног и бунтовног живота, психограм стања у његовом људском бићу. По томе је препознатљива и његова поетика.

Сшамен Миловановић

ДОБРИЛО, НЕОПОЗИВО

ДОБРИЛО НЕНАДИЋ

(1940–2019)

Отишао је Добрило.

Отишао међу своје јунаке који су остали да живе са читаоцима, данашњим и будућим. Минуо живот, остале су књиге и речи да нам видело буду. Последњи пут сам био са Добрилом, у стану код А. станице 14. јуна 2019. Свратио, као што сам годинама свраћао петком. Овога пута без најаве јер је телефон имао сметње... Кафа, чокањче с ракијом и разговор о свему, о овом времену, о људима, о малинама. О томе како је формиран национални

тим за спас села којих све више нема. „Јеси ли и ти, Миркане, у том тиму? питао је... И књигама. „Доротеј“ је коначно ушао у лектуру. То га је радовало. Петкана, његова животна сапутница је пажљиво учествовала у разговору. Знала је и познавала књижевност. Била је више од животне сапутнице... Искао сам да за *Бдење* да одломак из новог романа. Писао је већ више година роман је о баби која живи у пустом селу. Прошле године, за дивно чудо, ми је без премишљања дао одломак... Одломак је штампан у часопису „Исток“. Мислио је да ће бити у БДЕЊУ. Допадало му се „Бдење“ које сам му доносио, а и поштом је добијао овај часопис. Тада 14. јуна је казао како је радња затворена, нема више за објављивање. Данима није прилазио компјутеру. Уреднику Вучковићу сам пренео, уз Добрилове поздраве да нема прилог за нови број и предложио да му се јави телефонским путем. 30 јуна о. г. сам на сто, испред стана, где смо негда седели и где је снимљена ова фотографија оставио нови број „Бдења“ и моју збирку песама „ПонаДрукОписа“. У посвети је писало „Списатељу Добрилу и Госпи Петкани захвалан за разговорне сусрете петком са жељом да трају...“

Моја летња одисеја у Трешњевици се ближила крају. И моје бављење малином се неславно завршило... Желео сам да се, као сваке године, опростимо. Телефонирам 1. август. Врућине су жестоке. Подне. „Спава“, каза Петкана. Ноћас је био

лоше. Кажем да је све то због оваквог времена. Узела је, каже, „Бдење“ и Књигу песама са стола. Јавиће се... 15. августа у 9.55 преминуо је Добрило. Позовем, изјавим Петкани саучешће. Брине, да ли ће јој сутра у Политици бити штампана читуља. Штампана је: *Мој грађи Добрило Ненадић преминуо је 15. Августа 2019. Године. Твоја Петкана.*

Додајем: Наш драги Добрило. Добри човек. Списаатељ. Сада је у плаветнилу понад наших завичајних гора... И Реч што ће нас окупљати око огњишта прича у његовим књигама. Амен.

Све исто само живот прошао, каже Буџин. Али прича остаје, казао би Добрило.

Сретали се, за сусрет договарали, петком у Ариљу. Ја сам тада из Трешњевице долазио на пијацу. Прво смо седели испред кафића, разговарали, гледали како свет пролази. Петкари. Сви су га познавали, уважавали, неки питали „Ко ли је овај чича што са Добрилом, сједи“? Затим код њега у стану у Радоша Бојовића, послје у стану код А. станице. У стану који је био на висини терена... Све теже је ходао, „неки живац“ каже. Али ово казивање није о томе. Премда ме је једном, пре неку годину, лецнула његова реченице: „Миркане, сушим се ко шљивова грана“. Не рекох ништа, не каза ни Петкана ни реч... Није говорио о тој невољи, о болести, али је причао о књижевности, о људима, о онима што су му нанели неправду, и онима „што су оставили кашику“.*

Дописивали смо се. Кроз писма провејава поезија. Она животна. Поезија је и у мејловима које смо размењивали а који су објављени у књизи: ДОБРИЛО НЕНАДИЋ НЕОПОЗИВО, Мирослав Тодоровић, разговори са Добрилом Ненадићем 1999–2013...(Ариље, Вигоште, Трешњевица, Ариље...) штампани у часопису Унусмундус, 2014. (И овај часопис више не излази.)

Издвојих, да у овај текст нити уткам овај:

4 јун 2010.

Драги Мирославе,

ово није време ни за какве књиге а поготово не за моје. Ако се шта и објављује онда је то оно што је везано за наш пут у Европу и у евроатланске трансконтиненталне и транс мултикултуралне интеграције где се ја никако ни са мојим Ви-

гоштем ни са својим српским језиком и ћирилицом не уклапам. Можда ће једном поново доћи време за нас али сада није и само се повређујемо и рањавамо беспотребно, кљуцамо се као пилад у кокошињуцу.

Свака помисао на некакве књиге и некакво издавање ме просто нервира. А ти види шта ћеш са свим тим, мене то ни на који начин више не занима, нећу да будем Дон Кихот и да јуришам на ветрењаче. Они су неупоредиво јачи и нека их нека се лепо раскомоте и нека пландују.

Срдачно, Добрило

Dobriilo Nenadić

To:Miroslav Todorovic

Jan 7, 2018 at 5:37 PM

Ваистину се роди!

Нека ти Божић Бата донесе крзно поларне лисице за госпођу а теби питу, погачу, кило ракије и печену кокош како се негда носило у прилошкој корпи, нека ти остави санке и тројку ирваса на којима је дошао па да јуриш трешњевачким горјем и да попут Сергеја Јесењина запеваши из грла бијела Вставај страна огромнаја и О какав ветар да га носи ђаво, ексерима белим кров је закуцаво... ДН

Ја сам гајећи малине из нужде, одржавао и њих и себе у животу, писао како је то мукотрпан посао, и о томе објављивао текстове у „Политици“. У књизи тих текстова „Малина и други јади“ Добрило је поменут 17. пута. ...Па сад ви видите с ким се он све договарао да би своје јаде и заваде премостио и претворио у текст.

Текстови одају узнемирену природу са литерарним искуством, са истанчаним нервом за уочавање несклада свакојаке врсте. Човек је у природи, али и наспрам ње, наспрам времена, у вртлогу елементарних непогода и светских потреса, често и у друштву сам, све до сопственог распећа и судбине.

Наративи су му свежи, а формулације на нивоу његовог песништва, понекад можда и живље, присније, за памћење.“ Казао је на промоцији приређивач књиге Недељко Богадановић, 6. дец. 2016.

Добрило се срдито, казивао како су малине препородил еариљски крај, како је он са возачем у камиону, не сећам се имена, дајцу довезао прве саднице што су на грање личиле и засадили на огледној парцели у Латвици. И како је све после

кренуло. Јесте тешко, а шта је лако. За свој текст „СЕТВА ПЛАКАТА И ОБЕЋАЊА“ (*Полиџика*, 21. март 2012) *преузео сам из његове књиџе „Време кокошки“ ојис: „Има ту посла да се отелиш. Треба да се чисти од сувих изданака, па онда да се дотегне жица и да се стубови учврсте ако се који расклимо, па онда да се малина повеже, па да се пр-екрати. То ако не урадиш како ваља боље да ниси ни почињо јер ако то претаврљаш на двоје на троје ништа од тога неће испасти. Или ради како ваља или се мани ћорава посла. Док се изграбуља, док се сав онај рљуг изнесе и запали да изгори, па док се окопа и нађубри, иха, има ту да се запне и то како. Зато и јесте малина тако скупа, најскупље воће на свијету. Да није тако приметно свако би је гајио. Поготово је зајебано кад је чоек сам ко што смо сви ми сами и инокосни па нема нигђе никог да нам помогне да нам, макар, ако ништа, скува каву и да нам пружи чашу воде кад ожеднимо. Нема човек кад ни да пиша а камоли да сам себи приготови какво јело, да завати кашиком..“*

Али зашто на разгледницама ариљског краја нема малињака? питао је. Многих Зашто (?) су без одговора.

Понекад сам се уз озбиљну пошалицу, драгој Госпи Петкани, његовој супрузи и још више, казивао како треба да напише књиџу „Мој живот са Добрилом“.

Мудра, добра Жена што зна када и шта треба рећи.

И шта ја треба још да кажем осим да заћутим. И код Добрила сам волео да ћутим. Њега да слушам. Њему речи нису недостајале. Говорио је као што Рзавжубори, као што ветар хуји понад наши завичајних гора, као што ариљски крај и земља говоре малињацима.

Помислим да је Он дух изронио из ових крајолика отелотворио се у Добрило, извршио Божји план (и задатак) и вратио се тамо да нас чека.

Нека је вечна слава, и хвала, нашем Добрилу!

Амен. Амен. Амен.

Трешњевица, 16. август 2019.

Мирослав Тодоровић

ВЕСТ ИЗ ЗАУМБРЕЖЈА

ДРАГИЊА УРОШЕВИЋ
(17. 7. 1949 – 20. 9. 2019)

Стихови Драгиње Урошевић стајали су, на белом папиру, у беспрекорним, једнако дугим редовима, као постројени војници. Нису били римовани, али из њих је брујала нека сасвим нова музика језика, узвишена и свечана. Чак ни њено равно читање, без наглашавања логичких целина, није могло да потисне тај утисак.

У Студентском парку и на Калемегдану опадали су кестенови, скакутали су као какве округле, смеђе једнооке животињице и нестајали у трави и испод скоро сагорелог лишћа. Шуштало је то лишће у парковима. Таласи сунчевих зракова заливали су риђе и жуте крошње дрвећа. Светлео је октобар.

Ми смо, међутим, седели у мрачном студентском клубу Филолошког факултета у који се с муком, кроз мусава стакла светларника и прозора, пробијало подне. Шкиљава електрична сијалица, без лустера, висила је о голом гајтану са плафона одбеглог у висину. Скоро и да није надомштала одсуство светлине у том ваздуху по коме су се увијали плави праменови дуванског дима. Светлост су гутали и висока смеђа сокла, и замазани зидови изнад ње. Уједало је за очи. Седели смо на ниским, изгуљеним столицама и слушали ту песникињу оштрог профила што је подсећао на портрет Вирџиније Вулф. А она је, предано, као да је у неком другом простору, у којем нема никог од људи који су нас тренутно окруживали, читала песме. Њен профил светлео је нестварно, готово надреалистички, на позадини што се давила у сепији црног реализма. А ми смо слушали ужагрених очију, не зато што су нас толико опчињавали њени стихови, већ зато што сви учествујемо, свако на свој начин, у једном послу од кога смо само ми очекивали много.

Геометријска строгост неримованих строфа у првим песмама Драгиње Урошевић деловала је чудно. Било је то време разарања традиционалних песничких облика, потпуног

ослобађања стихова од било каквих метричких захтева и приближавања колоквијалном језику... У моди су били Раство, Црњански, Матић, Попа, Павловић, Раичковић..., али ми смо у својој младалачкој радозналости и занесености читали све што нам је долазило под руку: нове преводе из часописа, нове књиге другог таласа српског модернизма: Борислава Радовића, Љубомира Симовића, Милована Данојлића који су у то време исписивали своје најбоље стихове... Било је то и време неоавангарде, концептуализма. Чак и они који су били далеко од неоавангарде и концептуализма тежили су преобликовању постојећих форми, њиховом разобручавању а никако њиховом новом, па још и строгом, устројавању... Али, Драгиња је на то гледала друкчије.

Нас је привлачило све. У својим собичцима толили смо своју незајажљиву читалачку глад... Читали смо и песнике нешто старије од нас који су сеодносили према нама покровитељски, као према „својим клинцима“, и дружили се с нама повремено. Њихове песме смо читали понајвише. Износили смо, у препуним главама, стихове из својих собичака и доносили их у галаму студентског клуба, у дим и мирис алкохола... и ту о њима расправљали дуго и жучно, понекад са доста хумора. Наши ставови зависили су од наше личне наобразбе, од онога што смо читали изван школских програма. Почесто смо се сукобљавали око питања „шта је *јесничко*, а шта не“. Своје танке тезе знали смо да бранимо упорно и страшно.

Драгиња је читала много, али се није упуштала у наше расправе у којима су се доносили олаки и погрешни судови. Она није упадала у загрижене, ситне распре доконих у којима су се употребљавале велике речи, иако је била речитија од већине: своје саговорнике је поштовала и према њима се односила са извесном господственошћу.

Меру узвишеног тражила је и иначе у свему, било да је реч о природи, митском или историјском, о поезији, или да је реч о љубави, или, пак, о опхођењу према другима, о свакодневици уопште... И то је за њу било *јесничко*. Умела је да га пронађе и противстави ефемерном, испразном, потрошеном и вулгарном... Као да није припадала другој половини двадесетог века.

Имао сам утисак да ју је на једној страни окивало патријархално наслеђе, комплекс оца, а да су је на другу страну вукли изазови префињене варијанте феминизма и света који

је, на почетку осме деценије прошлог века, нудио своје заводљиве чари. И, чини ми се да је у тој тачки судара, још тад, њен его почео да пуца: у судару између наслеђене строгости самоограничавања и жеље за слободом.

Књижевна критка запазила је већ после прве њене књиге *Зиласје* (Просвета, Београд 1972). Њу је сачинила управо од стихова о којима је напред било речи.

Уследиле су потом књиге које су само учвршћивале њену позицију: *Велика дневна музика* (1976), *Чежња под шамним боровима* (1978), *Лични уштанак* (1989), *Призор из заумбрежја* (1990), *Јелена Анжујска* (1994), *Небеска љреља* (1994), *Дневник добровољне несанице* (1995), *Посветије и коментари* (1997), *Срдачне молишве над шамом* (1997), *Душа и заумбрежје* (1998), *Сјај бића* (1998), *Требешки родослов* (1998), *И ниње и љрисно* (1999), *Свешћеник нове свешћлости* (2003).

Добила је прву награду за поезију на Београдском универзитету 1970, Златни печат вароши Сремско-карловачке 1972. и награду „Бранко Миљковић“ 1995. године.

Свеж језик, необична фактура песме и својеврсни пантеизам који је био далеко од фолклорне варијанте омиљене у нашој поезији, намах су, после објављивања њене књиге *Зиласје*, скренули на себе пажњу књижевне критике. Наслови неких критика несумњиво сведоче о томе: „Ново, занимљиво, вредно“, „На трагу“, „Поезија као могућност склада“, и тд...

Српска књижевност добила је песникињу којој је био својствен истанчан језик, префињене песничке слике, јасна мисао... Њени стихови били су од почетка усмерени ка тражењу хармоније у природи, у односима између бића и природе и склада у бићу самом. Песници њене генерације ушли су у бескомпромисни сукоб са реалношћу у којој су живели и писали песме пуне незадовољства и бунта. Све што постоји, и што не постоји а што је Драгиња Урошевић уносила у своје стихове, имало је да служи само једној сврси: постизању свеопштег склада. Наслови њених књига најбоље илуструју ту тежњу: *Зиласје*, *Велика дневна музика* ... Очигледно је да она то у овом, појавном свету није проналазила у оној мери која би задовољила њене погледе на свет и постојање.

У каснијим књигама Драгиња Урошевић се окреће унутрашњим пределима бића и оностраним, метафизичким просторима настојећи да у њима пронађе свеопшту хармонију којој тежи. Тражила ју је *онамо*, у „призорима из заумбрежја“,

како се зове једна њена књига. И сва њена поезија биће наданхута тим настојањем.

Раскорак између два света ће и овде бити све већи и у њеним позним стиховима појавиће се жеља за одласком, за спајањем са имагинарним. Њене стихове, у почетку химничне и пуне светлости и музике обојиће сета, меланхолија, сенке и тајанствени трептаји ноћи...

У својој младости активна, предузимљива, пуна енергије, Драгиња Урошевић ће већ у средњим годинама почети да се повлачи у себе, у неку своју тишину, све док у њој није, у једној менталној експлозији, потпуно нестала и сасвим престала да пише. Последњу песму објавила је пре петнаестак година. А затим, ничим нарушена тишина.

Можда је у њеној бележници, у азилу, далеко од света, остало записано нешто што ће употпунити слику о њој, песникињи којој је живот сасекао крила када је била на врхунцу и оставио је да петнаестак година проведе у менталним просторима нама непознатим.

Драгиња Урошевић је умрла усамљена, далеко од јавности, окренута својим световима, онако како је и живела више од две деценије. Овај свет је за њу бивао све напорнији док јој није постао неподношљив. Једноставно, нису били једно за друго. Тада се окренула себи и заронила у пределе који постоје смо у њеној поезији. У њима је пронашла склад којем је непрестано у својим младим годинама тежила

Животне детаље о њој знали су само њени најближи. Према узусима овога света она је живела у самоћи. Али, према ономе што се помало зна а више наслућује, у тој самоћи она је изградила онај хармоничан свет какав јој је у нашој реалности недостајао.

Браишислав Р. Милановић

ШАПАТ ПОМИРЕЊА

ЗОРАН ПЕШИЋ СИГМА

(1960–2019)

*на безброј светиња, тамо далеко,
тореле су вајре
и безброј чудних бића, тамо далеко
било је туžno
не схватајући зашто*

Ако је живот „непрекинути низ привилегованих тренутака“, шта након тачке прекида... Да ли се стварно може нешто учинити за умрлог пријатеља? Отети од „равнодушног заборав“ његов лик и дело: издати књигу постхумно, одржати вече сећања, написати спомен... Ако је човеку његов лик само њему – „мој“, као што су само његови и њему јасни и његов глас, и дамари, и љубав, и боје; ако смрт објављује увек и изнова крај једног света као јединствене целине; коме припада да сведочи о нестанку тог и таквог, целог и јединственог света? И шта са тим сведочењем: не размењемо ли се тако сопственим недостатком, кривотворећи један потпуни нестанак, и нису ли те „бескрајне свечаности у црном за друге“ – само за друге, али не и за умрлог?

На вест о смрти пријатеља, нешто се ипак мора, макар за друге, или за себе.

Данима након Сигмине смрти пребирам по памћењу и сучавам се, не без нелагоде, с једном чудном околношћу: никако не могу тачно да одредим кад сам га први пут сусрео. Како онда срочити спомен, којим се увек изнова покушава немогуће – нечије присуство заменити сећањем – ако та иницијална успомена: прво руковање, упознавање, прве размењене, макар успутне и безначајне речи недостају? Како празнину испунити празнином? Међутим, сасвим поуздано памтим кад сам га први пут читао. За потребе једног раног критичарског покушаја, прочитао сам коаторску књигу *Terra Marginalis*, чији је потписник био и Зоран Пешић Сигма. Како је предмет мог приказа била једна друга књига и други аутор, учинио сам још један, сличан превид: преко страница које је написао мој

потоњи пријатељ (један од неколицине правих пријатеља, с којима ме је повезала књижевност) прешао сам олако, без дужне пажње.

Било је иначе у Сигмином темпераменту и карактеру нечега што је измицало и узмицало пред пажњом јавности: не наметљив и благ, неретко скрајнут, уступао је својевољно, али не без тихог (само)прекора, другима да буду изложени и запажени. Памтим тако једно књижевно вече, уприличено пре десетак година, поводом нових поетских књига нишких песника, када је представљена и Сигмина пета збирка – *Воз за једној љушника*. Том приликом је истакнути критичар и антологичар био изненађен вредносним дOMETИМА Сигмине поезије јер је овог аутора, према сопственом признању, више доживљавао као уредника и културног радника, а мање као песника. Иако ми поменута перцепција изгледа донекле искривљено, несумњиво је да ове две активности – књижевно стварање и рад на афирмацији књижевних вредности у оквиру локалних установа културе, код Сигме нису биле у потпуном или макар практичном дослуху. Доживљавао их је као слободу и дужност, као позвање и службу, а он се, као одговоран човек („одговорност није само озбиљна реч“) сав предавао потоњим: сматрао је да човек „гази преко самог себе“ и да је „сам себи најдужи пут“.

Можда је због тога ритам објављивања његових књига испочетка био знатно успорен, баш као што је и примерено критичко вредновање његовог поетског, а потом драмског и прозног опуса прилично каснило. Ипак, оно није изостало: добитник је „Кајухове награде“ (1986), Награде Едиције „Исток-Запад“ (2008), Награде „Тудор Аргези“ (2015), Награде Балканског књижевног гласника (2015), Награде Стеријиног позорја (2017), Награде „Славиша Николин Живковић“ (2017), Награде Града Ниша (2018), Награде Српског књижевног друштва „Биљана Јовановић“ (2019). У међувремену, дао је немерљив допринос нишким културним установама: био је оснивач, главни и одговорни уредник и директор Студентског културног центра; уредник филмског програма у Дому културе, уредник „Нишког аналитичара“; дугогодишњи главни и одговорни уредник часописа „Градина“, један од обновитеља Друштва књижевника и књижевних преводилаца Ниша; организатор Књижевне колоније у Сићеву; један од оснивача Клуба научне фантастике „Лира“... Притајени замајац литерарних кретања, један од чувара културног памћења града.

Данима након Сигмине смрти прелиставам странице његових књига: задржавам се на омиљеним, подвученим и уоквиреним местима; покушавам да протумачим сопствене маргиналије. Враћам се његовим посветама... Све су исписане истим рукописом – угластим и донекле повишеним словима, благо искошеним удесно (промена је опазива у књизи *Биће све у реду*, где су потези оловком нешто крупнији, заобљени). Природа пријатељства открива ми се, захваљујући овим посветама, као једна специфична економија памћења и заорава, дописивања и брисања: садржај им се значајно мењао у времену. Након уобичајено срочених посвета долазе и оне мање конвенционалне, личне, изостају општа места и фразирање, претварају се у језгровите, пријатељске криптограме који премного подразумевају, читаву малу историју привилегованих тренутака. У њима је мој пријатељ – само мој.

Једино таквог га и проналазим у његовим песмама и причама, упркос техникама објективног аналитичког читања, цабе научено. Стровалија („место са кога пропада наша последња нада“) ми више не изгледа као понор, амбис; пре је то блага стрмина низ коју се човек, у сипљиво јутро, када се „ноћ сроза у благо мочваре“, својевољно и без кочења спушта у „предвидљиву сутрашњицу“. Фабрички му димњаци и отровна испарења затварају „усамљени видик“: иако силази окружен ближњима (нејакима међу њима подметне и леђа), стаза пред њим је за једног путника, јер његов пут је само његов. И љубав се проналази на тој стрмини, нужно скопчана са „законом падања“.

Ако треба да издвојим оно битно у Сигмином опусу које ме је одувек привлачило, које сам препознавао као маркантну црту његове песничке физиономије, онда је то необичан а истинит, сасвим особен доживљај љубави. Сигма је био аутор „малољубавних песама“, песник оне љубави која не проналази свој израз у „великим речима“ (као што су „вечност“ и „бесконачје“), о којој се говори мимо превлађујућих а опозитних реторичких кључева као што су хиперболички и физиолошки стилски комплекс. Мала љубав је део „синописа отужног живота“, где се „сваки сан развејава у промашаје“; манифестује се у малим, „обичним“ стварима (јер је за „бескрајну радост“ довољно и „литар млека у тетрапаку“), у свакодневним поступцима бриге и дужности (као „вечито давање предавање“). „Сродне душе“, наслов једне од понајбољих ње-

гових књига, само евоцира филозофску параболу о андрогинима, по којој свака јединка има и трага за својом идеалном половином, а говори заправо о људима, некад љубавницима, који су „спутани као клупче ошишано у пурак“, који деле „заједничку бригу за децу“, заједничку а само своју „неиспуњену жудњу“ („дрхтавицу која не потиче од простог мраза у ваздуху“), заједничку а само своју бол („незамисливо је да се закашљеш/ а да мене не заболи у грудима“). Бол је нужно скопчана с малом љубави јер „мале се стваре умножене свакодневицом/ повуку у бесмисао“: али мала љубав није мало љубави, она је наношење и трпљење боли, те боли „без које си полужив“. И мала љубав је љубав, баш као што је и горка срећа – срећа. Привилеговани тренутак.

Управо такву спознају наслућујем у молитвеном лирском шапату, којим се Сигма огласио у својим последњим песмама:

*шайаӣ ме шай̄нуо
с̄иворен као нежносӣ
додир̄ ѿмирења
додир̄ је увек ѿмирење
с̄иворен као кајање
шӯта ѿмирења
шӯта је увек ѿмирење
с̄ из̄убљеним с̄ ѿрошим
ѿмирење с̄ нес̄шалим лицима
које смо некад ѿљували
ѿмирење да ће се нада
увек из̄убӣти у ѿрекомерним
очекивањима.*

Александар Кос̄тадиновић

ОМАЖ ГОРАНУ ВУЧКОВИЋУ

ГОРАН ВУЧКОВИЋ

(1965–2019)

Тешко ми је да пишем овај текст, наручен од уредника часописа Бдење, али морам, из дубоке жалости и пијетета према мом пријатељу Горану Вучковићу, песнику *Немља*, који је изненада и прерано отишао у тишину, како се не би заборавио његов лик и дело, његов трајни допринос књижевности источне Србије. Ја, који сам речит, који говори и кад не треба, занемео сам на вест да Горан више није међу нама, у Неготину, на књижевним вечерима, у *Букџињи*, *Ризници*, кафанама, које су својеврсне институције духа и духовитости, на свечаностима у Библиотеци, на неготинским улицама...

Горан Вучковић се својом поезијом појавио осамдесетих година прошлога века у Књижевној омладини Неготина. Било је то време када се књижевност и култура неговала, млади су редовно имали своје састанке у клубу, где се рецитовало, приповедало, разговарало о књижевности и уметности, сањало о бољем и племенитијем свету. Горан је био један од узданица својим талентом, даровитошћу, лакоћом изговорених стихова, стихова који плене и наравно посленичком активношћу.

Међутим, ношен реалним обавезама у животу: посао, породица, изазовима лагоднијег и нормалнијег живота, занемарио је ентузијазам, повремено се појављујући са понеком песмом. Више су то били сусрети на неформалним местима, у кафани, на улици, међу пријатељима. Али, ретко.

После извесног времена, пре десетак и више година, Горан се вратио књижевности и нама, и то на најбољи начин, пун воље и потребе да пише, објављује, да се појављује на књижевним вечерима. Донео ми је рукопис *Корак до истиништва*, са жељом да погледам, изрекнем своје мишљење, до ког је он очигледно држао и по могућству, објавим. Инсистирао је, у том случају, да то буде збирка песама састављена од најранијих (без обзира на дечије песничке болести), па до најновијих. Тиме је хтео да сведе рачуне са претходним периодом, да се

одужи својим песмама и да наговести нове и ново песничко прегнуће. Испоштовао сам његову жељу и тако конципирану објавили смо у Књижевном друштву „Свети Сава“ у Београду, а чији смо уредници Живко Николић и ја.

Подједнако је писао песме за одрасле и песме за децу. Према деци је имао нежан песнички однос и сматрам да је један од онајбољих песника за децу. Његове риме су пријемчиве деци и пуне топлине, благих поука и хуморне, а деца такве песнике, искрено, највише прихватају. Објавио је књигу пе-сама за децу *Шаренилом кроз деџињство*. После тога он је неуморно писао.

Илустрације и потврде ради, ево строфе из његове прве књиге, а која је и предговор у наслову:

*Сваки сџих је једносџаван,
Нема речи нејасноће
Није важно биџи славан
Већ побеђи из самоће*

Очигледно, да је то био мото његовог песниковања и уједно мотив.

А, ево, како је с лакоћом писао и написао песме за децу (насловљена песма, *Шаренилом кроз деџињство*):

*Шарени се све
Од рега,
Сија око
Од поледа.*

*Књиџе, лоџиџе,
бубамара,
џлави меда
крај ормара.*

*На слаџкише
И иџрачке,
Н айџичице
И на мачке.*

*Шарени се
Деџја соба,
Деџињство је
Најлеџше доба.*

*На љуљашке,
клацкалице,
разнежи се
деџје лице.*

Поред песниковања, Вучковић се подухватио, на наш предлог, да уређује часопис *Букџињу*. И он се сав посветио часопису, том исцрпном и великом раду, изгарајући на припреми

и радујући се сваком броју. Он је *Букџињи* дао ширу димензију, у естетском и смислу обимности, а нарочито је проширио круг сарадника и много је учинио на њеној афирмацији.

После тога, Вучковић је основао Удружење за књижевно-издавачку делатност *Лексика* и покренуо је часопис *Ризница*, у коме је посебно баштинио књижевну и културну традицију Тимочке Крајине. У издању *Лексике* објавио је сијасет веома значајних књига, посебно оне које су тематски везане за завичај, остављајући тиме трајан траг и својим стваралаштвом и издаваштвом.

Морам да будем и личан, веома сам му захвалан на песмама које ми је посветио, *Перо*, *песма убојиша* и *Војна*, а коју је он уврстио у своју антологију песника источне Србије *Тимочка лира*, што је само чињеница да је волео моју поезију. Захвалан сам му на томе, а нарочито на лепом дружењу и сарадњи, а највише што је дао велики допринос књижевности источне Србије. Његов лик и дело тек ће се сагледавати, а ја ћу на томе са дубоким поштовањем радити.

Власџа Младеновић

Опраштамо се од драгих пријатеља, колега и сарадника, верујући да су свој мир пронашли у неком лепшем свету.

Уредништво *Бдења*

ОПРОШТАЈ РЕДАКЦИЈЕ

ЗОРАН ГАГИ ГАВРИЛОВИЋ

(1960–2019)

Непосредно по закључењу овог броја изненада је стигла вест да нас је напустио дугогодишњи члан уредништва, Зоран Гаги Гавриловић, који је најпре као директор Центра, а потом и као организатор културних програма, дао немерљив лични допринос да часопис опстане и редовно излази.

Гаги је био посвећен својој дужности, с високим разумевањем за културне потребе средине и отворен за иницијативе стваралаца, које је здушно подржавао.

Памтићемо га као харизматичног човека, преданог радника, занимљивог саговорника и поузданог пријатеља.

Хвала му!

Редакција *Бгење*

Драгољуб Јекнић (1940–2019)

ДУКЉАНСКА ЗЕМЉА И ВЛАДАРИ

(Од најстаријих времена до 1165. године)

Диоклиџија, Диоклија, Дукља најстарији су словенски називи за Балканско полуострво, које су Хелени звали *Илирик, Илирикум*, што на хеленском значи *земља змија*.

Око `1150. г. п. н. е. једна велика група словенских племена прелази из Мале Азије на Илирик, данашње Балканско полуострво. Неколико миленијума прије прасловенска племена населила су огромна степска пространства од Карпата до Урала и ширила се даље на исток и југ, до данашњег Авганистана, Кашмира и сјеверноисточног Ирана.

Захваљујући вишедеценијским истраживањима Војислава Д. Никчевића, објављеним у низу књига и текстова, посебно у опширном тексту *Скиџо-Сармати Диоклецијани и њихова држава на Илирикуму (Вијести, Подгорица, 6-13. август, 2011)* и дјелу *Књижевности Дукље и Превалиџане (Подгорица, 2006)*, који је имао увид у дјела и фрагменте хронологија, историјских и других списа античких историчара и хроничара, Ефора (IV в. п. н. е.), Тимеја (IV–III в. п. н. е.), географа Страбона (I в. п. н. е.), али и корпуса других докумената, извјесно је да се ово пресељење Словена, које ти и каснији хроничари, историчари и други записивачи и писци називају Скитима и Сарматима, догодило у назначено вријеме под вођством краља Диокла „који је утемељио град Диоклеју са великим свеучилиштем посвећеном за сада непознатом божанству подземних свјетова чијих је мистерија био велики жрец и посвећеник“, каже Никчевић. Тада са простора Илирикума и приобаља Дунава на територију данашње Грчке одлазе Дорци (хиљаду година прије њих отишли су Јонци и Еолци), а из Епира помјерају се дубље на југ Епирци и друга сјеверозападна хеленска племена. Те просторе попуњавају скито-сарматски

словенски родови и племена, али и нека несловенска племена и родовске заједнице. На Илирикуму главни језик је постао словенски, а поп Дукљанн каже да су и Готи, који су у IV в, заједно са прекодунавким Словенима опустошили готово читав Илирикум и приморске градове, па и Дукљу, говорили словенским језиком.

У вјековима који су слиједили, на простор, сада већ Диоклове Диоклитије, прво ради пљачке, а потом због насељавања, долазе са сјевера све бројније групе Словена, дијелови племена, али и читава племена, и насељавају се од Паноније, која је и тада била словенска, све до Солуна, па чак (Анти) и Пелопонеза. Досељавање је нарочито узело маха у IV в. п. н. е, у вријеме Филипа Македонског и његовог сина Александра. Хеленски хроничари наводе у својим хроникама да се у то вријеме на Илирикум доселило неколико стотина хиљада Словена са породицама. Неки од њих су панично говорили да се Хелада словенизује! Та паника, данас видимо, није била без разлога, јер су Словени населили све области чак и око Солуна, на истоку до Драча и ријеке Мати у Епиру, прешли су и на јужно и сјеверно Апенинско полуострво, њихово је било све до Алпа, дио племена *Венеши* населио се у подножју Алпа и заузео велику територију до обала Јадранског мора, која се, по њима, и данас зове *Венеши*, а град који су основали – *Венеција*. *Равени*, који су основали Рим, *највјероватније су били словенско племе!*

По Диоклу његова држава на Илирикуму названа је *Диоклишија*. Његов род у ромејским хроникама и документима назван је *Диоклиди*, *Деоклаши*, потом *Дукљани*. Скито-сарматско-словенски град *Доклеу* (Дукљу) Птоломеј описује као „велику тврђаву и изузетно, не само војно, стратешко значајан град“, а у каталогу градова Азије (Друге или Мале) записано је име града готово истовјетног, назива – *Диоклеја*, „који се налази у групи значајних утврђења са, на примјер, Мизомакедонијом (мизијско-медијском Македонијом), Антиохијом, Лаодикејом итд.“ Могуће је да је овај град био „гарнизон Доклеата“. Никчевић сматра да је то „највјероватније“. Поготову ако се зна да су Словени чинили језгро скито-сарматске словенске федерације народа, каже Никчевић, наглашавајући чињеницу да је у тој федерацији било и других народносних скупина. Ово подразумијева и схватање да су Скито-Словени, имали своја управна подручја и друштвено-политичку организацију.

Старо краљеварво Словена на Илирикуму помињу када и ахајско најстарији хеленски извори. Оно је играло значајну улогу у процесима који су се дешавали на Илирикуму, тј. у Диоклеји и Диоклитији.

Скито-Словени у малоазијској постојбини имали су и своје писмо, највјероватније оне црте и ризе, слично сумерском и хетитском писму, из којих се касније развио систем који познајемо као форме глагољског писма. Нереално је да у старој постојбини сусједи Словена Сумери, Асирци, Крићани, Египћани, Сиријци, Феничани, наравно и Хетити, имају знаке писмена, а да словенски народ остане изван тога културног и цивилизацијског круга, или, прецизније – културног прожимања.

Знатно касније, али много прије Константина (Ћирила) и Методија, Словени на Илирикуму, развијају своје друго писмо, које пролази кроз низ фаза док није постало ћирилично, прво јужнословенско, потом свесловенско писмо. Овдје се поставља питање тзв. *винчанској ћисма*, које је, ако су истраживања тачна, најстарије писмо из кога су се развила сва фонетска писма. Чињеница је, међутим, да је *феничко ћисмо*, на основу кога су, тврди се, Хелени развили своје старогрчко писмо, у ствари *сиријско ћисмо*, а питање је, дакле, ко је творац тзв. *винчанској ћисма*? Који је народ тада био насељен на територији на којој је пронађено *винчанско ћисмо*?

Многи одавно постављају питање: ако су наши преци имали чак два писма, зашто нема старих хроника, записа, докумената написаних тим писменима? Јесу ли уопште шта записивали? Један од разлога лежи, вјероватно, у чињеници да су писали на крхким материјалима, а други разлог је садржан у чињеници да су готово сви народи, у чијем смо се окружењу налазили у историјској прошлости, здушно радили на уништавању словенских рукописа, уништавани су и римски и ромејски записи, хронике и други списи у којима се словенство помињало „мислилаца“. Познат је, на примјер, и један докуменат Ане Комнине разаслат свим канцеларијама у царству, да словенски језик треба забрањивати, а словенско име не уносити у царске списе и документе како се на тај начин не би *ћрљала историја!*

Ипак, доста докумената и фрагмената разних дјела, у којима се помињу бројна словенска племена, Сармати и Словени, сачувано је. Из сачуваних записа и хроника стиче се позудан увид да је у Диокловом краљевству у VI в. п. н. е. настала

историја Скита Словена *Exordia Scythica*, заснована „на неким од хеленских пријехомеровских кикличких епова који су приповиједали најстарију историју овог моћног и старог народа“ (В. Никчевић, *Књижевности Дукље и Превалишане*, стр. 68.). Тај еп, у коме се славе подвизи скитског сарматског цара Ахилеја и царице Амазонки Пентисилеје (Пентезилеје) у *Тројанском рашу* помињу „многи хеленски писци, почев од Хекатеја до Аполонија, везујући грчку историју за скитску“ (Никчевић, исто). То везивање остварено је, каже Никчевић, када су „највећи ахајски јунаци“ дошли у предјеле Понта (Црног мора) и сусрели се са скитско-сарматским словенским владарима и њиховим племенима. Том приликом је склопљено „вјечно пријатељство“ и допуштено је Хеленима да оснивају своје понтске колоније, што је резултирало слављењем култова „заједничких богова“, као што су култ Сунца или култ посвећен Диоскурима, „заштитницима ратника“. Овај историјски спис помиње и Пиндар (520–445. г. п. н. е), највећи хеленски хорски лиричар.

Историја је, вјероватно, била написана словенским писмом и на словенском језику, али није искључено да је написана на грчком језику, или је на том језику имала своју проторедакцију. Латинску редакцију доживјела је у епохи Гаја Јулија Цезара или његовог наслједника, што значи током друге половине посљедњег вијека старе ере.

У спису је дат родослов Скита Словена, али и других скитских скупина, по моделу *Сшарої завјеша*. У њему се, што је од посебне важности, говори о томе да су у I миленијуму старе ере Скити били становници већег дијела Илирикума (Никчевић, исто, стр. 162) . У великој историји Гота Флавијуса Магнуса Аурелијуса Касиодориуса (Касиодор, прва половина VI в), која је највећим дијелом сачувана у истоименом дјелу Гота или Алана Јордана (друга половина VI в), стоји, преписано из библијских текстова да је „родоначелник Скита и Гота Јафетов син Магог“.

Доста (релативно) фрагмената из *Scythice* сачувано је у ријетким ранохришћанским латинским историјама у којима аутори наводе да су *Scithicu* имали на увид у редакцијама с краја I стољећа п. н. е, али и у редакцији с краја III и почетка IV в. О овим детаљима свједочи историја Оросија, хришћанског писца из V в.

Прву историју Скита Сармата могуће је да је написао први познати филозоф Скит – Анахарсис, син Гнуров, брат краља

Скита Кауида, који га је и убио због фаворизовања хеленских култова у својој домовини.

Анахарсис (VI в. п. н. е.) повремено је боравио у Атини код рођака своје мајке Гркиње, гдје се дружио с првим хеленским филозофима и мудрацима: Талесом, Солоном, Клеобулом, Парменидом, Епименидом, Анаксименом, можда и Питагором.

О овом скитском ученом човјеку написао је есеј Диоген Лаертије у свом дјелу *Живошти и мишљења истакнутих филозофа* (Београд, 1979, стр. 34.35).

Први познати краљ у Диоклитији послје Диокла је Аргон. Западњачки историчари помињу као илирску краљицу његову кћерку Теуту. Данас знамо да она није краљица никаквих Илира него Скитп-Словена. Њеног оца и њена престоница је била стари град *Медун* надамак још старије престонице Диоклових насљедника, *Дукље*.

Рат Теуте против Римљана трајао је двије године (228. и 229. п. н. е.). Одсудна битка вођена је управо око града/тврђаве Медун. Тај рат се у историјским текстовима назива *Први илирски рат*, мада се ради о *Првом римско-словенском рату*. Римљани су повели овај рат оптужујући Словене да у својим чамцима и бродовима гусаре дуж обале Епира и угрожавају њихове трговачке путеве, али, и грчку колонију *Issa* (Вис)! Римљани су, у ствари, имали у плану да освоје читав Илирикум, и, управо, хеленске градове и територије на далматинској обали Јадрана. Краљица Теута је овај рат изгубила и тада је Словенско (Дукљанско) краљевство сведено на територију од Дубровника (данашњег) до Љеша.

Друти римско-дукљански рат (*Друти илирски рат*) услиједио је 219. г. п. н. е. Послије овога рата Римљани су се коначно учврстили на Илирикуму, али прије тога су морали да поразе Македонце, којима Хелени, као *словенском њлемену*, нијесу притекли у помоћ. Римљани су на освојеним словенским територијама одмах почели да пљачкају, плијене, отимају земљу, чак се баве и пресељавањем непокорних словенских племена. Познато је да су старословенска племена Плереје и Ардијеје, о чему свједочи Страбон, 135. г. п. н. е., који су живјели између Боке и Неретве, преселили у унутрашњост земље.

Посљедњи краљ Словенског (Дукљанског) краљевства, који се помиње у записима римских, хеленских и других хроничара, Генције, имао је престоницу у Скадру, Он је предводио

Словене против Римљана 168. г. п. н. е. Побједу над њим прославио је у Риму командант римских легија на Илирикуму Луције Аниције. Генцијеву државу Римљани су подијелили на три области: *Љеш, Лабаеџи, Ајровинијска област*.

Римска окупација Диоклитије није прошла без побуна и устанака. Познат је велики устанак Словена у читавом Словенском краљевству од 6. до 9. г. После овог устанка, Римљани су Илирикум подијелили на двије провинције: *Далмацију и Панонију*.

Цар Диоклецијан 297. г. извршио је нову подјелу Илирика. Провинција на територији данашње Црне Горе названа је *Превалис*. Њене границе иду од Боке Которске преко Кривошија до слива Пиве и Таре, затим долином Дрине до ушћа Лима, на истоку до планине Шаре и ријека Ибар и Дрим, на југу до ријеке Мат у Епиру. Административни центар је Скадар.

Већ тада, али касније битно важнију улогу у римским и ромејским легијама имају Диоклови потомци и припадници новодосељених словенских племена и родова из прекодунавских словенских територија. Из редова Словена регрутују се команданти легија. Словенске легије, предвођене својим војсковођама, често утичу на најважнија догађања у Византији. Скито-Сармато-Словени још у другој половини I в. укључени су у процесе озваничавања хришћанства. Већ 381. г. имали су хришћанску службу на свом језику, а мало раније, између 370. и 375. г. настао је кодекс светих тектова на словенском језику. Све то упркос неким ромејским царевима и администраторима, али и многим хроничарима и историчарима, да се словенски језик и словенско писмо затру, како би се створила *дирићована историја*, историја без Словена, „на којој ће се темељити права Рима и Цариграда хришћанског римског и ромејског царства“ Скито-словенске провинције Македонија, Превалитана (Дукља) и Епир прве су прихватиле хришћанство. На основу тога сматране су легитимним носиоцима „апостолског права“. Највјероватније 325. или 326. г. цар Константин је прогласио као трећу хришћанску митрополију Диополис – Диоклеју. Само коју годину касније Митрополија је имала своје полилингвигалне скрипторије, а могуће је да се бавила и „стварањем дјела за потребе заједница и цркава на просторима Епира, Мезије, Македонске Дакије и, нормално, Превалитане“, такође на основу докумената закључује Никчевић. Митрополит је био Басус, који је умро крајем IV в. После њега за дукљанског митрополита долази Сенеције, који

је, а о томе постоје записи и документи, митрополитску дукљанску цркву премјестио, на захтјев империјалне канцеларије, из Дукље у Скадар, највјероватније због упада Гота 400. г. у град Дукљу, који је том приликом разорен.

Између 455. и 470. г. формиране су у Антиохији и Ефесу двије националне скитске цркве: *словенска* и *јошска*. Словени прихватају *манихејство*, Готи *аријанство*. Они нијесу одобравали одлуке прва четири хришћанска сабора. Ове цркве су биле прожете јаким паганским утицајима, који су се у словенском хришћанству задржали до данас. Гностичке цркве нијесу прихватале безгрјешно зачеће, васкрсење, искључиву Исусову божанску природу. Као јеретичко учење гностицизам је осуђен 431. г. на сабору у Ефесу, што је довело до великих побуна међу Словенима.

На чело Дукљанске митрополје 451. г. помиње се митрополит Евандрус, који је присуствовао Халкидијском сабору.

Моћне словенске легије, које предводи велики војсковођа *Јован Скиѿ*, око 490. г. довеле су на трон Ромејског царства епирског Скита из Драча – *Анастасија* (491–518). Документа из његовог времена су углавном уништена, или, у најбољем случају – затурена. Послије успјешно окончаних ратова на Средњем истоку, Јован Скит добио је титулу *конзула* и заједно са Анастасијем управља царством. Од цара Анастасија превалитански Словени су добили, произлази из хроника и записа, као и других докумената, моћ *инсиѿнија* за утемељење свога, вазалног у односу на Цариград, **обновљеног Краљевства Словена**.

Још један Словен истиче се у том времену – Хилвуд, као један од најбољих војних заповједника у ромејским легијама. Цар Јустинијан 531. г. послао га је на лимес према Словенима, који су надирали преко Дунава у својим *моноксилима* (Владимир Ђоровић: *Историја Срба*, Београд, 2004, стр. 8–9). Три године се љуто борио против својих саплеменика, док најзад од њихове руке није погинуо.

У великим архивима, какав је, на примјер, *Вашикански архив*, налази се много хроника, записа, историјских текстова и докумената из старих времена, које још нико није прегледао. Негдје у том замршеном мноштву архивске грађе можда би могла да постоји и историја Словена, и балканских и небалканских племена. Настала између 650. и 700. г, објављене су двије верзије ове историје. У њој је био описан велики аварско-словенски поход на Солун 626. г.

У првој верзији историје наведена су у заглављу имена словенских и аварских владара и војсковођа и називи словенских племенских група са југа и из средишњег Илирикума, које су насељавале и велики дио јужне Италије.

У једној од верзија, која је настала у Првалитани од непознатог аутора, који је, вјероватно, био писар у дукљанској митрополији, именована су словенско-сарматска и скитска племена која је император Јустинијан (527–565) повео у Малу Азију на поход против Персијанаца. То су племена: Драговити, Сагудати, Белегеци, Беонити и Берцити. Краљ Словена је био Кацон или Хацон. У византијским списима он је *eizarch*.

У историји су наведене и границе Краљевства Словена на Балкану и ван њега и наглашено савезништво са Бугарима и Аварима. Помињу се још два словенска племена: на територији Тракије Ронхини и у непосредној близини Солуна Стримони.

У првој верзији се такође каже да су под краљем Коцином (Кацоном) Словени прихватили догмат о „Божјем Сину“, и то је прво прихватање тога догмата „у историји хришћанске цивилизације на Балкану“ (Никчевић, исто, стр. 315).

У петом поглављу помиње се *Превалишана* као дио Краљевства Словена (и Авара). Насељавају је стари словенски народ Трибали (грчки: Пребалеји) и разна друга словенска племена. Превалитани припадају области: Дукља, Панонија, Дарданија, Мезија, Трибалија, Родопе, највећи дио Тракије и дио лонгобардијске сјеверне Италије под црквеном јурисдикцијом Аквилеје. На сјеверу је европска Сарматија, на југу Солун окружен Словенима. Никчевић каже да истраживачи мисле да је и Крит припадао теми Превалитана, а спомиње се и тема Далмација, која је била подијељена између Превалитане, Епира и Паноније.

Краљевство Словена било је тада највеће „национално краљевство“ на европским просторима. Ова историја балканских и небалканских Словена била је посвећена покрштавању превалитанских Словена у канонско хришћанство. То потврђује и присуство рисанског (архи)епископа Валерија на VI ваљењском сабору у Цариграду 680. г.

Редакције у којима је рађена ова историја разликују се у детаљима. У неким верзијама и текстовима говори се да је нови цариградски император Константин III ударио 658. г. на Словене између Струме и Вардара, савладао их, и, да би онемогућио њихове пљачкашке активности, преселио их у Малу

Азију гдје је од њих формирао посебан војни одред за борбу против Персијанаца под командом њихових (словенских) кнезова. Тридесетак година касније (око 688) Јустинијан II удари опет на македонске Словене, покори их, па и њих, више од 30 хиљада, пресели у Битинију (Ст. Станојевић: *Историја српског народа*, Београд, 1926.). Теофан каже да их је прогласио за свој „изабрани народ“ и за старјешину им одредио њиховог војсковођу Небула (Жиречек: *Историја Срба*, стр. 60). Теофан каже и то да су одреди Словена прелазили и на страну Арапа (664. г.), борили се против Византинаца, потом се насељавали са својим породицама код Апомеје у Сирији.

Посебно би, међутим, требало говорити о Дукљанској архиепископији. Још је Павле Ровински, који је крајем XIX и почетком XX в. вршио ископавања у некадашњем граду Дукљи, пронашао остатке ранохришћанске базилике подигнуте на темељима скито-словенског многобожачког храма. Одмах до црквене зграде откривени су остаци баптистеријума, који су, као посебне зграде, у раном хришћанству имали само архиепископски храмови. На основу тога је јасно да је ту било сједиште Дукљанске архиепископије, а то је потврђивао и потпис дукљанског митрополита Басуса на посланици коју патријарх Атанасије шаље једној од цркава Александријског патријархата. Дукљанска митрополија је, дакле, постојала само двадесетак година после Првог васељенског сабора (В. Ничевић: *Архиепископија Дукља*, Документа Монтенегрина II).

На основу ископавања се види да се Дукља поново у VI в. јавља „као моћни град, сједиште војске и административне управе“. Од V в. латинска црква у дослуху са цариградском ради на потискивању скитско-словенског језика, и да би у томе имале успјеха уводе хеленско-римски билингвизам. Свуда се подижу цркве подложне монасима које доводи римска курија. Латини полако уништавају, прво антиохијски, а потом и цариградски економски суверенитет. То урушавање Ромејског царства трајаће константно све до крсташких, строго планираних, и подло изведених, антивизантијских експедиција.

Читав VI в. је прошао у прилагођавању хеленизма хришћанству, па се, из тог разлога, не може одредити који су коментари тадашњих хришћанских филозофа ближи хеленизму који паганизму. Када су у питању балкански Словени трају огорчене борбе за краљевство, језик, своје писмо и манихејску визију хришћанства. Опиру се све суровијим насртајама

латинизма. Велику штету им наноси Словен Дионисије, назван Мали, који се отворено ставио у службу латинизма. То не пролази без отпора и не постиже код Словена жељене резултате.

Упркос свему што су урадили за римске папе и њихов латински догматизам, и Дионисије Мали и Гот Касиодор, велики противници „јеретичког Истока“, доживјели су, убрзо, од истих тих за које су радили, потпуну маргинализацију, али то нас не узбуђује неколико чињеница да су скитско-словенска племена заборавила великог дукљанског митрополита и „викара Италије“ Басуса и „једног од највећих ретора на просторима Средњег и Блиског Истока у доба владавине Анастасија и Јустина I (518–527) – *Јована из Скиѿојолиса* (Никчевић, исто, стр. 376). Наравно, сви списи из те епохе, као и списи из времена дукљанског митрополита Павла Дукљанина, досљедног борца за манихејство, изгубљени су, уништени, можда и затрпани у архивима, и о њима се понешто зна једино у изводима. Долазак Ираклија за цара (610–641), има велики значај за Краљевство Словена. Прво, са простора Кимеријског Босфора и јужне Тракије досељава на граничне линије Превалитане, Тесалије, Македоније и Епира Србе са породицама да буду чеона копнена тврђава на „трећем лимесу“ византијске одбране (Никчевић, исто, стр. 307). Њихов вођа, као и дукљански кнез, има титулу архонта. Друго, „на италском југу уочавају се скупине кавкаског аварског народа Албана“ (Никчевић, исто, стр. 310). Треће, Авари запосједају готово читаву Далмацију. Четврто, из Паноније на Италикум одлазе Лангобарди. Пето, ислам, који се појавио, монофизитски и несторијански патријархати прихватају као „ново Христово учење“. Исламисти прихватају и *Сѿари* и *Нови завјеѿи* (*Тавриѿи* и *Инѿил*). Шесто, арапске трупе, на чијем су челу словенски команданти, ступају на територију Иберијског полуострва. Што се тиче Словена на Балкану њихова је култура и даље „паганска“ и „варварска“, али су „респектабилна војна сила Империје“. Најзад да кажемо да се као Кимеријци, осим Срба, помињу и ова словенска племена: Мацотици, Серей, Вали, Сцизи, Гнисдини, али и Зе(це)тае.

Најстарији, сачуван у преписима, дукљански спис је *Сѿис о Гоѿима*, „који се латински назива *Regnum Sclavorum*, у коме су забиљежена сва њихова дјела и њихови ратови“.

Занимљиво је како је дјело, које се назива *Сѿис о Гоѿима* добило у преводу на латински назив *Regnum Sclavorum*. По

садржају овај спис не може бити *Спис о Гошима*, па, разумљиво, ни спис „у коме су забиљежена сва њихова дјела и њихови ратови“, на шта помислимо кад прочитамо прве реченице ауторовог кратког увода.

Додуше, почетакписа је прича о Готима, народу који се „појавио са сјевера“, „диваљ и необуздан“, којим су владала три брата, синови краља Сенубалда: Брус, Тотила и Остроило. Покорили су Панонију, Темплану, Доњу Далмацију, Истру, потом пређоше у Италију, коју опљачкаше све до Сицилије и Корзике. За нас је најважнији продор најмлађег брата Остроила у Превалитанску област и Превалитански град, а тај град се

зваше Скадар. Остроило је убрзо убијен у борби са византијском војском, која је дошла да брани Превалитанску област. Али његов син Сенулат, чувши за очеву смрт, дође у Превалитански град и, пошто тамо није затекао византијску војску, поче том облашћу да влада као краљ. Владао је 12 година. Наслиједио га је син Силимир за кога поп Дукљанин каже да је „и поред тога што је био паган и варварин“, са свима живио у миру, хришћане није прогањао и земљу је напунио „мноштвом Словена“.

Зашто је ово битно? Зато што, искористивши продор Гота, у ствари Авара, поп Дукљанин је могао да почне да пише спис о *Краљевству Словена*. Он је помијешао Готе и Словене, у ствари Аваре и Словене, један од тројице браће је очигледно Словен – Остроило.

То се догађало, каже у обраћању читаоцу поп Дукљанин, „Док је у Цариграду владао цар Анастасије“, који је своме војсковођи дао инсигније и моћ да оснује краљевство превалитанских (дукљанских) Словена.

Познато је да је цар Анастасије у то бурно вријеме, ужурбаном приводио крају и 512. г. подигао зид око престонице Ромеја. О пустошењима „дивљих и барбарских“ народа писао је и Прокопије (око 500, послје 562), који је пратио војсковођу Велизара у његовим ратним походима и борбама протиув Персијанаца, Гота и Вандала. Ни Словени не мирују. Напротив, велике скупине Анта 522. г. нападају Византију, а 530. г. словенске чете продиру до Драча и пљачкају, кажу грчки хроничари, читав Илирик. Балканска византијска војска, која је бројала око 15 хиљада ратника, углавном Скито-Словена, није ни покушала да их у томе спријечи.

У историјком смислу почетак списа попа Дукљанина је основан и историјски истиновјеран. Авари и Словени су заузели Превалитанску област и са краљем Силимиром почиње, по Дукљанину, династија Силимировића, јер ће краљевство, у готово непрекинутом континуитету, бити наслеђно. Тај континуитетом поп Дукљанин жели да повеже ово Краљевство Словена са краљевством Скито-Словена, хиљадугодишњим, на Илирику, прије римских освајања.

Спис о Гошима написан словенским писмом и на словенском језику, од аутора Словена, сам аутор превео је на латински језик. Тај превод је познат под називом *Regnum Sclavorum*. Поп Дукљанин, свјештеник барске надбискупије, каже у уводном пасусу списа да га је превео на латински „замољен од многих патриција, а нарочито од младића града Бара“. То говори о томе да су се у Бару тога времена, читала више дјела и списи на латинском него на словенском језику, пошто је Бар био сједиште из Скадра пренесене *Дукљамске митрополије* и што су се у многим бенедиктинским самостанима на том подручју налазиле библиотеке, скрипторији и школе за подучавање младежи. У вези са тим поп Дукљанин каже: „Присилио сам своју старост и настојао да удовољим вашој молби. Али, ипак, *нека нико од чишалаца не мисли да сам ишта друго написао* (подвукао Д. Ј.) сем казивања наших (црквених) предшасника и давнашњих патриција, која казивања су истинитим приповиједањем допрла до мене“.

Врло је спорно вријеме настанка *Љешојиса*. Једни тврде да је настао у другој половини XI в. и првим деценијама XII в., други да је то било у XII в., трећи у XIV, а Славко Мијушковоћ каже да је *Љеројис* настао у времену: друга половина XIV – средина XV в. Своју аргументацију Мијушковић изводи из схватања да је то било вријеме највеће моћи Балшића (!).

Др Мијушковић сматра да *Љешојис* *јоја Дукљанина* треба потпуно одбацити као историјски извор, да има једино „белетристичку вриједност“, па га је стога погрешно објављивати у историјским едицијама. Он такође тврди да су „*Sklavi* за Дукљанина бии само Срби“, и да то документа потврђују. Позивајући се на своје претходнике, који су коментарисали спис знатно прије њега, Ферда Шишића и Николу Радојчића, Мијушковић такође каже да је поп Дукљанин био Србин из Зете, а сагласан је и са Михаилом Динићем. који је писао како *Sclavonia* означава искључиво Србију, а *Sclavus* „увијек значи Србин“. Мијушковић такође сматра, а то су све историјски

нонсенси, „да се под појмом *Словенско краљевство* подразумева *Српско краљевство*, које је обухватало све словенске земље, па и Дукљу“. Ми морамо, додаје Мијушковић, „под његовим (Дукљаниновим, Д. Ј.) појмом *Regnum Sclavorum* подразумевати средњовјековну српску државу све до њеног распада“.

На позицијама сасвим супротним др Мијушковићу и другим цитираним ауторима, стоји један други црногорски историчар Штедимлија, који подржава ставове оних хрватских аутора који оспоравају попу Дукљанину и његовом спису дукљански словенски дух, духовност, метафизички његов логос и увјеравају нас да је то дјело, превасходно по тим параметрима, саставни дио хрватске културне баштине, које објављују под насловом *Хрватска кроника*. Штедимлија, поред осталог, каже: „Љетопис је посве прожет хрватским духом и у њему се читава Дукља са сусједним областима и земљама назива *Црвена (Јужна) Хрватска*. У тој држави су од старине владали хрватски владари како наводи Љетопис. У Дукљанској држави није познат никакав други народ осим словенског *хрватског*...“ (М. Д. Штедимлија: *Трајом Поја Дукљанина*, *Alma mater Croatica*, 4/1940. 3, str. 83.). Штедимлија, ето, зна да су у Дукљи „од старине владали хрватски владари“, али сами хрватски историчари су написали ово: „О повијести Хрвата у 7. и 8. стољећу не знамо ништа“ (*Повијести свијеша*, Загреб, 1977, стр. 344.).

Занимљиво је да већина хрватских и српских „историчара“ пише да су Хрвати и Срби дошли на Балкан – Срби у VII в., Хрвати у VIII, малтене као нека велика племена и да од њих почиње словенство на Балкану! А ево шта пише у поменутој књиги (стр. 342): „Иако релативно *малобројни* (Срби и Хрвати, Д. Ј.) у односу на *раније насељена словенска племена на Балканском полуострву* (подвукао Д. Ј.), та ће два племена убрзо дати своје име већим политичким формацијама“. Треба се запитати: *како?* Уз помоћ кога или чега? Наравно, уз помоћ, често веома насилне, *асимилијације* бројних мањих словенских племена! Ова два наша словенска племена никако напокон да схвате да су управо они *два последња словенска племена, која су се настанила на Балкану!*

Својатање Дукље и Дукљана од стране Срба и Хрвата је апсолутни нонсенс. У вријеме прије њиховог досељавања, у вријеме њиховог досељавања и неколико вјекова потом, Дук-

љани не само да нијесу били Срби или Хрвари, били су Дукљани и **Словени!** Србе (које поп Дукљанин помиње као Рашане), Хрвате, Македонце, Бугаре, као и Русе на примјер, доживљавали су искључиво као Словене.

Прво помињање *Љеџојиса* везано је за име Дубровчанина Туберова (XVI в.) и његово дјело *Commentariorum de temporibus suis libri XI*. Он помиње *Љеџојис*, али о старости дјела не каже ништа што би било од значаја.

Наизглед цјелина и континуитет, дјело је, каже Фердо Шишић, „особите врсте и јединствене нејасности“. Мијушковић додаје – *проблематични сјис*.

Наравно, у *Љеџојису* није баш као у данашњим историјским уџбеницима, за које би се одиста могло рећи, углавном, да су „проблематични списи“. Ми, када је у питању овај спис, не знамо како је дјело изгледало у словенском оригиналу. Па ни у поп Дуљаниновом латинском преводу За сада једини познати у цјелини сачувани латински рукопис *Љеџојиса*, тзв. *Ватикански рукојис*, потиче из средине XVII в. Чува се у *Рукојисном огјељењу* Ватиканске библиотеке. Овај рукопис треба по свим параметрима до којих је било стало Лучићу, као аутору *Ватиканског кодекса*, чији је најврједнији дио *Љеџојис*, сматрати „највјернијим, најпотпунијим и најбољим одразом сачуваног Дукљаниновог оригиналног текста“ (Мијушковић, *Љеџојис*, стр. 38.)

Од најстаријих крњих превода и преписа на латински језик, најпознатији је и највише коришћен превод књижевника Марка Марулића, који је направио на основу текста, који је непосредно прије 1510. г., када је Марулић и сачинио свој превод, пронашао сплитски племић Доминик Папалић међу неким „старим књигама“, али то је само један дио рукописа, и добио је назив *Хрвајска кроника*.

Само 36 година послије крњег Марулићевог превода Јеролим Калетић је пронашао Папалићев хрватски текст, писан латиницом, који можда и није онај који је Папалић био дао Марулићу, а текст је потом нестао, него неки препис Папалићевог текста. Он тврди да је Папалићев текст преписао „рич по рич“, што је још један елеменат у мистификацији Дукљаниновог списка. На основу језичке анализе Калетићевог рукописа Чрнчић је тај дио рукописа *Љеџојиса* ситуирао у XV в.

Историјска наука није разабрала шта је историјско у овом дјелу, а шта неисторијско, дописивано, крње, а свега тога има

и превише за овај релативно по обиму мали спис. Од Остроила, осим „4 зла краља“, који нијесу именовани, до краља св. Владимира и његовог стрица Драгимира, поп Дукљаним набраја 28 краљева *Словенској краљевстви*: Остроило, Сенулат, Силимир, Владиин, Ратомир, „4 зла краља из Ратомировог рода“, Звонимир, Светопелек (Фердо Шишић каже Будимир), Светолик, Владислав, Томислав, Себеслав, Владимир, Хранимир, Тврдослав, Остривој, Толимир, Прибислав, Крешимир, Светозар, Радослав, Часлав, Петрислав, Павлимир, Тугемир, Прелимир, Хвалимир, Владимир, Драгимир.

Наравно, овдје није убројан Легет, за кога поп Дукљанин каже да је син бана Хрватске Крешимира, који је овдје убачен на груб начин, без икаквог историјског оправдања.

У овом низу краљева значајан број је оних који се помињу у историјским изворима, Помиње се Звонимир, хрватски кнез и краљ, кога нема у Београдском рукопису *Љешојиса*, који је накнадно дописан. Такође и Томислав. Помиње се и Светопелек, који је, тврди поп Дукљанин, или његов казивач, на великом свесловенском сабору у Дувањском пољу, одлучио да, пошто је изабран за краља Словена, законски уреди краљевство на основу „стarih повеља“ за шта је добио и одобрење и помоћ и римског папе Стефана, који је на скуп ппслао ученог викара Хонорија, и константинопољски цар Михаило III (842–867), који је послао изасланике Лава и Јована. У *Љешојису* се прецизно наводе границе покрајина, области и двије митрополије: *солинска* и *дукљанска*.

Светопелек је, каже поп Дукљанин, умро 17. марта, а хор историчара све то негира, тврди да је то о законодавцу Светопелеку само примамљива визија, међутим, Војислав Никчевић је у историјским списима и документима пронашао чак два Светопелека. Светопелек I је, каже, изабран за краља Словена на *Првом свесловенском сабору* у неубицираном граду Далми 771, а Светопелек II на *Друћом свесловенском сабору* у Дукљи 875. г. Никчевић помиње законске основе које су на тим саборима утврђиване. На Првом сабору установљене су сфере утицаја између Царских Скита из клана Диоклецијана и европских Сармато-Словена (Некадашња *Скиџија*.) На Другом сабору прецизирана је сфера утицаја Дукље, која је добила Приморје од Цетине до Драча и унутрашњи Илирикум са Доњом Панонијом, „На истоку се њене територије на просторима данашње Бугарске, разграничавају са новим великим

господаром на просторима Источне Скитије и Азијске Сарматије, Русима“, каже Никчевић.

Дукљанинов и Никчевићев Светопелек I имају више додирних тачака, које асоцирају на моравског кнеза Светоплука (871–894). Константин Филозоф је боравио у Моравској 862. г. Светоплук је најпознатији по томе, што је, када је постао кнез, чим је Константин Филозоф позван у Рим, допустио да се у религијску духовну парадигму моравског словенског племена умијеша парадигма њемачког хришћанства, што је довело до престанка богослужења у моравским словенским црквама на словенском језику и напуштања словенског писма.

Велики проблем Дукљаниновог *Љетописа* је што у њему нема ни једна забиљежена година неког важног догађаја. Постоје само три датума, дан и мјесец без године, али је тачан један: 22. мај, датум смрти краља Владимира.

Историји су познати од набројаних словенских краљева у Дукљаниновом спису, Крешимир, Часлав, Тугемир, Прелимир, Хвалимир, Петрислав, Владимир и Драгимир. Крешимир, хрватски владар, унесен је у *Љетопис* накнадно, као и Часлав, рашки жупан.

Краљеви Словена о којима поп Дукљанин пише у *Љетопису* послије Павлимира помињу се у историјским изворима, а не само у казивањима „наших (црквених) предшасника и давнашњих патриција“.

За Павлимира, који се зове и Бело, Мијушковић безрезервно тврди да је измишљена, белетристичка личност, јер је управо он описан готово са свим епским атрибутима. На основу тих својих мишљења Мијушковић и Лучић, заснивају своје ставове да поп Дукљанин не пише историју, него литературу, приче и бајке.

По Дукљаниновој, можда „бајки“, легенди, можда измишљеној причи неког казивача, можда уметку неког преписивача, седмог дана по смрти краља Павлимира, рођен је његов син Тугемир (Дукљанин каже Туђемир). И тај Тугемир је историјска личност. Одрастао је у Травунији и Дубровнику, а када је стасао, оженио се кћерком бана Доње Далмације Чудомира, с којом је изродио синове Прелимира и Крешимира. Када су синови одрасли, Крешимира је послао код бана Бијеле Хрватске и наредио им да нападну Босну, а он са Прелимиром пође да заузме Превалитанску област – Дукљу. У тој борби погинули су и дукљански архонт и Тугемир. Прелимир добија

битку, бива окруњен за краља, „и поче владати земљом и краљевством својих предака“, каже се у *Љешојису*.

Отприлике у то вријеме византијски цар Јован Цимискије покорио је Бугарску и Рашку до Дунава. Рашки жипан бјежи у Оногост (којн је добио име по старом словенском племену *Онојосџи*). Ту је Прелимир столовао и ту се оженио са Прехвалом, кћерком рашког жупана. Она му је родила четири сина: Хвалимира, Болеслава, Драгислава и Превлада.

Прелимир је Словенско краљевство подијелио синовима, да се не свађају и не гложе, на управљање. Најстаријем Хвалимиру дао је област Зете са градовима и жупаније: Луска, Подлужје, Гороба, Купелник, Облик, Прапратна, Црмница, Будва са Сусева-от и Грбаљ. Болеславу даде Травунију са жупанијама: Љубомир, Ветаница, Рудина, Крушевица, Врм, Рисан, Драчевица, Конавли, Жрновица. Драгиславу даде Хумску област и жупаније: *Stantania*, Попово, *Yabasco*, Лука, *Vellica*, *Gorymita*, *Veconike*, Дубрава и Дабар. Превладу даде област која се словенски зове Подгорје, а латински *Submontana*, и жупаније: Оногост, Морача, Комарница, Пива, *Gerico*, Невесиње, *Guisemo*, Ком, Дебреца, Неретва и Рама. Ове четири области назва *Tetrarhia*.

Краљ Прелимир доживио је дубоку старост. Умро је око 940. г. Сахрањен је у цркви Св. Петра у средишту рашке области, коју су саградили Латини што су били у његовој служби, до смрти краља Прелимира све словенске области, које су Византијци називали *sclavonie*, покоравале си се словенским краљевима, који су признавали Ромејско царство и биле њихове административне територије. Дукља, Травунија, Захумље, Неретвљанска област, Босна, Хрватска, Србија. Област Дукља била је посебна административна област Ромејског царства којом је управљао *архонџи*. Побуне у областима словенски (дукљамски) краљеви су гушили оружјем и војном силом, уз знатне обостране жртве. Они су постављали у областима, осим у Дукљи, жупане, банове и кнезове У свим областима говорило се словенски и употребљавала словенска писма глагољица и ћирилица. Та писма су по словенским земљама разносили Константин (Ћирило) и Методије. То нијесу писма која су они створили, већ су од давнина, у разним развојним фазама постојала. Ћирило и Методије су дали допринос усавршавању и ширењу тих писама, посебно ћирилице. Они су имали важнији задатак: да за рачун цариградских, по-

том и римских црквених кругова, раде код Словена на сузбијању манихејства и ширењу цариградског канонског православља и римског католицизма.

За вријеме краља Прелимира склавоније су знатно ојачале. Чим је краљ умро, своју самосталност испољавају хрватски бан и жупан Рашке.

Послије смрти краља Прелимира Тетрархију је преузео његов најстарији син Хвалимир (око 940 – 971. г.). Као краљ Тетрархије роди три сина, којима подијели области: Петриславу Зетску област, Драгимиру Травунију и Захумље и Мирославу Подгорје. Мирослав се недуго потом удавио у Скадарском језеру када се чамац, којим је ишао у посјету брату Петриславу, са породицом и пратњом, преврнуо и потонуо. Управљање његовом облашћу преузе Петрислав.

Петрислав је наслиједио оца и управљао областима од 971. до 990. г. Умро је у дубокој старости. Сахрањен је у цркви Св. Марије у мјесту Gazeni. Наслиједио га је син Владимир.

Сахрањивање дукљанских владара најчешће је вршено у цркви Св. Сергија и Бакха и цркви Св. Марије. У тим црквама су углавном и крунисани. Тако је створен култ, који се одржао. Као и друге карактеристике за Дукљане и дукљанске владаре, Немањићи су готово сви имали дукљанска имена, као и оно *Стефан* испред крштеног имена а развили су и култ крунисања и сахрањивања по угледу на своје дукљанке претке. Оно што су за дукљанске краљеве биле поменуте цркве за рашке краљеве је постала Жича.

Словенски Краљ Прелимир освојио је, како смо видјели, оружаном силом Дукљу првих деценија X в. Дукља је тада у Ромејском царству имала статус засебне архонтије са властитим административним и црквеним средиштем. Архонтијом је управљао архонт. Архонт је грчка ријеч врло старог поријекла. Помиње се и у вријеме Атинске Републике. Архонт је био носилац највиших дужности.

Краљ Прелимир је архонтију Дукљу укључио у Словенско Краљевство и дао је на управу најстаријем сину Хвалимиру. У борби за Дукљу, како је речено, погинуо је Прелимиров отац Тугемир (преминуо од задобијених рана), али и дукљански архонт Петар од кога се сачувао оловни печат. На печату је угравирано грчким словима *Петар архонти Дукље. Амин*. Печат је 1884. г. пронашао француски византолог Густав Шлумберже. На основу овога мислим да се доста прецизно може закључити да је Петар био архонт Дукље прије Прелимировог

освајања, а то су прве деценије X в., но то не значи да је архонт можда био и раније – при крају IX в.

Најљепше странице ове историографске хронике односе се на Владимира (997–1016. г.). За њега поп Дукљанин каже да је био „украшен сваким знањем и светлошћу” (по нашем мишљењу у оригиналу је највјероватније стајало „светошћу”). Признавао је византијску врховну власт, био је у пријатељским односима с царем Василијем II (963–1025.). Њему се и обратио за помоћ када је постало очигледно да ће бугарски цар Самуило (976–1014. г.), у оквиру својих ширих освајачких планова, кренути и на Дукљу. Али помоћ није успједила. Самуило је покорио Рашку, Владимир му је предао Дукљу када је постало извјесно да је отпор безизгледан и пошто га је издао жупан оног мјеста на које се на Румији Владимир био склонио са дијелом своје војске. То брдо се зове Облик, и на њега се све до данашњег дана износи, уз свечане обреде, крст св. Владимира. Из Дукљанинове хронике сазнајемо да је Самуило заточио младог дукљанског краља у престоном граду Преспи, гдје је, у оковима, упражњавао „дању и ноћу пост и молитву”. Једном му се, недуго послје заточења, приказа, каже поп Дукљанин, „анђео Господњи, који га је тјешо”, наговјестио његово скоро ослобођење, као и то да ће „због мучеништва”, којему је изложен, „допријети у царство небеско, те примити вијенац који неће увенути као и награду вјечног живота”. И одиста, једнога дана, кћерка цара Самуила, Косара, „потакнута и надахнута Светим Духом”, пошто је у тамници видјела Владимира, „лијепог изгледа”, понизног, питомог и скромног, пуног знања и божије мудрости, а чу од њега да потиче „од краљевског рода”, измоли од оца да Владимира пусти и допусти јој да се уда за њега. Цар се није много противио молбама своје миљенице, објављено је свечано и свето вјенчање, он поново “успостави Владимира за краља и даде му земљу и краљевство његових предака и читав Драчки териториј”, а његовом стрицу Драгимиру поручи да „преузме своју територију Травунију, те да сакупи народ и исту напучи”н

Послје неколико година, 1014, доживјевши тежак пораз од Византије, умро је цар Самуило, а његов син Гаврило Радомир преузео је царство. Византијски цар Василије II Македонац (то је онај цар који је сестру Ану удао за руског кијевског владара Владимира, који је 988. г. примио хришћанство), као што је страховао од Самуила, стрепио је сада од његовог сина

Радомира, који је од Византије био заузео све земље до Цариграда. Да би отклонио опасност од своје престонице, ослабио бугарско царство и повратио у претходним ратовима изгубљене територије, наговори Јована Владислава, сина Самуиловог брата, да убије Радомира и освети оца. Владислав је убио Радомира, а потом на превару, позвавши га к себи у Преспу као госта и пријатеља, наредио је да приликом изласка из цркве у којој се молио, његови ратници одсијеку главу краљу дукљанском Владимиру. „Глава му би одсјечена 22. маја 1016. г. “, а тијело му у Крајину, Владимирову отаџбину, гдје се и налазио његов двор, Косара пренесе и сахрани у манастиру Пречиста Крајинска. Косара се убрзо потом закалуђерила, живјела је “побожно и свето” као монахиња Теодора, а када је умрла сахранише је, по њеној жељи, „до ногу свога мужа”.

Косара је својим монашким дјеловањем допринијела стварању светитељског култа краља Владимира, кога и поп Дукљанин приказује са светачким ореолом и чудесним. На његову молбу Бог је уништио змије отровнице у утврђењу на брду Облик, које су уједале његове војнике.

Мада је изгубљена архивска грађа Барске надбискупије, постојали су документи о канонизацији Владимира за свеца по римским црквеним канонима.

По неким изворима, мошти светог Владимира 1215. г. из манастира Пречиста Крајинска, који су претходно опљачкали, однијели су Епирци у Драч да би га заштитили од плијена војски Бугара, Мађара, Франака. а одатле их је 1381. г. пренио у Елбасан у православни манастир посвећен Св. Јовану Крститељу, који је те године обновио, албански владар Карло Топија, одметник од цара Уроша и Балшића. На надвратнику овога манастира уписана је посвета Св. Владимиру на грчком, латинском и старословенском језику. Јиречек сматра да се Св. Владимир слави као заштитник Драча.

Овај манастир је иначе задужбина краља Владимира, и у њему је, највјероватније, у првој половини XI в. гагољицом или ћирилицом, написан *Живош дукљанској краља Владимира*. Извјесно је да је ово дјело послужило као *основни предлог* непознатом попу Дукљанину да напише своју верзију родослова словенских дукљанских краљева на словенском језику.

Убица краља Владимира, по попу Дукљанину, кажњен је убрзо и сурово. Док се налазио пред Драчом, за столом, при

обједу, пред Владиславом се појави „наоружани витез у прилици светог Владимира”. Јован Владислав се силно препаде, скочи иза трпезе да бјежи, али „погођен од анђела, сруши се на земљу и умре тијелом и духом”.

Наравно, ово је легенда. Историјску истину о смрти убице краља Владимира сазнајемо из књиге *Хронике* византијског историчара и хроничара Скилице (XI в.) у којој се говори о историјским збивањима у периоду од 811. до 1057. г. Скилица каже да је Јован Владислав погинуо у борби приликом опсаде Драча крајем 1017. г. борећи се на коњу против византијског стратега Никите Пегонита „пошто су га два византијска пешака, који су дојурили у помоћ, смртно ранили у утробу” (Жиречек: *Историја*, стр. 119.).

Византијски цар је остварио свој план, он је већ 1018. г. покорио све земље цара Самуила, Дукља се нашла под његовом непосредном управом, и подложио их, као и Рашку, у вјерском погледу, Охридској архиепископији.

У првој половини XI в. на грчком и латинском језику настала је *Књига јуначких дјела Јована Владимира*, која је, у ствари, наставак драговитске историје Краљевства Словена (Никчевић, *Књижевност Дукље...*, стр. 363).

У XV в. на грчком је написано житије и служба Светом Владимиру, кога су међу светитеље, не без увида у становите документе, убројали прво Мавро Орбин и Беатило.

Легенда о Св. Владимиру први пут је публикована од стране драчког архиепископа Козме 1690. г. За свеца га је најзад прогласила 1861. г. и Српска православна црква. Дукљаниново приповиједање о Св. Владимиру није усамљен случај. Вјеродостојност његовог приповиједања, које је у оригиналном дјелу највјероватније било опширније, са више детаља и историјских чињеница, оснажују свједочења поменутог византијског историчара Јована Скилице, чије је дјело наставак *Хронике* Теофана Хомологета (око 752–818. г.), који је наставио хронику Георгија Синкела (Синђела) од стварања свијета до Диоклецијана 284. г. Хомологет је своје дјело закључио са 813. годином, и Склица одатле и почиње. Оно представља једно од најзначајнијих историјских дјела о збивањима у XI в. у коме је грађа рааспоређена хронолошки, према времену владавине појединих ромејских царева. Он на два мјеста говори о трагичној, библијској, толико сличној смрти Јована Крститеља, дукљанског краља Владимира.

Скилица приповиједа о намјерама цара Василија II да послѣ Охрида пође на Драч, па у том континуитету наста-вља: „Јер док је Трибалијом и оближњим областима Србије владао Владимир, по кћери Самуилов зет, човјек правичан и мирољубив и пун врлина, прилике су у Драчу биле мирне. А кад Јован погуби Гаврила, и кад овај (Владимир) би преварен и повјерова заклетвама које му Јован даде преко Давида, архиепископа Бугарске (гностичко-монофизитске цркве, Д. Ј.) и себе њему предаде и послѣ кратког времена би погубљен, онда се тамошње прилике увелико пореметише и узбуркаше, будући да је Јован из дана у дан, често преко својих војсковођа или сам лично покушавао да поново освоји град”. Скилица помиње Владимира и поводом погибије Јована Владислава код Драча. Набрајајући чланове бугарске владарске породице, који су се предали цару Василију II у логору код Охрида, помиње „жену Јована Владислава која је са собом водила три сина и шест кћери и ванбрачног сина Самуела, и од Радомира, Самуиловог сина, двије кћери и пет синова, од којих један бјеше без очију, будући да је од Јована био ослијепаен, онда кад је погубио Радомира са женом и Владимира његовог зета” (Др Драгољуб Драгојловић: *Дукљански кнез Владимир и албански новашани*, Историјски записи, бр. 1, Титоград, 1975). Колико је ћирилски, словенски, текст диоклитијског попа познат као *Љешоийис йоиа Дукљанина*, преиначиван, преправљан и идеолошки кварен од стране латинских преводилаца и преписивача, најбоље се види по томе што је православни култ краља Владимира стављен у службу католичанства. А то је и било вријеме великих борби и полемика између три патријаршијска цента: Цариграда, Рима и Антиохије.

Мирослав Пантић, књижевни историчар, преноси мишљење познатог византолога Анрија Грегоара изнесено у једном тексту објављеном 1940. г. у коме се тврди да је приповијест о Владимиру и Косари, коју су европски читаоци могли да прочитају у преводу на латински језик Дукљанинове хронике и дјела Мавра Орбина *Il Regno De Gli Slaviu (Краљевство Словена)*, дала основне елементе фабуле Шекспиру за драму *Олуја* (М. Пантић: *Мавро Орбин – живош и рад*, у: Мавро Орбин: *Краљевство Словена*, Зрењанин, 2006, стр. LXXXIX). Послѣ Владимирове смрти његов стриц Драгимир, управитељ области Травунија и Захумље, преузима Краљевство Словена.

Драгимир је, у циљу да очува границе Тетрархије, сакупио знатну војску у Травунији, Захумљу и сусједним областима и, дошавши у Которски залив, наредио да се војска превезе на територију Дукљанске области. Которани су припремили мање лађе и за краља приредили ручак на острву Св. Гаврила. Которани су га пребацили с малим бројем његових људи до острва. Подговорени од некога, испуњени злим силама, када се увјерише да је краљева војска далеко одмакла и да је с њим остало мало људи, да му нико не може притећи у помоћ, помислише, описује поп Дукљанин, да је најбоље да краља убију како их не би и он угњетавао како су их угњетавали његови преци. Били су увјерени да ће се тако ријешити и посљедњег изданка Прелимирове краљевске лозе. Пошто се загријаше вином и заситише јелом, навалише мачевима на краља и његове људе. Кад то видје Драгимир потегну мач, растјера гомилу и склони се у цркву. Нападаци су покушавали да одвале врата цркве, али су убрзо видјели да им то неће тако лако и брзо поћи за руком. Тада се неки од њих попеше на кров и почеше одозго, кроз рупе које начинише у крову, камењем и дрвима да гађају краља Драгимира. Када су га убили, укрцаше се на своје лађе и побјегоше у Котор. Људи, који су сачињавали краљеву војску, сазнаше да је краљ убијен и вратише се у своја мјеста и области.

Трудна жена краља Драгимира, кћерка захумског кнеза, византијског војводе Захумља, Босне и Рашке Љутовида (С. К. Сакач: *Љушовид, ствараоци Србије и Захумља и његова Локрумска повеља*, у: С. М. Штедимлија: *Трајом Поја Дукљанинма*, стр. 97 -110), врати се у Рашку гдје нађе мртвог оца. Одатле са својом мајком и двије кћерке пође код ујака у Босну. На путу, у мјесту које се зове Брусно, у Дринској жупанији, роди мушко дијете и назва га Доброслав. Тако се Прелимирова лоза наставила.

Доброслав је одрастао у Босни и оженио се синовицом цара Самуила. С њом је добио пет синова: Гојислава, Михаља, Саганека, Радослава и Предимира. Они ослобађају од Византије све области Тетрархије, али ова епска прича о Доброславу и његовом сину Гојиславу, не поклапа се са историјским чињеницама о догађањима у том времену. Ову романтичарску прозу, пуну узбудљивих детаља, која је, највјероватније, настала знатно касније, убацио је неко у Дукљанинов спис пошто су из оригинала списа избачени дукљански историјски влада-

ри Стефан Војислав и његов син Михаило. Готово да је немогуће да поп Дукљанин није знао за Стефана Војислава, Михаила и Бодина. Занимљиво је, међутим, да је тај који је у приповијест о Доброславу, кога историја не познаје, и Гојиславу, који је, у ствари, Војислав, знао све о овим словенским дукљанским краљевима чија је владарска лоза заслужна за највећи успон Краљевства Словена и дукљанске државе, али је и одговорна за њен дубок историјски пад.

У том временском периоду догодиле су се важне ствари: умро је бугарски цар Владислав, а ромејски цар Василије II искористио је прилику и са великом војском и мноштвом лађа освојио Бугарску, Рашку, Босну, Горњу Далмацију (Дукљу) и све приморске градове до Доње Далмације (Хрватске).

У том истом временском периоду у Дукљи се, недуго послје уморства краља Владимира, 1018. г., осамостаљује великаш Стефан Војислав Послије смрти цара Василија II 1025. г., диже два устанка у циљу ослобађања од вазалства византијске управе.

У првом покушају није успио, напротив – претрпио је пораз и одведен у Цариград као заробљеник. Убрзо су га ослободили, јер је обећао покорност. На други устанак одважио се 1034. г. Два пута је побиједио византијске одреде, а, уз то, одбио је да Византији врати 1039/40 г. злато (20 *кеншенарија* или око 320 кг), које је послао цару Михаилу IV Пафлагонцу магистар Јован Орфано троп, али је лађу са златним товаром бугра разбила о стијење у дукљанским водама, Стефан Војислав га је купио и задржао што је био разлог да цар Михаило IV пошаље против Стефана казнену експедицију, коју је предводио, по извјештајима Јована Скилице, савременика тих збивања, евнух Георгије Проватас (у *Љешојису йоја Дукљанина Арменопул*), коју су Дукљани разбили.

Међутим, ова прича о злату можда је смишљена на царском двору да би се оправдало страдање ромејске војске у покушају да се угуши први Војислављев устанак против Ромејског царства и покретање другог војног похода против Дукљана 1041/42. г. под командом патрикија Михаила. О овом другом походу Скилица пише опширно у својој хроници, коју готово у цјелости преноси у другом дијелу своје *Хронике* од стварања свијета до 1057. г. Георгије Кедрен. Скилица каже да је ромејска војска бројала 60 хиљада војника, да је упала на територију Трибала и, не водећи рачуна о повратку, пробијала се кроз уске кланце и беспућа. Војислављеви људи их нијесу

нападали у наступању, али су их чекали у повратку у кланцима и тјеснацима и на „стрмовитим мјестима”. Носећи плијен и водећи заробљенике, ушли су поново у кланце и тјеснаце. Тада „непријатељи са висока почеше да бацају камење и да гађају стрелама и свим могућим справама за бацање и ваљају огромно стење, док они око Михаила нису могли да се служе ни рукама ни оружјем”. „Неки погођени одмах погибоше, други се низ стрмине стровалише и јадно завршише, тако да се околне гудуре и речна корита напуне мртвима” „Паде их око 40.000, а изгине и седам стратега”. „Остали, кријући се по жбуњу и шумама и брдским гудурама, и кријући се од погледа непријатељских, и успузавши се преко врхова, ноћу се спасу боси и голи, тужан и суза достојан призор онима који гледају. С њима се спасе и Михаило, поделивши исту судбину...” (*Византијски извори*, III, 158, нап. 251).

О овом догађају писао је тридесетак година послије Скилице, служећи се његовим описима, и Кекавмен (*Византијски извори*, III, 210–213). Његов запис је значајан јер у једној важној ствари исправља Скилицу када каже да се тај догађај није догодио у земљи Трибала (мисли: Срба, Д. Ј.), него у Дукљи. Одмах послије ове битке Војислав је код Клобука близу Билећа разбио и обједињену војску византијских вазала Рашке, Хума и Босне, што му је омогућило да Рашанима, Травуњанима и Захумљанима наметне своје господство. Тражио је прилику да нападне Дубровник, који је сматрао дјелом својих дукљанских предака, и та прилика му се указала: реагујући преваром на смишљену превару, ушао је у Дубровник и заробио стратега дубровачке теме Катакалона Клазоменског, одвео га у Стон, који је тада био у саставу његове државе, али га је, убрзо, захваљујући чињеници да је са византијским двором поново успоставио добре и пријатељске односе, па чак био и укључен у хијерархијски ред те власти, ослободио заточења.

Стефан Војислав је, међутим, добро познавао Ромеје и знао да је све склоно промјенама, да ће га Ромеји, чим се обрачунају са Персијанцима и Печењезима, сатирана и унутрашњим неслогама и трзавицама око власти, напасти, зато је упорно радио на учвршћењу своје централне управе и што тјешњем везивању за себе територија од Скадра до Стона и Требиња, као и Горње Зете.

Ове године (1042) први пут се помиње Зета у писму византијског аристократе и аутора једног приручника тактике и

стратегије у коме говори о проблемима свога времена, Кекаумена (Кекавмена), о томе како је Војислав заробио стратега Клазоменског у Дубровнику осујетивши стратега лукаштинину да он зароби Војислава Дукљанина за кога Кекаумен каже да „беше у градовима Далмације, у Зенти и у Стону тропарх...” (И Ферлуга, *Византијски извори*, III, стр. 210–213).

Битка код Бара, у подножју Румије, прва је велика битка забиљежена у историјским изворима коју је добио неки дукљански, а тада се, како смо видјели, већ говорило и зетски, владар. Војислав је испољио велики таленат стратега и војсковође, напад је извршен ноћу, уз неке нове елементе војне природе, уз то искориштена је ромејска војничка небудност, карактеристична за улогорене трупе сигурне у своју премоћ, у своје војводе и стратега.

Искористивши насталу ситуацију, Војислав је заузео и неке територије на југу. У оквиру његове државе нашао се „готово цео српски народ”. Сада је, каже Станојевић (*Историја српског народа*, фототипско издање, Београд, 1993, стр. 68). „први пут српски народ имао своју државу, која је била потпуно слободна и независна”. У суштини, Војислав је обновио Краљевство Словена.

Али, у обновљеном Краљевству Словена нијесу сви радили на јединству и очувању те заједнице. Напротив, против Војислава су радили захумски, травунски и рашки претеденти на престоле у својим склавонијама, распаљивали су династичке борбе, жупанијска ривалства и заједљивости.

Када је умро 1043. г. сепаратизми су се, на наговор Византије, јасно испољили, било је и нешто устаничких покушаја у Травунији, његова жена са синовима, од којих се издвајао Михаило, једва су успијевали (од 1043. до 1046) да се одрже док Михаило није чврсто стао на очев престо 1046. г.

Михаило Војислављевић је признао византијску власт и за тај чин је био награђен – добио је титулу *протоспајтора* и једну од царевих рођака за жену (1053). Од Ромеја је добио и *независности*: *Дукља је прва јужнословенска држава чију је независност признала Византија* Али, у суштини, Михаило је, истовремено осјећајући опасност од те исте Византије, ковао планове да преузме апсолутно њену превласт над Јужним Јадраном. Међутим, схватао је да је Византија још сувише моћна да би тај план могао да реализује. Ни његов претходник, а

ни он није успио да чвршће повеже словенску заједницу: Ду-кља – Рашка – Босна – Хум – Травунија – Захумље. Умјесто да се учвршћује, заједница се расипала: све чланице тражиле су одвајање од Зете и осамостаљење.

Умјесто да се усредсреди на оно што посједује, с друге стране, на организационо и свако друго уређење државе, Михаило успоставља добре односе са Норманима, који су из Јужне Италије тражили прилику да се искрцају на Балкан и насрну на византијске посједе. При том чини још већу грешку, какве ће касније чинити и рашки владари, што свога сина Бодина и војсковођу и војводу Петрила 1072. г. шаље да помогну устаничке снаге под командом Ђорђа Војтехе у Повардарју и Поморављу. Михаило се надао да ће ти устанци помоћи да реализује своје намјере у погледу јужнојадранских византијских области.

Устаници су сина зетског протоспатора извикали за свога *цара*, и то пред носом византијских василиса, и Бодин је формално преузео улогу вође побуне. Устанак је, међутим, и поред снажне воље устаника, поред устаничког жара и становитих успеха у акцијама, пропао. Византијски војсковођа Нићифор Бријеније (Вријеније) Старији потукао је војску устаника 1073. г. код Пауновог поља на Косову, Бодин је заробљен. Неколико година је био заточен у манастиру Св. Срђа и Вакха у Цариграду, потом је одведен у Антиохију одакле га је отац извукао уз помоћ златника и венецијанских трговаца 1078. г.

О овом устанку остали су записи Нићифора Вријенија Млађег, аутора једног историјског дјела у четири књиге у којима се детаљно бави временом од 1070. до 1079. г. Вријеније Старији је био дука у Бугарској неко вријеме, али кад су Ду-кљани и Хрвати, како стоји у записима Вријенија Млађег, истовремено, између 1072. и 1075. г, злостављали цио Или-рик, цар Михаило VII премјестио га је у Драч, гдје га примише с усхићењем и гдје он, након краћих припрема, пође у борбу против Ду-кљана и Хрвата. Прочистио је путеве и заузео тјеснаце, ангажујући у ту сврху бројне сељаке са сјекирама, и имајући у виду тешки пораз велике византијске војске 1042. г. на овим истим подрумјским путевима и тјеснацима од Михаиловог оца Војислава. извео напад на непријатеље и поразио их. Наметнуо је свим градовима потчињење Ромејима, узео таоце, оставио у сваком крају јаке посаде и вратио се у Драч.

Вријеније хроничар је такође записао главне разлоге који су византијског цара покренули да знатне снаге са источних граница у вријеме ове побуне ангажује против устаника, Дукљана и Хрвата (читај: Срба). Поред осталог, у том смислу, каже: „... а народ Словена, одбацивши покорност Ромејима, пустошио је и пљачкао земљу Бугара, Скопље и Ниш беху освојени, а и сами Сирмиум и места око Саве и подунавски градови све до Видина тешко су пострадали. С друге, опет, стране, Хрвати и Дукљани побунивши се цео Илирик злостављаху”.

Дукља је ипак остала како је било и прије овог устанка македонских и подунавских Словена. И даље је била респективна локална војна сила с доста чврстом државном организацијом. У њеном посједу су и даље били градови и трговачки центри: Скадар, Бар, Котор и Папратна. Године 1054. папе у Риму доносе одлуку о коначном расколу, непотчињавању Цариградској патријаршији. Овај догађај је, још једном, подијелио Јужне Словене нанио им, уз раније подјеле, доста новог зла и нетрпелјивости, које трају. Византија је губила снагу на својим источним границама, и то је био разлог што се морало чекати на коначни обрачун са Михаилом и Норманима. Лоша процјена византијских могућности, напора које може поднијети, и стална тежња да се територијално проширује, свакако су навели Михаила да за себе обезбиједи потпору и савезништво на другој страни. Он, чини се, није схватио далекосежне потезе које је чинила, када су у питању Словени на Балкану, с једне стране, и с друге – папска курија која рјешење за своје планове тражи у завади словенских балканских племена, па, у том циљу, свјесна опасности од словенских зближавања и словенске слоге, на црквеном сабору у Сплиту 1059. г, иницира да се донесе одлука о *забрани* словенског језика и писма у црквама под утицајем курије. Схватајући тај чин, или ко зна због чега, умјесто да успостави праве пријатељске односе са Византијом, Михаило се обраћа папи Гргуру VII с молбом да обнови стару Дукљанску епископију у Бару и њему да краљевске инсигније.

Године 1078., 9. јануара, папа Гргур VII, под којим је католичка црква досегла врх своје религиозно-политичке моћи и утицаја, одговорио је Михаилу:

“Sclavorum regi!

Гргур, папа, слуга божјих слугу, Михаилу, краљу Словена, поздрав и апостолски благослов.

Нека зна твоја дужна оданост Апостолској Столици да још није приспио извјештај нашег драгог легата Петра који је требао испитати цјелокупну ситуацију, посебно што се тиче захтева за оснивањем самосталне црквене организације за Дукљу, јер постоје размимоилажења између сплитског надбискупа и Дубровника. Да би се случај што прије окончао, предложимо ти да пошаљеш у Рим барско-дубровачког бискупа Петра или неког другог способног изасланика који ће посебно изложити ситуацију у вези са црквеном организацијом. Након тога ћу, по налогу правде, донијети одлуку о додјели палија предрагом брату Петру и краљевских инсигнија за тебе самога. Дано у Риму, V иде јануара, индикције прве."

Из писма се јасно види да папа Гргур VII даје одговор на обје Михаилове молбе, и у вези оснивања „самосталне црквене организације за Дукљу” и у вези „краљевских инсигнија за тебе самога”. Те инсигније Михаило је добио највјероватније до краја те 1078. г. или почетком 1079., када и хрватски кнез Димитрије Звонимир.

Занимљив је, међутим, начин на који се папа обраћа Михаилу. У наслову његовог писма стоји *Sclavorum regi* – „Краљу Словена”. Из тога јасно произлази да је Михаило носио титулу краља Словена и прије. То уочава и Антоније П. Фарчић, који се пита; је ли ту титулу Михаило већ био добио од папе и прије 1078. године? (А. П. Фарчић: *О поштанку краљевске властии...* Историјски записи, год. XVIII, књ. XVII, св. 3, Титоград, 1965, стр. 405–428). Не, није је добио од папе, већ од својих претходника – краљева Краљевства Словена. Да је то тако зна и папа, зато се и обраћа Михаилу: *Michaeli Sclavorum regi!* То су, наравно, знали и поп Дукљанин и Мавро Орбин! Они знају да је и његов отац Војислав краљ Словена, и Владимир, и Петрислав, и многи други који се у њиховим хроникама помињу. Друга је ствар што то нијесу хтјели да знају Ромеји и Римљани чије легије више нијесу попуњавали ратници из Скитије.

Свакако овдје треба поменути и *први шрџовински ујовор* с Млетачком Републиком, који је Михаило потписао 1079. г. као, наравно, још један уступак папи.

Посљедња значајна ствар коју је краљ Михаило, столујући у свом престоном граду Скадру, остварио јесте подизање мање цркве посвећене имењаку св.Михаилу у Старом Стону

прије 1080. г. на чијем улазу је стајао натпис на латинском: „Ја Михаило снажно смирујем и владам над свим римским градовима”, а с друге стране од улаза у унутрашњост храма Михаило је фрескосликан као ктитор који држи здање које је подигао. Портрет краља Михаила у овој малој цркви најстарији је портрет једног нашег владара и најстарији артефакт из средњег вијека у земљама Краљевства Словена.

Михаило је, наравно, подигао још цркава и других споменика, али од свих његових задужбина, и задужбина свих Војислављевића, одржала се само ова црква у Стону, коју је кроз вјекове штитила Дубровачка Република.

Михаило Војислављевић, што је такође од крупног значаја, није поштовао одредбе поменутог сплитског сабора о забрани словенског писма и језика у црквама под утицајем римске курије. У дукљанским црквама служење на словенском језику и употреба словенског писма упражњавани су континуирано. Краљ Михаило је умро 1081. или 1082. г.

Поп Дукљанин каже да се краљ Михаило женио два пута. Од прве жене добио је синове: Владимира, Пријеслава, Сергија, Дерију, Гаврила, Мирослава и Бодина, а од друге (Гркиње) добио је синове: Доброслава, Петрислава, Нићифора Тодора. Дукљанин набраја жупе и градове краљевства Дукље: Лушка, Подлужје, Кучево (Кчево, Чево) са Будвом, Грбаљ и Подгорје са жупанијама: Оногошт, Морача, Куманица, Пива, Језеро, Тушина, Гусиње, Ком, Дабар, Неретва и Рама.

Назив *Зета* готово да је сасвим потиснуо назив Дукља. На карти Европе, израђеној 1100. г. умјесто Дукље уписан је нови назив државе – Зета (*Документи о историји балканских народа*, 26. 5. 2014). Зета је име ријеке и области која обухвата зетску равницу и Љешкопоље. Најстарији Зећани, по предању, су *Лужани* и *Маџаџуџи*. Око Скадарског језера, пише Полибије, живјело је прије нове ере „илирско” племе Лабеати, по којима се то језеро и звало *Лабеатско*. Њихов град је Медун. Ту су Римљани заробили њиховог краља Генција (*Историја Црне Горе, I*, Титоград, 1970).

Град Рибница подигнут је на развалинама римског Бирзиминиума, који је такође био саграђен на развалинама неког скитско-словенског града или утврђења. О томе се зна мало, али зна да је словенско становништво у овим крајевима било превлађујуће и у VI и VII в. У једном запису на зиду цркве св. Ђорђа под Горицом, која је врло стара, каже се да је „овај

град”, тј. нови град Рибница саграђен у X в., „а прве куће подиже на обали Рибнице господар Горске жупе Марко”. Ту жупу поп Дукљанин не спомиње у напријед наведеном попису жупа и градова дукљанског краљевства. Не зна се поуздано ко је био „господар Марко”. Највјероватније тога Марка има у виду поп Дукљанин када каже да га је са Вуканом, такође својим дворјанином, послао у Рашку Бодин и тамо их поставио за жупане. Историјски извори потврђују да је један Марко био рашки жупан у другој половини XI в. Краљевство је после Михаилове смрти преузео његов брат Радослав.

Радослав је имао 8 синова Бранислав, Градислав, Хранимир, Станиња (Станиша?), Кочапер, Гојислав, Доброслав и Пичинек. Био је мирољубив и богобојажив човјек. Поп Дукљанин каже да је, када је сазнао да је Бодин, његов сестрић, жив у антиохијском прогонству, и да је ромејски цар, који га је заробио у Бугарској и прогнао, умро, одмах послао неколико својих смјелих и оштроумних људи који су га избавили из прогонства. То је нетачно, ако се зна да се Бодин из антиохијског затвора вратио 1078. г.

У историјском смислу су нерални и остали Дукљанинови наводи о краљу Радославу. Међутим, може бити истинито да је Радослав преузео братову крњевску круну и Бодину дао на управу Грбаљ и Будву, чим Бодин није био задовољан, побунио се проти стрица Радослава, који није хтио да ратује са сестрићем, него се са својим синовима мирно, препустивши Бодину краљевство, повукао у Травунију. Тамо је, „стар и сит живота“, преминуо. Сахрањен је у манастиру Св. Петра од Поља.

Из историјских текстова неких историчара готово да се и не види да је Радослав владао Дукљанским краљевством после смрти свога брата Михаила. Напротив, тврди се да је Бодин ступио на престо исте године (1081. или 1082) када је краљ Михаило умро. Опет, с друге стране, постоји једна Радослављева повеља, нетачно датирана и у преписима, о оснивању манастира у подручју Балам, данас Плат, и о томе да га даје на управу локрумским бенедиктинцима.

Поп Дукљанин помиње два Бодина: један је син краља Михаила, други је син Михаиловог сина Петрислава. У *Љешо-йису* долази и до забуна: испада да је, у једном периоду, прије Михаиловог сина Бодина краљ Словена био Петрислављев син Бодин, што је нетачан податак.

Интересантно је да поп Дукљанин приповиједа да је Бодин, узевши краљевство, „продро у Зету и почео да савлађује своје рођаке“. Он не каже *ушао* него *продро*. под чим се подразумева насилнички чин, јер је у Зети боравио краљ Радослав са својим синовима. Из, дакле, чињенице да је *продро* у Зету, производи чињеница да је он протјерао из Зете стрица Радослава и његове синове, који су, видјели смо, из Зете отишли у Травунију. Сасвим је извесно да народ Зете није одобравао овај Бодинов поступак а архиепископ Барске надбискупије Петар, видјевши да међу Михаиловим наследицима и потомцима све жешће сијевају варнице срџбе и незадовољства, покушава да са свештенством и народом заједнички пораде да се смире страсти међу браћом и успоставе мир и сарадња. Чинило се да су у том послу успјели, јер су се Бодин и браћа међусобно заклели „да ће живјети мирољубиво и спокојно“.

Колико је важан овај детаљ толико је важна и чињеница да у оваквом *Љешојису* какав се до нашег времена сачувао, немамо ни слова о краљевским инсигнијама папе Гргура VII, које је дао Михаилу. Питање је како је то могуће? С. Мијушковић сматра да је то поп Дукљанин намјерно избјегао јер би навођењем тога догађаја, као и обнављање рада Барске архиепископије, „негирао причања о постојању свих ранијих краљева као и причања о већ давном наводном успостављању дукљанске архиепископије“, што се не може прихвати као релевантан одговор. Напротив, то су детаљи које је неко од преписивача из чисте злобе и непријатељства према овој династији, и Дукљанском историјском краљевству, много касније, избацио из *Љешојиса* када и приповијест о Стефану Војиславу и његовом сину Михаилу.

У међувремену Бранислав, син Радославов, изроди шест синова: Предињу, Петрислава, Градињу, Тврдослава, Драгила и Грубешу, а краљ Бодин, кога је још за свога живота отац оженио Јаквинтом, кћерком Аркирица из града Барија, доби синове: Михаља, Ђорђа, Аркирица и Тома.

Недуго послје успостављања поменутог мира, приповиједа поп Дукљанин, Бодин са браћом оде у Рашку и оружјем је доби. За рашке жупане поставио је из реда својих дворјана Вукана и Марка, који се заклеше да ће они и њихови синоцви остати привржени Бодину и његовим синовима и наследицима.

Ђоровић посебну пажњу посвећује рашком намјеснику Вукану. Он је, каже, био „силан ратник“. Његови напади „били

су озбиљни и задавали су бриге” византијској престоници. „Сам је цар Алексије I (Комнин, Д. Ј.) обилазио погранична утврђења” због Вукана. Слушао је приче својих команданата како је Вукан страشان. У записима се ти његови напади означавају појмом „грозан”. Он је 1093. г. заузео и попалио Липљан. Не само да је био *страшан, силан и грозан*, Вукан је био и *лукав, ирејреден, памешан*. Неколико пута је успио да превари, обрлати и одобровољи и самог византијског цара. И спаси и себе и своје одреде сигурног уништења од надмоћније царске војске.

Потом Бодин оде у Босну па и тамо постави за кнеза свога човјеку по имену Стевана. Затим, последије смрти Роберта Гисварда, с овлашћењем Нормана, узео Драч и читаву драчку територију. Убрзо, грчком краљу је повратио Драч и склопио с њим мир.

Византијски цар Алексије I Комнин, оснивач династије Комнина, истицао се и у војничком и у политичком смислу. Али, упркос свему, та огромна држава, у коју је укључено толико далеких покрајина и по свему различитих народа, који су сви одреда тежили за самосталношћу и искључивањем из византијских државних граница и норми, није имала довољно моћи да се успјешно супроставља бунцијама и устанцима на истоку и на западу. Такво стање Византије ишло је на руку Бодину. Он је формално признавао цариградску врховну власт, али, мада је на то био обавезан, није ушао у борбу против Нормана, који су, као ратни одреди иза којих је стајала папска курија, продирали на Балкан. Бодинов задатак, који је добио од цара Алексија I, био је да, док се византијска војска буде тукла са Норманима код Драча (18. октобра 1081. г.), уноси неред у њихове логистичке линије, али он је тај задатак слабо, готово никако, обавио. Алексије је и због тога био принуђен да напусти бојно поље и упути се за Цариград, препуштајући Норманима не само Драч, него и читав Епир, Македонију и Тесалију. Бодин је, формално, био на страни Византинаца, којима је, доста млако, помагала и млетачка флота, док су Нормане подржавали Дубровник, Сплит и Рашка. Тада је Бодин покорио Рашку и Босну и све до Саве и Уне, а то су, у суштини, кнежевине које је био покорио Михаило. На политичкој и географској мапи Илирикума поново је било Краљевство Словена. Занимљиви су неки детаљи из описа битке између цара Алексија I и норманског војсковође Роберта Гвискарда код Драча. На

примјер детаљ да су у бици на византијској страни учествовали и Турци као плаћеничка војска. Они су се први повукли из битке, а то је, можда, било пресудно да Бодин, не само због родбинских веза с Норманима, не узме учешћа у овом боју.

Као вазал, Бодин је био дужан да помогне Комниновим трупама. Никчевић, на основу навода у документима, износи мишљење да то није учинио због тога што је цар Алексеј Комнин мрзео гностике, дакле и манихејце, и приморавао константинопољску патријаршију да се, осим грчким језиком и писмом, користи и латинским. Његов двор је против Словена. Он је, фаворизујући латинизам, радио и против себе.

Освајања Нормана су ипак брзо заустављена. Византија је прегруписала снаге, мобилисала нове плаћенике и повратила све територије, наравно и Драч, а Бодин је 1089. г. 8. јануара, од антипапе Климента VII Виберта добио одобрење, на стару Михаилову молбу, да се у Бару Барска епископија уздигне на ранг архиепископије, мада је Дукљанска црква третирана као архиепископија знатно раније што се види из буле папе Александра II из 1067. г. У вези с овим, у писму бискупу барскоме Петру, који је сада постао дукљанско-барски архиепископ, папа каже: „Стога, дакле, општом бригом наведени и молби Бодина, велеславнога краља Словена (*regis Bodini gloriosissimi*) наклоњени, захтјеву твоме удовољавајући, сматрамо и вјерујемо да је то праведно и часно”.

Формално, на основу ове одлуке, утицај Барске надбискупије је знатно проширен. Није се тицао само Бара и Приморја, ни Дукље, него се протезао и на Рашку, Босну и Травунију. У папској були Петру каже се: „Теби и твојим наследницима дајемо у јурисдикцију све ове цркве, да ти буду потчињене са свим што им припада, а то су: дукљанска црква, барска и которска, улцињска, свачка, скадарска, дриваштанска, полатска, српска, босанска и травунијска, такође и све манастире како Далматинаца, тако и Грка и Словена... Крст такође нека носе пред тобом цијелом Диоклицанском краљевином”, стоји на крају буле. (Ст. Станојевић; *Историја српског народа*, Београд, 1912, стр. 159–160). Вјероватно потакнути и тим околностима, чињеницом да је Барска надбискупија дјеловала, а Бодин био зет Нормана, један дио крсташа на свом првом походу (1096) наишао је и кроз Бодинове земље. О том њиховом путу кроз краљевство дукљанског краља, имамо записе које је у облику писама Вивареског бискупу и „другим правовјерним људима” слао Роман д’ Ажил. Он каже да је један дио крсташа

прошао и преко Sclavona под чим се подразумевају све словенске приморске земље и Дукља. Ова писма је увео у своје дјело *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum* Вилим Тирски (око 1170). Ажил пише да је земља Словена:

„... пуст крај, брдовит, без путева, у коме за три недјеље није-мо видјели ни животиње ни тице. Становници те земље су толико дивљи и груби да са нама нијесу шћели чак ни да тргују, нити да нам дају водиче. Бјежећи из својих станишта и кућиштина они су клали, као стоку, слабе људе и старице, сиромашне и слабе, који су, опхрвани болештинама, каскали за војском на одстојању, као да су им учинили какво веће зло. Нашијем витезовима није било лако да оћерају те разбојнике, иако су ови били наоружани, јер су добро познавали сваку стазу и богазу по планинским врлетима и пустим шумама, и стално су им били за петама. Не могавши да се сукобе са њима отворено (и да их побију), стално су били витезови узнемиравани.

Не смијемо пропустити а да овдје не испричамо један славан грофов подвиг. Нашавши се једном, са неколицином својијех витезова, опкољен од Словена, жестоко је навалио на њих и чак им заробио шест људи. Али Словени су се појавили у још већем броју, а он није могао да остане иза колоне, па је издао наређење да се заробљеницима ископају очи, а да једнима одсијеку стопала, другима нос и шаке. Његови су саборци били преплашени тим призором и боловима унесрећенијех, али то му је ипак омогућило да избјегне опасност и да заједно са својијем витезовима придружи се осталијема. Тако је гроф, божјом милошћу, умакао смрти која му је пријетила у тешкоме положају у којему се нашао.

Тешко је описати колико је храбрости и мудрости гроф показао у таквијем приликама. Проборавили смо око четрдесет дана у земљи Словена, тумарајући стално кроз маглу која је била толико густа да смо такорећи морали да се држимо за руке и сударамо. За то вријеме, борећи се стално на зачељу, гроф је непрекидно бранио ходочаснике и никада није био први него потоњи стизао на коначиште. Једни би, наиме, стигли у подне, а други усред ноћи или на прво појање кокота. Најзад, уз помоћ божије милости, грофових напора и епископове мудрости, војска је тако добро прошла кроз ту земљу да није-смо изгубили ни једнога човјека, нити од болести нити од стријеле и мача.

Мислимо да је бог хтио да његова војска прође кроз земљу Словена, с намјером да ти дивљи људи, који не знају за његово име, видећи храброст и стрпљење његовијех витезова, прије или послје одустану од своје дивљачности или да ризикују да на дан страшнога суда остану без опроста гријеха.

Најзад, послје толико напора, стигли смо у Скадар, код краља Словена (Бодина). Гроф је често и са њим имао братске додире и дао му је многе поклоне да би војска могла да купује и да у сигурности потражи све што јој је потребно. Али то је била грешка. Покајали смо се што смо затражили мир, јер за то вријеме Словени су, препуштајући се својој уобичајеној распојасаности, поубијали наше људе и одузели све што су могли онијема те су били ненаоружани. Тада смо потражили излаз у бјекству, а не освети.”

Гроф о коме се овдје говори је Рајмонд IV од Тулузе.

Све ово што се у овом писму/тексту описује као насилничко и дивљачко неки су приписивали Бодиновим Дукљанима. Они су, стоји у коментарима, нападали крсташе, „не због пљачке, него из политичких разлога,” тј. на наговор и заповијед самог Бодина. Прије Рајмонда до Бодина су стизали извјештаји о његовом кретању и поступцима. Опис одсијецања стопала и вађења очију, дјела самог вође крсташа, Рајмонда, спада у антологијске примјере злочинства. А шта тек да се каже за пошаст која је 1204. г. снашла Цариград од крсташа IV крсташког похода! Прво су на далматинској обали опљачкали Задар, а у царском граду побили су, претходно силовали, сво становништво, и женско и мушко, и хришћанско и нехришћанско, и основали тзв. *Латинску државу*, а ослобађање свјетих мјеста од Арапа муслимана није им пуних 60 година, колико су остали у Цариграду, падало на памет. Овога пута, 1097, највећи злочин, баш ова Рајмондова компанија, починила је у Јерусалиму. Пошто су заузели град, побили су све које су затекли у њему. О том крвопролићу и данас арапски рапсоди пјевају пјесме на Истоку. Све тзв. крсташке ратове организовала је папска црква у Риму. Папе су крсташима обећавали опрост свих грјехова, те походе су називали путевима до њиховог очишћења, а иза је стајао прави циљ папске курије - уништење константинопољске цркве и аријанског хришћанства у Сирији, Палестини, Египту, Багдаду, на Илирикуму. Ти ратови су потпуно изокренули смисао католичког, папског, хришћанства, које је до тада, декларативно бар, заговарало

мир и братство међу људима, анатемисало побуне и ратове. Од тада организује легије и ангажује западњачке краљеве да у име цркве и крста чине злочине, што они, мијењајући одоре и врсте наоружања, али не и идеолошке основе, чине и данас. Од тада су дволичност, лицемјерство, подвала, лаж, пљачка, основне етичке карактеристике и вриједносне норме Запада. Послије пада тзв. *Лашинске државе* и повратка Палеолога у Константинопољ, Византија није успјела да поврати ранију економску моћ, јер су сво злато и друга богатства била опљачкана. Однијели су и једну од најсветијих реликвија хришћанства - круну од трња, којом су римски намјесник у Јерусалиму Пилат и израелски првосвјештеници крунисали пророка Исуса оптуживши га да се издаје за јудејског краља. Круну је у Јерусалиму нашла Јелена, мајка римског цара Константина Великог, која је била хришћанка. Она је донијела у Константинопољ гдје се налазила од IV в, одакле су је, послвије хиљаду година (1236. г.) , крсташи однијели у Париз Опточена, такође у Цариграду опљачканим, златом, налазила се, до недавног пожара (2019. г.), у париској катедрали *Нојр Дам*. Французи су лицемјерно убјеђивали свијет да је трнову круну добио цар Луј од византијског цара за новац који је дао цару за опремање војске.

Захваљујући колосалној шездесетогодишњој пљачки Цариграда од крсташа, Запад се докопао неслућених количина злата што их је подстакло да, по узору на византијске банке и мјењачнице, почну да отварају своје. Запад је видно напредовао, а Византија није могла да поврати ни економску ни политичку моћ, а губи и културни утицај. Једино код Словена тај утицај расте. Василије Татакис у студији *Прва два периода византијске филозофије* (Гледишта, год. XXXVI, 1-6, Београд, 1995, стр. 36), о утицају Византије на словенске народе каже да је био „најјачи и најдубљи”, јер Словене Византија „није само превела у хришћанство”, она им је пренела свој „дух и посвећеност, она је поставила темељ њихове цивилизације, обликовала их и, све у свему, за њих била велика иницијаторка”.

Краљ Бодин је једини владар код Јужних Словена којему су византијски цареви додијелили титулу *iprothosеваста*, коју је увео цар Алексије I Комнин, а додјељивана је само блиским сродницима цара. Та титула је урезана и на његовом оловном печату, који се налази у *Археолошком музеју* у Цариграду. Печат је јавности приказан, дјелимично оштећен, 2008. г. На пе-

чату је изгравиран на грчком језику натпис: *Константин, протосевасти и ексусијаси Дукље и Србије*. Папа Климент III у були из 1089. г. краља Бодина титулише: *Regis Sclavorum Gloriosissimi*.

Велике проблеме Бодину је стварала унутрашња опозиција на чијем су челу стајали његов други стриц Бранислав са синовима Предихном, Предиславом, Драгилом, Тврдиславом, Грубешом и Градихном. На све начине су настојали да га свргну с власти, али је Бодин успио да их неутралише: Бранислава је утамничио у Скадру, а против Дубровника, у коме су уточиште били нашли Бранислављеви синови, повео је рат и освојио га, уз помоћ свога намјесника у Босни Стевана. непријатељства су окончана када су Дубровчани протјерали Бранислављеве синове. Једно од утврђења у Дубровнику подигао је Бодин тада и поклатио им га, као и цркву у Шумету 1100. г.

Краљ Бодин се посљедњи пут помиње 1097. г. када је у Скадру сусрео крсташе грофа од Тулузе. Владао је 26 г. Умро је 1101. године. Сахрањен је у манастиру Св. Срђа и Вакха поред ријеке Бојане.

Бодин је био посљедњи велики краљ Словена на Илиркуму. Краљевство Словена су уништили словенска славољубивост и похлепа, злобе и омразе, суревњивости и недовољности да се схвате ситуације које се око њих плету и преплићу. Томе су допринијеле и сплетке и омразе све чешће међу настављачима Војислављеве лозе.

Бодинову краљевску титулу, преузели су његова жена Јаквинта и син Михаило, али то је убрзо осујетио народ, који је због злобе Михаилове мајке извикао за краља Бодиновог полубрата Доброслава, али се брзо показало да ни он није ништа бољи у том погледу, јер поче окрутнo поступати са народом. Он није умио да управља својим страстима, мада је једном успјешно одбио напад Византинаца. Против њега су устали син његовога брата од стрица Бранислава Кочапер и онај Вукан којега је Бодин учинио жупаном у Рашкој. Они су поразили војску краља Доброслава на ријеци Морачи. Доброслав је одведен у Рашку, а Кочапар је остао да управља Зетом. За једногодишње вријеме његове владавине (1101–1102) стварни владар је био рашки жупан Вукан. Кочапар је био тек његов намјесник. Кочапару се такав статус није допадао. Прегао је да поврати значај Дукље. Одлази у Босну и жени се кћерком босанског бана, уз чију помоћ је очекивао да поврати у окриље Зете хумску земљу. У једном боју у Захумљу Кочапар

1102. г. гине, а за краља Зете долази Владимир IV, син најстаријег Бодиновог брата такође по имену Владимира.

Владимир је настојао да одржава мир у земљи и 12 година није ратовао. Око себе је окупио своју браћу. Оженио се кћерком жупана Вукана, који је, том приликом, ослободио из тамнице краља Доброслава, стрица краља Владимира. Међутим, краљ Доброслав чим су му скинути окови похита код сестрића Владимира, који, тек што угледа краља, нареди да га окују и поново стрпају у тамницу. Ту је и остао све док је Владимир краљевао, дакле до 1114. г. Те године је Бодинова жена Јаквинта, каже поп Дукљанин (*Љешојис*, стр. 141). наговорена од неких *злих људи*, поп Дукљанин каже *најјорих*, који су, осим што су били непријатељи Дукље, били и непријатељи жупана Вукана, предузела кораке да отрује краља Владимира. Тим *најјорим* људима даде смртоносни отровни напиток, који је приредила у Котору, *Најјори* људи дођоше у Скадар, гдје нађоше за новац себи сличне људе, *најјоре*, међу дворским слугама, који су тај напиток давали краљу Владимиру да пије. Краљ се разболе и паде у постељу. Јаквинта, знајући да је краљ на самрти, дође са сином Ђорђем у Скадар да посјети болесног краља. Али, чим је угледа, краљ нареди да је избаце напоље. Онима, који су стајали у близини, Јаквинта рече: „Зашто краљ поступа тако? Какво сам зло учинила? Ако господин краљ жели да зна, његов стриц Доброслав, који се налази у оковима, учинио је да умре господин краљ“.

Подлост ове Норманке била је савршена. Сигурна да ће краљ ускоро умријети, одлучи да се ријеш и краља Доброслава из страха да он, последице Владимирове смрти, не преузме краљевство. Она је хтјела да краљевство преузме њен син Ђорђе. Међутим, није била сигурна да ће Владимир наредити да убију Доброслава, зато најгорим људима из краљевог окружења, посла тајну поруку да га они, чим краљ Владимир умре, убију.

Владимир убрзо премину и би сахрањен у Манастиру св. Сергија и Бакха, а они најгори људи, од којих је Јаквинта очекивала да искористе прилику и убију Доброслава, изведоше га из тамнице, ослијепише и кастрираше, потом послаше у Манастир Св. Сергија и Бакха у којем је, проживјевши са калуђерима дуго времена, умро. Догодило се готово све што је Јаквинта предузела и њен и Бодинов син Ђорђе преузе краљевство 1114. г.

Само годину дана пошто преузе краљевство, Ђорђе, уз помоћ мајке, ријеша да похвата Бранислављеве синове Предихну (Предињу), Петрислава, Градихну (Градињу), Тврдослава, Драгила и Грубешу, али то му није пошло за руком, „јер им бу стављена до знања нека тајна намјера, па они оду у Драч код свог стрица Гојислава“. Ипак је успио да ухвати Грубешу и да га баци у тамницу у престоном граду Скадру. У то вријеме ромејски војсковођа Јован Куман скупџ војску и са Гојиславом и његовим сестрићима, нападе краља Ђорђа. Дошло је до битке у којој је краљ претрпио пораз, много његове војске изгибе и би заробљено, али краљ се спаси и побјеже на брдо Облик. Гојислав ослободи Грубешу, који по царевом одобрењу би изабран за краља. Краљ Ђорђе побјеже у Рашку, а Јаквинта, његова мајка, би ухваћена код Котора и одведена у Цариград, гдје је и умрла.

За вријеме седмогодишњег Грубешиног краљевања (1118–1125) био је мир и земља се видно опоравила. Тада је, каже поп Дукљанин, Бог дао жита и вина на претек, а земља би напуњена свакии изобиљем, али седме године бануше невоље: навали на Зету краљ Ђорђе са Рашанима. Краљ Грубеша пружи јак отпор, али га јача сила порази, његова војске би сатрвена, па и он, познат као храбар јунак, вичан сваком оружју, погибе под градом Баром, гдје га сахранише у епископалној цркви св. Ђорђа.

Краљ Ђорђе 1125. г. поново преузе краљевство. И поново поче, само без мајке, да смишља зла и пакости. Позвао је Грубешину браћу Драгињу и Драгила да дођу код њега и склопе мир. Заклео се да ће са њима подијелити земљу и да им неће наудити ни на који начин. Грубешина браћа повјероваше ма колико да их је искуство учило да је Јаквинтином сину опасно вјеровати. Тако и би. Краљ Ђорђе им даде неке жупаније у Зети, исказивао им је једно вријеме поштовање, претварао се чекајући да оствари наум, а наум му је био да превари њиховог брата Градињу (Градихну), који је био у Рашкој гдје се и оженио и изродио синове: Радослава, Лобара и Владимира, и примамџ га да дође код њега, па да их сву тројицу окује и баци у тамницу, али Градиња се није дао преварити, остао је са својом женом и синовима у Рашкој.

Пошто се још раније од Краљевства Словена била одметнула и Босна, Драгило, самоиницијативно, са својом војском продре у Подгору и заузме Оногост и друге жупаније. Краљ одобри Драгилов подухват, јер му се то допало, а још више му

се допаде Драгилов савјет да краљ нападне Рашку и поново је укључи у Краљевство Словена.

Краљ Ђорђе није оклијевао: скупи војску, оружјем покори Рашку и оплијени је светећи се за Вуканову пљачку Зете за вријеме краља Доброслава. У затвору нађоше Уроша, сина Вукановог, кога су били оковали његови рођаци. Пошто Уроша постави за жупана, краљ Ђорђе се врати у Зету. Градиња (Градихна) је у то вријеме боравио у Захумљу.

Мада је покорио Рашку, и урадио доста добра, прије свега умирио и охрабрио Зету, краља Ђорђа ђаво наговори поново да копка и ради зле ствари. Увидјевши да се Драгило, његов брат и њихови синови разборито понашају, да свакодневно расту и јачају, да их народ воли, осјети сву силу зависти, помисли да га народ не поштује, па и то да би могло да се догоди да изгуби краљевство, даде ухватити Михаила, сина краља Владимира,

послије њега и Драгила, и стрпа их у тамницу. Драгиња, пак, са своја четири сина: Првошем, Грубишом, Немањом и Сираком, побјеже у Драч. Када је сазнао да су му брат и сестрићи у тамници, и Градиња (Градихна) оде у Драч. Тамо склопише договор с ромејским војсковођом Пиригорди, сакупише војску и заузеше територију до Врањине и Бара. Војсковођа Пиригорди оде по позиву у Цариград, а Градихна (Градихна) свога синовца Бороша остави да чува тврђаву Облик.

Изненађен и љутит, краљ Ђорђе нареди да се Михаило (Михаљ) и Драгило, који су тамновали, „лише небеске свјетлости“.

У Драч је дошао други ромејски војсковођа Алексије de Condi Stephano баш када је краљ Ђорђе с војском опколио тврђаву Облик, коју је чувао Борош, бранећи се јуначки, али када је за та збивања чуо војсковођа Алексије с Грдињом (Градихном) и његовим братом подиже војску и кренуше против краља Ђорђа. Њему о овом покрету војске из Драча, јер је био омражен у народу, нико није дојавио, па војсковођа и Градихна изненадише краљев табор, нешто војске његове побише, остале најурише у бијег. Краљ Ђорђе је успио да се домогне Црмнице. Војсковођа се врати у Драч, а Градихна остаде са војском.

Земља је у то вријеме жестоко пустошена, народ је пропадао, а онда се побуни град Котор, потом и читава држава краља Ђорђа.

Градиња (Градихна) је постепено заузимао територије и го-нио краља, кога су, с друге стране, вребали Рашани. Скривао се по шумама и горама своје опустошене земље, али, суочен с јаким непријатељима с двије стране, није више знао гдје да се сакрије и шта да ради, зато уђе у тврђаву Obolou. Градихна је заузео сву његову земљу до Котора осим тврђаву у којој се краљ са посадом одржавао у животу.

Кад војсковођа Алексије дође у Скадар, Градихна му поручи да што прије дође са војском да заузму тврђаву и ухвате краља Ђорђа. Када су опсјели тврђаву, оружје против краља исукали су и они који су га до тада бранили. Они краља предадоше војсковођи, који га одведе у Драч, а из Драча, окованог и под јаком стражом, у Цариград гдје је, у тамници византијској, неславно преминуо Бодинов син Ђорђе у два, дакле, блиска временска периода, краљ Дукље и Краљ Словена – 1114–1118. и 1125–1131. г.

За све ово вријеме византијски цареви су здушно помагали, на многе начине, да се што жешће распламсавају размирице и свађе међу Михаиловим и Радослављевим потомцима у Зети и потомцима Бодиновог жупана у Рашкој Вукана. Они су такође радили све што су могли и против зближавања Јужних Словена уопште. Користили су сваку прилику да их нападју, да пустоше њихове земље, па чак, у ранијим временима, у великим масама, пресељавају их у њихову стару постојбину – Малу Азију. Додуше, ни Словени им нијесу остајали дужни, ни они на Илирикуму, ни они који су били у Малој Азији и Сирији, а ни они чија су станишта била са лијеве стране Дунава.

Византијци су настојали да сруше Краљевство Словена чак и онда када су им Млечићи, Ђеновљани, Пуљани, папе и западноевропски витезови, Арапи, а нешто касније и Османлије, радили о глави. Први страшан ударац су им задали крсташи 1204. г., а то је било само неколико деценија послје посљедњих дукљанских смутних времена

Нови краљ постаде Градиња (Градихна) (1131), син Бранислављев са византијским благословом. Византија је тада била ангажовала своје снаге у борбама против Угара. Велики жупан у Рашкој био је Вуканов син Урош I. У животу је још била жена краља Михаила, Десислава, и чудила се шта се све збива са њиховим потомцима

За краља Градињу поп Дукљанин каже да су га на скупу изабрала сва племена Дукље. Он је своју владавину почео паметно, поштујући вољу племена и народа. Био је богобојажљив човјек „милостив и сажалив“, „заштитник и бранитељ удовица и сирочади“ „У својим поступцима одликовао се сваком добротом“ (*Љешојис*, стр. 145).

Приче о добру и праведности краља Градихне чуле су се надалеко. Они који су били побјегли из земље, са својих, опустошених ратовима, огњишта, враћали су се. Чак и из Пуље гдје их је страх одвео враћали су се у своја мјеста, и земља се опет испунила народом и животом.

Упркос томе, Градиња је имао много, не само спољних, него, што је најгоре, као и данас што видимо, унутрашњих непријатеља. Против њега се харангирало, бивао је изложен константно подвалама, суровим нападима од оних поп Дукљанинових *најјорих* људи.

Нека волшебна сила га је спасавала, наш поп Дукљанин би рекао – Бог. Спасавала га је, ако је ико – његова племениност и доброта, његова велика, метафизичка људскост. Али, колико је Бог добротвор људи, колико је њихов спасилац, толико је и крвник. Тако тада поступи и према честитом краљу Градихни, који му се покораво и умом и душом – даде му да једанаесте године владавине своје, усне, али се из сна не пробуди. Пресели се 1141. г. код предака својих славних, али и оних који баш не задужише своје потомке и своје племе славом и добротом. Градихну на рукама однесоше његови синови Радослав, Јован и Владимир и положише у гробницу у цркви Св. мученика Сергија и Бакха .

Када сахрани оца, уз учешће мноштва народа, с највећим почастима, Радослав, син краља Градихне, оде код ромејског цара, који га добро прими и потврди за архонта земаља и територија које су биле и за вријеме његовог оца. Али још своју краљевску столицу није добро ни загријао, а почеше се над његовом земљом надносити тамни облаци.

На византијски пријесто дошао је у међувремену Манојло I Комнин, који је водио битке са Мађарима. За рашког жупана дошао је Урош II. Као опозиција Урошу II јавља се Деса, који није марио за византинца Манојла I, јер је био савезник Мађара.

Против краља Радослава, као и толико пута у нашој прошлости, измиљеше некакви, по ријечима попа Дукљанина, *злойшвори*, „који бијаху непријатељи од давнина“, одметнуше

се од њега и предадоше Деси Зету и Травунију. Радославу и његовој браћи оста само Приморска област и град Котор. „Али они непрестано настављаху да се туку против Урошевог сина и против осталих непријатеља, како би територију која се од њих била одметнула могли поново добити, а ону којом владају постојано бранити, etc“. „И тако даље“, резигнирано завршава поп Дукљанин своју *историју* о дукљанским словенским краљевима.

Управо ово etc. било је разлог за бурне расправе коментатора поп Дукљаниновог списа. Наиме, с овим etc. завршава се *Вашикански рукопис*, али други преводи и преписи су, углавном, без тога etc. На основу тога историчари су извлачили различите закључке. Је ли etc. постојало на оригиналним рукописима или је додато на крају неких превода и преписа. Ако је било на крају оригиналног рукописа, шта је то требало да значи: да је рукопис завршен или да није завршен? Неки сматрају да јесте (Шишић), али неки, нпр. Мијушковић, тврде да Дукљанинов спис није довршен и да се то овим etc. доказује.

Мијушковић однекуд вјерује, и тврди, да би поп Дукљанин наставио да пише „историју српских земаља или хронику српских краљева“ све до пропасти Душановог царства, а то је било могуће, јер је, увјерен је, *Љешојис* настао од друге половине XIV до средине XV в. Он такође тврди да под појмом „Краљевство Словена“ треба подразумевати „средњивјековну српску државу све до њеног распада“, да је то средњовјековно српско краљевство „обухватало све словенске земље, па и Дукљу“, да су „*Sclavi* за Дукљанина били само Срби“, да је поп Дукљанин био „Србин из Зете“, али то су Мијушковићева вјеровања без покрића што се недвосмислено може закључити на основу Дукљанинове приче, која је проширени, допуњени спис о Св. Краљу Владимиру, у којој имамо и врхунац љепоте пјесничког израза и врхунац трагичности, али и на основу чињенице да поп Дукљанин оправдава отпор краља Михаила освајачу, да је на страни снага које бране земљу својих предака, да за оне друге, противнике Михаила и дукљанске државе, каже да су *злойвори* и *нейријашељи од давнине*.

Шта, у случају etc, да радимо, и шта да мислимо у вези са чињеницом да поп Дукљанин на још једном мјесту у спису употребљава то фамозно etc. – на крају приповијести о св. краљу Владимиру. Та реченица је вишеструко значајна и

гласи: „Ко жели сазнати колико и каквих добрих дјела и чудеса се Бог удостојио починити посредством блаженог Владимира, слуге својега, нека прочита књигу о његовим дјелима, у којој су његова дјела по реду описана, па ће заиста знати да је овај свети човјек био један дух са Господом и да је Бог био са њиме, коме част etc.“ Је ли ово крај узбудљиве и трагичне прповијести о Св. краљу Владимиру, или је знак да приповијест није довршена? Очигледно је да је крај, а etc. је ту и због моде летописаца у западној Европи тога времена, о чему свједочи сам Мијушковић. Тако је радио и Тома архиђакон у Дубровнику, али и многи летописци у далматинским градовима, па, ево, и поп Дукљанин. Он је завршио своју причу о Краљевству Словена, прије самог краја Дукљанског Краљевства! *Он не помиње смрт краља Радослава и преузимање краљевства његовој млађеј браћи Михаила, а ујраво ова чињеница је најбољи показатељ да је Летопис написан прије смрти краља Радослава, а то значи прије 1165. г.* Поп Дукљанин је завршио своја приповиједања, али борба за Дукљу није завршена. Etc. И тако даље.

Година је била 1161. када је Деса, син Уроша I, добио, уз благослов Византије Зету. Његова владавина је запамћена по суровости према приморским градовима и дукљанској цркви. Рушио је мале дукљанске манихејске и бенедиктинске цркве и самостане. Уништавао библиотеке и скрипторије. Посебно је био огорчен на минихејце, па је морао у више жупа да гуши побуне изазване рушењем црквица, увођењем нових пореза и пљачком. Само у жупи Морача порушио је десетине манихејских богомоља. И данас се у тој области виде мјеста гдје су биле. Зову их *црквине, црквишта*.

Против Десе сачувана је и једна од више недатираних жалби барског епископа Гргура Грисигона папском легату Гвалтерију због намета од 600 перпера, колико се тражило да град Бар плати. Али Барани толики износ нијесу могли да плате, а дукљански краљ *Михаило, који се и даље борио све до 1165. г., проишв Десе*, настојећи да сачува преостале територије, није могао да им помогне (К. Жиречек: *Историја Срба, I*, стр, 153.).

За Дукљане био је добар тренутак када је 1165. г. цар Мањоло I, послије побједе над Мађарима, због невјерства жупана Десе, повео битку против њега, потукао његову војску и заробио га. Цар је Рашку и Зету дао на управљање синовима Завиде: Тихомиру, Страцимиру, Мирославу и Немањи.

Први велики жупан био је најстарији Завидин син Тихомир, од 1165. до 1169. г. Убрзо је, међутим, и међу овом браћом, по зетском рецепту, дошло до размирица и свађа, али су убрзо окончане исходом битке код Пантина у којој је побиједио најхрабрији и најмлађи од браће – Немања и постао велики жупан Рашке.

Коначан пад и губитак самосталности Дукље, и пропаст можда њене најславније династије – Војислављевића, сматра се 1169. г., када је жена краља Михаила Десислава, у дубокој старости, морала да напусти своју земљу.

За 147 година (1018–1165.), колико су Војислављевићи владали Дукљом, збили су се многи догађаји, међу којима се посебно, прије свега послје Бодинове смрти, доимају раздори око власти, издајства, обмане и уморства унутар саме владарске лозе. Велики краљеви Војислав, Михаило и Бодин остварили су једну, у правом смислу те ријечи, државу, Sclavoniu, изнијели су Дукљу до врхунца политичке и економске моћи. Они нијесу у византијском царству гледали само непријатеља од кога треба отимати територије, они су се од Византије учили управљању државом и уздизали се на културном и сваком другом пољу. X, XI и прва половина XII вијека представљају, у историјском смислу, најзначајнији период Дукље и дукљанских владара. То је на Балкану могао да буде и вијек Словена, али што се то није догодило крив је „народ Словена” за који византијски историчар из тог времена Нићифор Бријеније каже: „Народ Словена насељава земље у Македонији све до Дунава”, а с тим се слажу и други тадашњи хроничари и историчари... Етс.

УПУТСТВО САРАДНИЦИМА

Радове за *Бдење* достављати у електронском облику (e-mail), уређене на следећи начин:

- Име и презиме аутора
- Адреса
- Наслов рада
- Текст рада откуцан у фонту Times New Roman, ћирилица, величина 11.
- Уз књижевну критику приложити фотографију књиге

Посебне захтеве (латиница, *иџалик*, **болд**, с п а ц и ј а, фусноте, место за ликовни прилог) одређује сам аутор.

АДРЕСА ИЗДАВАЧА:

Центар за туризам, културу и спорт
Боре Прице 2
18 360 Сврљиг
(За уредништво *Бдења*)

e-mail: bdenje_srg@yahoo.com

САДРЖАЈ

Бгења

Славен Радовановић	
ДВЕ ПРИЧЕ О ЧАРЛИЈУ.....	3
Зоран М. Мандић	
ЛИЦА	14
Милица Јефтимијевић Лилић	
И ЈЕСТ И ДА БУДЕ	20
Слободан Лазовић	
КОМУНИЗАМ ТРИ КРАЉА.....	26
Александар Стаменковић	
УЈКА МИЛУТИН.....	30
Иван Лаловић	
ЛИСТАЈ СВОЈУ НЕМОСТ	67
Живко Аврамовић	
ИЗ ФРАНКФУРТСКЕ БЕЛЕЖНИЦЕ.....	71
Бошко Ломовић	
ЉИЉАНА ОЧИЈУ ПЛАВИХ.....	73
Каја Панчић Миленковић	
У ДВА КОРАКА	76
Јадранка Миленковић	
FORESTA UMBRA.....	80
Гордана Симеуновић	
ВРТ	85
Стамен Миловановић	
ВЕЧЕ У КОМЕ ЈЕ МАГИЧНИ ЂИРА ПРЕЦРТАО СТИД	88
Љиљана Фијат	
СТУДЕНИЦЕ	94
Славица Б. Јовановић	
ЧЕТИРИ ПЕСМЕ.....	97
Лидија Ракочевић	
ТКАЉА.....	100
Филип Савић	
ПЕТ ПЕСАМА.....	102

Упознавања

Анри Мешоник	
БИО САМ ГЛАС ДРУГИХ... ..	105

Жан Оризе	
СРЕЂА.....	107
Андре Велтер	
ИЗА СВАКЕ ПЕСМЕ	108
Вернер Ламберси	
КОНАЧНО И БЕСКОНАЧНО.....	112
Жан Дев	
СМИШЉЕНО	114
Стефан Ламбер	
ГОДИНЕ.....	117
Ектор де Сен-Дени Гарно	
ЊИХОВО СРЦЕ ЈЕ ДРУГДЕ	119
Клод Говро	
ИЗГУБЉЕНИ ПЕЈЗАЖ.....	121
Ролан Жигер	
ОТВОРЕНЕ СУ НАМ ОЧИ ДАНАС.....	123

Тумачења

Сретен Петровић	
ЛАКШЕ ЈЕ У ГЛАВИ РЕЦЕНЗИЈУ НАЧИНИТИ, НО ЗАЧИНИТИ ЈЕ ДОБРОМ РЕЧЈУ	125
Љиљана Лукић	
ПУТОПИС КАО ПУТ ДО СЕБЕ	129
Мирослав Радовановић	
ПУТОВАЊЕ У СЕБЕ	135
Гордана Влаховић	
ОВАЈ ГРАД ЗАУВЕК ЋЕ ТЕ ПРАТИТИ	140
Димитрије Јовановић	
АГОРА РЕФИКА МАРТИНОВИЋА.....	142
Дајана Лазаревић	
ЉУБАВ КАО ПОКРЕТАЧ, СМИСАО И ЛЕК.....	145

Запажања

Бабкен Симоњан	
СРПСКИ ПАСОШ	147
Драшко Бјелица	
АКО ИМА КОМЕ	155

Зорица Бранковић Басарић О СЕЋАЊУ И ЗАБОРАВУ	165
---	-----

Догађања

Јован Пејчић ОТАЦБИНСКИ ПЕСНИК КРСТИВОЈЕ ИЛИЋ	167
Александар М. Арсенијевић ПОХВАЛА МОРЕПЛОВЦИМА УНУТАРЊЕГ МОРА	171

Посећања

Никола Мељаницки ПРИПРЕМЕ ЗА УСПОН НА ОЛИМП	175
--	-----

Помињања

ДАНЕ СТОЈИЉКОВИЋ	183
ДОБРИЛО НЕНАДИЋ	185
ДРАГИЊА УРОШЕВИЋ	189
ЗОРАН ПЕШИЋ СИГМА	193
ГОРАН ВУЧКОВИЋ	197
ЗОРАН ГАГИ ГАВРИЛОВИЋ	200

Башићина

Драгољуб Јекнић ДУКЉАНСКА ЗЕМЉА И ВЛАДАРИ	201
--	-----